

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Шередько Ольга Миколаївна

УДК 341.231.14+341.3/.4]:34-051(410)"19"(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ВНЕСОК ГЕРША ЛАУТЕРПАХТА У РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ
ЛЮДИНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ**

Спеціальність 293 «Міжнародне право»

Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. М. Шередько

Науковий керівник:

ЗЕМАН Ігор Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент

Львів 2023

Анотація

Шередько О. М. Внесок Герша Лаутерпахта у розвиток концепції прав людини у міжнародному публічному праві. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 293 «Міжнародне право». – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2023.

Дисертація є першим у українській науці міжнародного права комплексним дослідженням поглядів Г. Лаутерпахта щодо визнання прав людини у міжнародному праві.

Сьогодні, міжнародне право прав людини є об'єктом дослідження багатьох науковців доктрини міжнародного права. Проте, важливо висвітлити погляди Г. Лаутерпахта та простежити його фактичний внесок у розвиток цієї галузі у ХХ ст.

У дисертації комплексно досліджено авторську концепцію Г. Лаутерпахта щодо визнання прав людини у міжнародному праві, та встановлено що науковець брав за основу концепцію природного права. Проаналізовано пояснення Г. Лаутерпахта щодо негативного ставлення до природного права вчених різних часів, зокрема через його зловживання або ж спекуляції у політиці та інших сферах.

У дисертаційному дослідженні було структуровано, запропоновані Г. Лаутерпахтом права людини, відповідно до концепції трьох поколінь прав людини. Комплексно досліджено проєкт «Міжнародного білля прав людини» Г. Лаутерпахта та зроблено порівняння із положеннями Загальної декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та інших регіональних міжнародних договорів у сфері визнання прав людини. Проаналізовано проєкт міжнародного механізму захисту прав людини, запропонований Г. Лаутерпахтом та здійснено порівняння цього механізму Г. Лаутерпахта із механізмами щодо захисту прав людини, які функціонують сьогодні. Висвітлено положення щодо закріплення фундаментальних і невід'ємних

прав людини у двох проєктах Міжнародного білля прав людини Г. Лаутерпахта 1945 р. та 1950 р.

Детально досліджено погляди Г. Лаутерпахта щодо міжнародної правосуб'єктності індивіда у контексті визнання прав людини. Проаналізовано позицію вченого доведення міжнародної правосуб'єктності індивіда через міжнародно-правове закріплення прав людини, можливість реалізації прав та обов'язків людини на міжнародному рівні та міжнародну індивідуальну кримінальну відповідальність. Розглянуто ідеї Г. Лаутерпахта щодо необхідності покарання за вчинення воєнних злочинів і проаналізовано його пропозиції щодо встановлення межі відповідальності у разі виконання злочинного наказу та його пропозиції щодо можливих варіантів створення міжнародних судових органів для суду воєнних злочинців.

Практичне значення одержаних результатів, викладених у дисертації, можуть бути використані у *науково-дослідній роботі*: основа для подальшого дослідження наукових поглядів Г. Лаутерпахта; у *науково-освітньому процесі*: під час викладання студентам вищих навчальних закладів таких дисциплін, як «Міжнародне публічне право» та спецкурсів «Права людини у міжнародному праві», «Міжнародно-правовий захист прав людини», «Міжнародне кримінальне право» та під час підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних вказівок та у *зовнішньополітичній галузі*: у роботі Міністерства закордонних справ у створенні Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України.

У вступі дисертаційного дослідження надано обґрунтування актуальності обраної теми, сформульовано мету та завдання дисертації, визначено об'єкт та предмет дисертаційного дослідження, зазначено методи, використані у написанні дисертації, зазначено наукову новизну дослідження, описано ідеї, які були удосконалені та набули подальшого розвитку, зазначено практичне та теоретичне значення наукової праці, подано особистий внесок дисертанта та апробацію результатів наукової праці, зазначено інформацію про кількість публікацій та структуру і обсяг дисертації, кількість використаних джерел.

Перший розділ «Вплив доктрини природного права на формування концепції прав людини у поглядах Г. Лаутерпахта» складається із трьох підрозділів, які містять аналіз наукового, життєвого шляху Г. Лаутерпахта, простежено витоки доктрини природного права та визначено її вплив на погляди науковця.

Обширно висвітлено біографію Г. Лаутерпахта, що містить дані про його наукові досягнення та його практичну діяльність як юриста-міжнародника. Виділено важливість природного права у концепції визнання та захисту прав людини у міжнародному праві Г. Лаутерпахта. Вчений досліджував ідеї природно-правової доктрини науковців, філософів та богословів різних часів, крім того він вбачав важливість використання природного права у благих цілях, а не спекулюванні ним. Також було з'ясовано, що у концепції Г. Лаутерпахта міжнародне право є способом захисту прав людини, ідея яких ґрунтується на природному праві.

У другому розділі «Ідеї Г. Лаутерпахта щодо договірної закріплення прав людини у міжнародному праві», який складається із трьох підрозділів, у яких викладено авторські погляди Г. Лаутерпахта щодо проєкту міжнародного документа про захист прав людини.

Розкрито особливості генези та становлення проєктів міжнародних документів, які були запропоновані на початку ХХ ст., що мали на меті визнати та закріпити права людини на міжнародному рівні, зокрема, А. Альвареса, А. Мандельштама, Г. Веллса, які були попередниками проєкту Г. Лаутерпахта, та виділено основну відмінність між проєктами А. Мандельштама, Г. Веллса і проєктом Г. Лаутерпахта – відсутність механізму захисту проголошених прав та свобод.

Проаналізовано положення щодо визнання прав людини, які були закріплені у проєкті статей Міжнародного білля прав людини Г. Лаутерпахта. Ці положення та права, які пропонував визнати науковець, було систематизовано відповідно до трьох поколінь прав людини та зроблено порівняльний аналіз із положеннями Загальної декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та інших міжнародних документів, які сьогодні є

частиною міжнародного права прав людини. У проєкті Міжнародного білля прав людини Г. Лаутерпахт визнавав усі фундаментальні права людини, які у наш час є беззаперечною частиною міжнародного права.

Розкрито особливості авторської пропозиції Г. Лаутерпахта щодо засад створення міжнародного механізму забезпечення прав людини. Науковець у своєму проєкті Міжнародного білля прав людини подає пропозицію створення міжнародного механізму захисту прав людини у формі органу під назвою Вища комісія, яка повинна бути контрольним органом за дотриманням прав людини. До компетенції Комісії передбачено можливість подання скарг як держав, міжнародних організацій, так і індивідів. Така ідея була основоположною у поглядах Г. Лаутерпахта, що індивіди вправі самі подати звернення, позов або ж петицію про порушення своїх прав на міжнародному рівні.

Було проведено порівняльний аналіз із сучасними механізмами захисту прав людини, як на універсальному так і на регіональному рівнях. З'ясовано, що Європейський механізм захисту прав людини є найбільш подібним до того, який був запропонований Г. Лаутерпахтом. Крім того, у дослідженні встановлено, що Г. Лаутерпахт безпосередньо давав пропозиції зі створення Європейського механізму захисту прав людини.

У третьому розділі «Погляди Г. Лаутерпахта на правосуб'єктність індивіда» розкрито через три теоретичні елементи, а саме наділення індивідів правами та обов'язками безпосередньо через норми міжнародного права, їх реалізацію самими індивідами та через міжнародну кримінальну відповідальність, як головну ознаку. Через ці складові з'ясовано та висвітлено концепцію Г. Лаутерпахта щодо необхідності визнання індивіда як суб'єкта міжнародного права.

Обґрунтовано важливість наділення індивідів правами та свободами безпосередньо через міжнародні договори та документи. Ця складова безперечно є продовженням його ідеї прийняття міжнародного документа, який мав на меті визнати та закріпити права людини.

Аргументовано необхідність наділення індивідів можливістю реалізації своїх прав та свобод, або можливістю захищати порушені права, через звернення до

міжнародних установ. Така ідея була закріплена науковцем у його проєкті Міжнародного білля прав людини, який передбачав безпосереднє звернення індивідів у разі порушення їх прав.

Встановлено, що ключовою ознакою міжнародної правосуб'єктності індивіда є факт її притягнення до міжнародної індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини. Науковець детально описав необхідність призначення покарання за воєнні злочини, які він називає злочинами проти міжнародного права. У дисертації досліджено його пропозицію створення трьох моделей міжнародних судових органів для призначення покарання за вчинення воєнних злочинів, а саме: за допомогою міжнародного кримінального суду, шляхом використання діяльності національних судів держав-переможниць, що розглядатимуть справи про воєнні злочини, або ж через систему міжнародних квазі-судів, які є внутрішніми судами воюючої сторони, склад яких включає не лише громадян цієї держави.

Ключові слова: доктрина, природне право, права людини, міжнародне право прав людини, Г. Лаутерпахт, Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський суд з прав людини, індивідуальна заява, суб'єкти міжнародного права, міжнародна індивідуальна кримінальна відповідальність, міжнародні злочини, злочини проти людяності, воєнні злочини.

Abstract

Sheredko O. M. Hersch Lauterpacht's contribution to the development of the concept of human rights in international public law. – Qualification scientific work, manuscript copyright.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the field of study 29 "International Relations," programme subject area 293 "International Law". – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2023.

The thesis is the first comprehensive study of H. Lauterpacht's views on the recognition of human rights in international law in the Ukrainian science of international law.

Today, international human rights law is the subject of research by many scholars of international law doctrine. However, it is important to highlight the views of H. Lauterpacht and to trace his actual contribution to the development of this field in the twentieth century.

The thesis comprehensively examines H. Lauterpacht's author's concept of the recognition of human rights in international law and establishes that the scholar was based on the concept of natural law. The author analyzes H. Lauterpacht's explanations of the negative attitude to natural law by scholars of different times, in particular, due to its abuse or speculation in politics and other spheres.

The thesis study structured the human rights proposed by H. Lauterpacht in accordance with the concept of three generations of human rights. The author comprehensively examines the draft of H. Lauterpacht's "International Bill of the Rights of Man" and compares it with the provisions of the Universal Declaration of Human Rights of 1948, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950, and other regional international treaties in the field of human rights recognition. The author analyzes the draft international mechanism for the protection of human rights proposed by H. Lauterpacht and compares this mechanism with the mechanisms for the protection of human rights that function today. The provisions on the consolidation of fundamental and inalienable human rights in two drafts of the

International Bill of the Rights of Man by H. Lauterpacht of 1945 and 1950 are highlighted.

The views of H. Lauterpacht on the international legal personality of an individual in the context of the recognition of human rights are studied in detail. The author analyzes the scientist's position on proving the international legal personality of an individual through the international legal consolidation of human rights, the possibility of realizing human rights and obligations at the international level and international individual criminal responsibility. The author examines H. Lauterpacht's ideas on the need to punish for committing war crimes and analyzes his proposals for establishing the limits of liability in the case of execution of a criminal order and his proposals on possible options for the establishment of international judicial bodies for the trial of war criminals.

The practical significance of the findings presented in this dissertation can be used *in scientific research work*: as a basis for further study of H. Lauterpacht's scientific views; in the *scientific and educational process*: in teaching students of higher educational institutions such disciplines as "Public International Law" and special courses "Human Rights in International Law", "International Legal Protection of Human Rights", "International Criminal Law" and in the preparation of relevant sections of textbooks, manuals and guidelines and in the *field of foreign policy*: in the work of the Ministry of Foreign Affairs in establishing the Special Tribunal for the punishment of the crime of aggression against Ukraine.

The introduction of the thesis provides a justification for the relevance of the chosen topic, formulates the purpose and objectives of the thesis, defines the object and subject of the thesis, indicates the methods used in writing the thesis, indicates the scientific novelty of the research, describes the ideas that have been improved and further developed, indicates the practical and theoretical significance of the scientific work, presents the personal contribution of the author and the testing of the results of the scientific work, provides information on the number of publications and the structure and scope of the thesis, and the number of sources used.

The first chapter, "The Influence of the Natural Law Doctrine on the Formation of the Concept of Human Rights in the Views of H. Lauterpacht", consists of three

subsections which contain an analysis of H. Lauterpacht's scientific and life path, traces the origins of the natural law doctrine and determines its influence on the views of the scholar.

The author extensively covers the biography of H. Lauterpacht, which contains data on his scientific achievements and his practical activities as an international lawyer. The author emphasizes the importance of natural law in the concept of recognition and protection of human rights in international law by H. Lauterpacht. The scholar studied the ideas of the natural law doctrine of scientists, philosophers and theologians of different times, and he also saw the importance of using natural law for good purposes rather than speculating on it. It was also found out that in H. Lauterpacht's concept, international law is a way to protect human rights, the idea of which is based on natural law.

The second chapter, "H. Lauterpacht's Ideas on the Treaty Enshrining of Human Rights in International Law", consists of three subsections which set out the author's views on the draft international document on the protection of human rights.

The author reveals the peculiarities of the genesis and formation of draft international documents proposed in the early twentieth century, which were aimed at recognizing and enshrining human rights at the international level, in particular, by A. Alvarez, A. Mandelstam, H. Wells, who were the predecessors of H. Lauterpacht's project, and highlights the main difference between the projects of A. Mandelstam, H. Wells and H. Lauterpacht's project – the lack of a mechanism for protecting the proclaimed rights and freedoms.

The provisions on the recognition of human rights that were enshrined in the draft articles of an International Bill of the Rights of Man by H. Lauterpacht are analyzed. These provisions and rights proposed by the scholar were systematized in accordance with three generations of human rights and a comparative analysis was made with the provisions of the Universal Declaration of Human Rights of 1948, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 and other international documents that are now part of international human rights law. In the draft International

Bill of the Rights of Man, H. Lauterpacht recognized all the fundamental human rights that are now an indisputable part of international law.

The author reveals the peculiarities of H. Lauterpacht's proposal on the principles of establishing an international mechanism for the protection of human rights. In his draft International Bill of the Rights of Man, the scholar proposes the creation of an international human rights protection mechanism in the form of a body called the High Commission, which should be a supervisory body for the observance of human rights. The Commission's competence includes the possibility of filing complaints by states, international organizations, and individuals. This idea was fundamental to H. Lauterpacht's views that individuals have the right to file an appeal, lawsuit or petition about violations of their rights at the international level.

A comparative analysis with modern human rights protection mechanisms, both at the universal and regional levels, was carried out. It is found that the European mechanism for the protection of human rights is most similar to the one proposed by H. Lauterpacht. In addition, the study establishes that H. Lauterpacht directly made proposals for the establishment of the European Human Rights Mechanism.

In the third section, "H. Lauterpacht's views on the legal personality of an individual" are revealed through three theoretical elements, namely, the endowment of individuals with rights and obligations directly through the norms of international law, their implementation by individuals themselves and through international criminal responsibility as the main feature. Through these components, the author clarifies and highlights the concept by H. Lauterpacht regarding the need to recognize an individual as a subject of international law.

The importance of granting individuals of rights and freedoms directly through international treaties and documents was substantiated. This component is undoubtedly a continuation of his idea of adopting an international document aimed at recognizing and enshrining human rights.

It was argued that individuals should be granted a possibility of realization of their rights and freedoms or a possibility of protecting their violated rights through the applying to international institutions. This idea was enshrined by the scientist in his draft

International Bill of the Rights of Man, which provided for direct appeal by individuals in case of violation of their rights.

It was established that a key feature of an individual's legal personality is a fact that he or she has been held to international individual criminal responsibility for international crimes. The author describes in detail the need to punish for committing war crimes, which he calls crimes against international law. This thesis examines his proposal to create three models of international judicial bodies for the punishment of war crimes, namely: through the international criminal court, by using the activities of national courts of the victorious states to try war crimes cases, or through a system of international quasi-courts, which are national courts of the belligerent party, whose composition includes not only citizens of that state.

Keywords: doctrine, natural law, human rights, international human rights law, H. Lauterpacht, Universal Declaration of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Court of Human Rights, individual application, subjects of international law, international individual criminal responsibility, international crimes, crimes against humanity, war crimes.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1) статті у фахових виданнях України:

1. Шеретько О. Генеза закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 252–261.
2. Шеретько О. М. Юснатуралізм – основа концепції міжнародного захисту прав людини у працях Г. Лаутерпахта. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія право*. 2021. Вип. 64. С. 392–396.
3. Шеретько О. Вплив Г. Лаутерпахта на закріплення фундаментальних прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2021. № 51. С. 25–28.
4. Шеретько О. Деліктоздатність як ключовий елемент міжнародної правосуб'єктності індивіда (на основі поглядів Г. Лаутерпахта). *Український часопис міжнародного права*. 2023. № 2. С. 44–48.

2) статті у міжнародних періодичних виданнях:

1. Sheredko O. Formation of a modern concept of legal capacity of the individual as a subject of international law. Формування сучасної концепції міжнародної правосуб'єктності індивіда. *Visegard Journal on Human Rights*. № 1. 2022. P. 135–139.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Шеретько О. Місце індивіда в міжнародній системі безпеки. *Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози*. Матеріали міжнародної наукової конференції. Львів, 22–23 березня 2018 р. Факультет міжнародних відносин ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 2018. С. 185–187.
2. Шеретько О. Становлення концепції міжнародно-правового захисту прав людини (перша половина ХХ ст.). *Криза сучасної системи безпеки: у пошуках*

нового міжнародного порядку. Матеріали міжнародної наукової конференції. Львів, 4–5 квітня 2019 р. Львівський національний університет імені Івана Франка, 2019. С. 167–169.

3. Шеретько О.М. Закріплення прав людини на міжнародному рівні як засада правосуб'єктності індивіда у поглядах Г. Лаутерпахта. *Правове життя сучасної України: у 3 т.* Матеріали Міжнар. науково-практичної конференції. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р). Видавничий дім «Гельветика», Одеса, 2020. Т.3. С.80–82.

4. Шеретько О. Природне право як основа міжнародного захисту прав людини. *Права людини як індикатор розвитку сучасної держави.* Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (13 грудня 2021 року). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Видавництво Людмила, Київ, 2021. С.102-104.

5. Шеретько О. Захист прав людини, як основа європейських цінностей. *Правові, управлінські, та економічні засади розбудови європейських цінностей в Україні.* Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 22 травня 2022 р.). Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2022. С. 122–123.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ВПЛИВ ДОКТРИНИ ПРИРОДНОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПОГЛЯДАХ Г. ЛАУТЕРПАХТА.....	23
1.1. Основні етапи життєвого шляху Г. Лаутерпахта	23
1.2. Витоки доктрини природного права та її вплив на погляди Г. Лаутерпахта	39
1.3. Походження поняття прав людини з природного права.....	55
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	70
РОЗДІЛ 2. ІДЕЇ Г. ЛАУТЕРПАХТА ЩОДО ДОГОВІРНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	72
2.1. Доктринальні погляди щодо закріплення прав людини на міжнародному рівні у першій половині ХХ ст.	72
2.2. Наукові погляди Г. Лаутерпахта щодо міжнародного визнання фундаментальних та невід’ємних прав людини	89
2.3. Реалізація положень проєкту Міжнародного Білля прав людини у міжнародному праві	115
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	133
РОЗДІЛ 3. ПОГЛЯДИ Г. ЛАУТЕРПАХТА НА ПРАВОСУБ’ЄКТНІСТЬ ІНДИВІДА.....	135
3.1. Засади міжнародно-правового закріплення правосуб’єктності індивіда	135
3.2. Реалізація прав та обов’язків людини у міжнародному праві.....	147
3.3. Міжнародна кримінальна відповідальність фізичної особи	157
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	176
ВИСНОВКИ.....	177

	15
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	182
ДОДАТКИ.....	207

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Міжнародний захист прав людини є характерною ознакою сучасного світового правопорядку. Питання визнання, захисту та забезпечення дотримання прав людини є ключовими у міжнародних відносинах ХХІ ст.

Формування концепції прав людини у міжнародному праві обумовлено великою мірою доктринальними поглядами багатьох науковців, вчених, юристів-міжнародників, серед яких, був і студент Львівського університету (1915–1919 рр.) Г. Лаутерпахт. Сферою його наукових поглядів були: доктрина міжнародного права, історія міжнародного права, суб'єкти міжнародного права, визнання у міжнародному праві, міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право, тощо. Ключовою тематикою його наукових інтересів було визнання прав людини у міжнародному праві. Вважається, що Г. Лаутерпахт є одним із фундаторів концепції закріплення прав людини у міжнародному праві.

Погляди Г. Лаутерпахта висвітлено у його проєкті міжнародного документа, який мав на меті визнати, закріпити права людини, а також забезпечити їх захист на міжнародному рівні. Г. Лаутерпахт вбачав природне право джерелом прав людини.

Інноваційність поглядів Г. Лаутерпахта у ХХ ст. полягала у його ідеї створення міжнародного механізму захисту прав людини, який передбачав можливість безпосереднього звернення окремих осіб до відповідних міжнародних установ.

Науковець також наполягав на важливості визнання міжнародної правосуб'єктності індивіда у контексті прав людини.

Враховуючи міжнародні злочини, які сьогодні вчиняють щодо українського народу, концепція індивідуальної міжнародної кримінальної відповідальності та призначення покарання є надзвичайно актуальною. Крім того, пропозиція Г. Лаутерпахта щодо можливої моделі створення міжнародного трибуналу для суду воєнних злочинців може бути використана під час розробки Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України.

Сьогоднішні реалії, проблеми, пов'язані із правами людини все більше є актуальними, оскільки під час війни ми спостерігаємо численні порушення норм міжнародного права, які посягають, в тому числі, і на невід'ємні та фундаментальні права і свободи людини.

В українській та зарубіжній доктрині міжнародного права наявні наукові дослідження, що висвітлювали наукові погляди Г. Лаутерпахта. Однак абсолютна більшість таких праць дуже узагальнено розглядали різні сфери інтересів науковця, включаючи сферу прав людини, проте детально погляди Г. Лаутерпахта щодо прав людини у міжнародному праві досліджено не було.

Наявні публікації стосуються біографії Г. Лаутерпахта, його поглядів щодо міжнародної правосуб'єктності індивіда, міжнародного кримінального права, інституту визнання прав держав, міжнародного гуманітарного права, права міжнародних договорів, розвитку міжнародного права, міжнародного права прав людини. Ці теми досліджували: В. Г. Буткевич, О. В. Буткевич, В. М. Репецький, П. М. Рабінович, С. П. Добрянський, І. В. Земан, В. В. Гутник, Л. М. Дешко, Ф. Сендс (Ph. Sands), Дж. Бартон (G. Barton), Н. Файеберг (N. Feinberg), Дж. Фітцмауріс (G. Fitzmaurice), Ч. Хезог (C. Herzog), С. В. Дженкс (C. W. Jenks), Р. Дженнінгс (R. Jennings), Г. Кельзен (H. Kelsen), М. Козкенніємі (M. Koskenniemi), Е. Лаутерпахт (E. Lauterpacht), А. Редзік (A. Redzik), Р. Шабтай (R. Shabtai), І. Дж. М. Скоббі (I. G. M. Scobbie), Ш. М. Швевель (S. M. Schwebel), Д. Стоун (D. Stone), Ш. Требст (S. Troebst), Р. Є. Паз (R. Y. Paz), А. Карті (A. Carty), А. Ф. Врдоляк (A. F. Vrdoljak), Ф. Джесап (Ph. C. Jessup), Р. Р. Бакстер (R. R. Baxter), П. Каппс (P. Capps) та інші.

Саме тому виникає необхідність детального дослідження саме концепції прав людини у поглядах вченого.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках науково-дослідних тем кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка «Україна в сучасних міжнародно-правових відносинах» (номер державної реєстрації

0117U001397) на 2017–2021 рр. та «Україна і формування нового міжнародного правопорядку» (номер державної реєстрації 0122U200450) на 2022–2025 рр.

Мета і завдання дослідження. Метою даного дисертаційного дослідження є комплексне розкриття внеску Г. Лаутерпахта у концепцію прав людини через призму закріплення його ідей у міжнародному праві.

Відповідно до мети визначено такі завдання:

- проаналізувати життєвий та творчий шлях Г. Лаутерпахта;
- розкрити витoki доктрини природного права та її вплив на погляди Г. Лаутерпахта;
- дослідити формування поняття прав людини із доктрини юснатуралізму;
- розглянути генезу та становлення ідеї закріплення прав людини у міжнародному праві;
- описати доктринальні погляди Г. Лаутерпахта щодо міжнародного визнання фундаментальних та невід’ємних прав людини;
- дослідити реалізацію положень проєкту Міжнародного білля у міжнародному праві;
- проаналізувати погляди Г. Лаутерпахта щодо правових основ міжнародного закріплення прав людини;
- визначити особливості вираження реалізації прав та обов’язків людини у міжнародному праві;
- проаналізувати погляди Г. Лаутерпахта щодо міжнародної кримінальної відповідальності фізичної особи.

Об’єктом дослідження є наукова спадщина Г. Лаутерпахта у сфері міжнародного публічного права, яка міститься у його наукових працях, спеціальних доповідях як члена Комісії міжнародного права ООН, особливих думках, як судді Міжнародного суду ООН.

Предметом дослідження є концептуальні погляди Г. Лаутерпахта щодо місця та ролі міжнародного права як основи закріплення та забезпечення прав людини.

Методи дослідження. У цьому дослідженні використано загальнонаукові (загальнотеоретичні) та спеціальні (спеціально-наукові) методи дослідження поглядів Г. Лаутерпахта.

Історичний метод застосовано у таких частинах наукового дослідження: (підрозділ 1.1) для дослідження біографії Г. Лаутерпахта; (підрозділ 1.2) для висвітлення становлення природного права у різні періоди історії; (підрозділ 1.3) дослідження зміни термінології права людини; (підрозділ 2.1) встановлення хронології пропозиції різних науковців проєктів міжнародних документів визнання прав людини.

Метод дедукції застосовано у дослідженні поглядів Г. Лаутерпахта щодо визнання прав і свобод людини на міжнародному рівні, зокрема у підрозділі 2.2.

Метод індукції використано у 2 розділі, зокрема: у дослідженні попередніх проєктів міжнародних документів щодо закріплення прав людини (підрозділ 2.1); у дослідженні ідей механізму за дотриманням прав людини Г. Лаутерпахта та дослідженні сучасних механізмів захисту прав людини (підрозділ 2.3); у дослідженні ідей Г. Лаутерпахта щодо міжнародної правосуб'єктності та аналізі думок інших науковців і нормативно-правових актів, які про це свідчать (розділ III).

Системний метод використано для систематизації прав, запропонованих Г. Лаутерпахтом, відповідно до концепції поколінь прав людини (підрозділ 2.2).

Порівняльно-правовий метод використано у: II розділі, зокрема: (підрозділ 2.1) для порівняння положень Загальної декларації прав людини та проєктів міжнародних документів першої половини XX ст.; (підрозділ 2.2) порівняння положень, запропонованих Г. Лаутерпахтом у Біллю, та положень, закріплених у документах, які визнають права людини сьогодні; (підрозділ 2.3) порівняння механізму захисту прав людини, запропонованого Г. Лаутерпахтом, із сучасними діючими механізмами захисту прав людини.

Спеціально-юридичний метод дав змогу визначити правову природу проєкту Білля (підрозділ 2.3) та складові елементи міжнародної правосуб'єктності індивіда (III розділ).

Нормативно-догматичний метод був використаний при тлумаченні положень проєкту Міжнародного білля та положень міжнародних документів і договорів (підрозділи 2.2 та 2.3).

Метод міжнародно-правового аналізу та синтезу допоміг під час дослідження різних проєктів міжнародних документів початку ХХ ст. (підрозділ 2.1).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні концепції прав людини Г. Лаутерпахта у міжнародному праві, його ідеї про наділення індивіда міжнародною правосуб'єктністю задля міжнародного визнання прав людини.

Зокрема, уперше:

– встановлено взаємозв'язок між доктринальними поглядами Г. Лаутерпахта у його авторському проєкті Міжнародного білля прав людини і низкою універсальних міжнародних правових актів у галузі прав людини та основних свобод другої половини ХХ ст.;

– доведено, що теорія природного права (юснатуралізм) слугувала основою розвитку Г. Лаутерпахтом власної концепції фундаментальних (невід'ємних) прав людини;

– доведено що право індивідуального звернення фізичних осіб, обґрунтовано Г. Лаутерпахтом, склало основу механізму захисту прав людини та основних свобод;

– з'ясовано що концепція прав людини у міжнародному праві Г. Лаутерпахта формувалася під впливом історичних подій пов'язаних з потребою утвердити віру у цінність людини у світовому вимірі з огляду на наслідки світових воєн.

Удосконалено:

– твердження про можливість відповідальності фізичних осіб за порушення норм міжнародного права у сучасних умовах, згідно положень концепції Г. Лаутерпахта щодо міжнародної індивідуальної кримінальної відповідальності;

– тезу стосовно можливості поєднання природно-правових та позитивістських ідей у формуванні міжнародного права прав людини, на основі поглядів

Г. Лаутерпахта;

– підхід щодо встановлення зв'язку між концепцією Г. Лаутерпахта щодо воєнних злочинів та застосування відповідних моделей міжнародного правосуддя у процесі індивідуального кримінального переслідування (на прикладі міжнародних злочинів на території України).

Набули подальшого розвитку:

– наукові положення щодо формування концепції міжнародного захисту прав людини на основі природного права;

– наукові підходи Г. Лаутерпахта щодо механізму реалізації прав та основних свобод індивіда з метою запобігання посягань на фундаментальні права людини в національних правових системах.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені у дисертації положення можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі: основа для подальшого дослідження наукових поглядів Г. Лаутерпахта;

науково-освітньому процесі: під час викладання студентам вищих навчальних закладів таких дисциплін, як «Міжнародне публічне право» та спецкурсів «Права людини у міжнародному праві», «Міжнародно-правовий захист прав людини», «Міжнародне кримінальне право» та під час підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних вказівок;

у зовнішньополітичній галузі: роботі Міністерства закордонних справ під час створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України.

Особистий внесок дисертанта. Усі наведені результати наукового дослідження отримано дисертантом особисто. Усі статті та тези, які висвітлюють положення дисертації, написано одноосібно.

Апробація результатів дисертації. Висновки та положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана, а також на наукових конференціях: Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози (Львів, 22–23 березня 2018 р.); Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового

міжнародного порядку (Львів, 4–5 квітня 2019 р.); Правове життя сучасної України (м. Одеса, 15 трав. 2020 р); Права людини як індикатор розвитку сучасної держави (Київ, 13 грудня 2021 року); Правові, управлінські та економічні засади розбудови європейських цінностей в Україні (м. Хмельницький, 22 травня 2022 року).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у п'яти наукових статтях, з них чотири – у наукових фахових періодичних виданнях України, одна – у міжнародному періодичному виданні, а також у п'яти тезах доповідей.

Структура роботи. Відповідно до визначеної мети, завдань, предмету дисертаційного дослідження було сформовано структуру. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які разом містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 208 сторінок. Кількість використаних джерел – 265 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ВПЛИВ ДОКТРИНИ ПРИРОДНОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПОГЛЯДАХ Г. ЛАУТЕРПАХТА

1.1. Основні етапи життєвого шляху Г. Лаутерпахта

Г. Лаутерпахт – науковець, юрист-міжнародник та видатна особистість ХХ ст., значна частина наукової спадщини якого, присвячена проблематиці міжнародного права прав людини. Впродовж усієї наукової та практичної кар’єри юриста-міжнародника Г. Лаутерпахт приділяв велику увагу розвитку прав людини на міжнародному рівні.

Здобутки Г. Лаутерпахта і як науковця, і як практика до сьогодні вагомо впливають на міжнародне право. Аналізуючи наукову спадщину Г. Лаутерпахта, найважливішим є те, що його погляди не втратили своєї значимості та актуальності, а його ідеї знайшли закріплення на практиці і застосовуються донині.

Г. Лаутерпахт розпочав свій шлях як юриста, так і науковця із навчання у Львівському університеті, саме тому полягає необхідність у висвітленні наукової спадщини корифеїв міжнародного права, які розпочали навчання у Львові і є частиною становлення та розвитку науки у Львівському університеті.

Роки, коли жив Г. Лаутерпахт, були нелегкими, враховуючи період світових воєн, течії антисемітизму та інших факторів впливу. Ці часи були переломними у становленні міжнародного права прав людини, цей період втрат докорінно змінив світову спільноту назавжди, в тому числі і міжнародне право, бо саме з цього періоду приділяється велика увага правам людини на міжнародному рівні.

Біографію Г. Лаутерпахта найбільш повно розкриває у своїй праці його єдиний син Елі Лаутерпахт під назвою «Життя Сера Герша Лаутерпахта». Як зазначає Е. Лаутерпахт, життя Г. Лаутерпахта складалось із чотирьох етапів. Перший: ранні роки у Східній Європі (1897–1923). Другий: одруження та міграція до Англії, що

передусь початку його кар'єри. Третій: повоєнний період та його діяльність у міжнародному праві. Четвертий: п'ять років на посаді судді Міжнародного суду.¹

Життя Г. Лаутерпахта було сповнено численними переїздами, що впливали на становлення його як практика та науковця, та навчанням у видатних науковців міжнародного права різних країн того часу, яке розпочалось із Львівського університету.

Г. Лаутерпахт народився 16 серпня 1897 р. у м. Жовква² в Галичині (сьогодні Львівська область). Коли Г. Лаутерпахту було 13 років, його сім'я переїхала до Львова,³ щоб він мав можливість отримати добру освіту.⁴

Перший етап навчання Г. Лаутерпахта розпочався 1915 р., коли він вступив на юридичний факультет Львівського університету цього ж року.⁵ Вступив він без труднощів, оскільки на той момент володів уже польською, українською, російською, німецькою, англійською, єврейською, французькою, італійською мовами, а також вивчав історію та географію.⁶

Навчання Г. Лаутерпахта починалося із вивчення історії та інститутів римського права⁷, німецького публічного права, та у той час Г. Лаутерпахт переймає досвід у провідних вчених Львівського університету, зокрема, його викладачем з історії держави і права Польщі та Австрії був О. Бальцер.⁸

Загалом юридична освіта тоді тривала чотири роки,⁹ 1917 р. Г. Лаутерпахт завершив навчальний рік складанням державного іспиту із права та історії, який включав римське право та отримав оцінку «добре»¹⁰. Наступний рік навчання був

¹ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P.1.

² Буткевич В. Г. Генеза доктрини міжнародної правосуб'єктності індивіда. *Право України*. 2010. № 2. С. 44.

³ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 11.

⁴ Буткевич В. Г. Генеза доктрини міжнародної правосуб'єктності індивіда. *Право України*. 2010. № 2. С. 44.

⁵ Буткевич В. Г. Генеза доктрини міжнародної правосуб'єктності індивіда. *Право України*. 2010. № 2. С. 44;
Troebst S. Lemkin and Lauterpacht in Lemberg and Later: Pre- and Post-Holocaust Careers of Two East European International Lawyers. URL: <https://www.iwm.at/transit-online/lemkin-and-lauterpacht-in-lemburg-and-later-pre-and-post-holocaust> (дата звернення: 18.04.2023).

⁶ Буткевич В. Г. Генеза доктрини міжнародної правосуб'єктності індивіда. *Право України*. 2010. № 2. С. 44.

⁷ Земан І. В. Наука міжнародного права у Львівському університеті : монографія. Львів : ЛНУ Івана Франка, 2015. С. 131.

⁸ Сендс Ф. Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. С. 124, 126.

⁹ Земан І. В. Наука міжнародного права у Львівському університеті : монографія. Львів : ЛНУ Івана Франка, 2015. С. 130.

¹⁰ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 15.

насичений курсами із кримінального права,¹¹ спадкового і сімейного права, австрійського приватного, торгового та вексельного права.¹²

Крім навчання та становлення Г. Лаутерпахта як науковця у цей період, варто виділити і його активну громадську діяльність. Незважаючи на те, що Г. Лаутерпахт не дотримувався релігійних традицій та обрядів, на відмінну від своїх батьків, але він був прихильником захисту інтересів єврейської спільноти, а також сприяв просуванню сіоністського руху. На підтвердження такої життєвої позиції, як зазначає Е. Лаутерпахт, може слугувати його арешт у 1917 р. за організацію демонстрації на честь підписання Декларації Бальфура. Проте Г. Лаутерпахт був оправданий на військовому суді, а суддею по його справі був сіоніст доктор Ізраель Вальдман.¹³ Львівський університет молодий Г. Лаутерпахт не завершив.¹⁴

Другий етап навчання Г. Лаутерпахта розпочинається у 1919 р., коли Г. Лаутерпахт переїхав до Відня¹⁵ та продовжив своє навчання на факультеті права та політичних наук Віденського університету.¹⁶

У Відні він стає студентом Г. Кельзена,¹⁷ який проводив курс лекцій «Конституція Німецької імперії».¹⁸ Г. Кельзен був розробником проєкту Австрійської Конституції (1920¹⁹), а також юридичним радником військового міністра Австро-Угорщини, консультантом австрійського уряду, членом та постійним референтом Конституційного суду Австрії.²⁰

¹¹ Сендс Ф. Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. С. 126.

¹² Земан І. В. Наука міжнародного права у Львівському університеті : монографія. Львів : ЛНУ Івана Франка, 2015. С. 132.

¹³ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge; New York : Cambridge University Press, 2010. P. 10.

¹⁴ Земан І. Вихованці Львівського університету, які здобули світову славу юристів-міжнародників. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2013. Вип. 33. С. 156.

¹⁵ Troebst S. Lemkin and Lauterpacht in Lemberg and Later: Pre- and Post-Holocaust Careers of Two East European International Lawyers. URL: <https://www.iwm.at/transit-online/lemkin-and-lauterpacht-in-lemberg-and-later-pre-and-post-holocaust> (дата звернення: 18.04.2023).

¹⁶ Zeman I. Die völkerrechtliche Tätigkeit von Leo Strisower und sein Einfluss auf Hans Kelsen, Alfred Verdross und Hersch Lauterpacht. *Zeitschrift für öffentliches Recht*. 2018. Vol. 73, Iss. 2. P. 391.

¹⁷ Troebst S. Lemkin and Lauterpacht in Lemberg and Later: Pre- and Post-Holocaust Careers of Two East European International Lawyers. URL: <https://www.iwm.at/transit-online/lemkin-and-lauterpacht-in-lemberg-and-later-pre-and-post-holocaust> (дата звернення: 18.04.2023).

¹⁸ Zeman I. Die völkerrechtliche Tätigkeit von Leo Strisower und sein Einfluss auf Hans Kelsen, Alfred Verdross und Hersch Lauterpacht. *Zeitschrift für öffentliches Recht*. 2018. Vol. 73, Iss. 2. P. 392.

¹⁹ Hans Kelsen. *Britannica Academic, Encyclopædia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Hans-Kelsen>. (дата звернення: 01.04.2023).

²⁰ Енциклопедія міжнародного права : У 3 т. Т. 2. редкол. : Ю. С. Шемчушенко, В. Н. Денисов та ін. Київ : Академперіодика, 2017. С. 601.

Коли Г. Лаутерпахт був студентом Г. Кельзена, то враховуючи досвід свого вчителя як практика, так і науковця, дійшов до нової ідеї «індивіди повинні мати невід’ємні права і можливість звернутись до суду задля їх захисту».²¹ Ця ідея була згодом закріплена у працях Г. Лаутерпахта щодо прав людини. Він був новатором і незмінним прихильником ідеї міжнародної правосуб’єктності індивіда задля ефективного захисту прав людини.

Пізніше Г. Кельзен писав: «Герш Лаутерпахт був одним із найкращих моїх студентів, коли я викладав загальну теорію держави та конституційного права Австрії у Віденському університеті, одразу ж після Першої світової війни. Я досі пам’ятаю, наскільки я був вражений надзвичайними розумовими здібностями та правдивим мисленням науковця, цього молодого чоловіка».²²

У Відні, Г. Лаутерпахт, як і у Львові, продовжив свою активну діяльність як студент, щоправда тут він був уже президентом «Hochschulausschuss», що був «координаційним комітетом, який займався організацією єврейських студентів»,²³ численність яких сягала від 8 до 10 тис.²⁴

Попри навчання та активну студентську діяльність Г. Лаутерпахт уже 1919 р. розпочинає свою практичну діяльність. Так, у грудні цього року Дж. Керзон (міністр закордонних справ англійського уряду (1919–1924)²⁵) запропонував установлення «лінії Керзона» (англ. *Curzon Line*), що є умовною демаркаційною лінією на сході Польщі.²⁶ Встановлення цієї демаркаційної лінії зумовлено ст. 87 Версальського мирного договору, що стосується східного кордону Польщі.²⁷ Відповідно, для встановлення цієї лінії було утворено Комітет (Комітет Керзона), який був покликаний вирішити питання про кордони між Україною та Польщею. У Комітет шукали перекладача із знаннями української, польської мов, а також цієї

²¹ Zeman I. Die völkerrechtliche Tätigkeit von Leo Strisower und sein Einfluss auf Hans Kelsen, Alfred Verdross und Hersch Lauterpacht. *Zeitschrift für öffentliches Recht*. 2018. Vol. 73, Iss. 2. P. 392.

²² Kelsen H., Lord McNair Tributes to Sir Hersch Lauterpacht. *European Journal of International Law*. 1997. No. 2. P. 309.

²³ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge; New York : Cambridge University Press, 2010. P. 28.

²⁴ Koskenniemi M. Hersch Lauterpacht (1897–1960). *Oxford University Press*. 2004. P. 606.

²⁵ Mosley L. Lord Curzon. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Lord-Curzon> (дата звернення: 01.04.2023).

²⁶ Софінська І. Конституційно-правове дослідження сучасних способів набуття громадянства. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 286.

²⁷ Там само.

території, і на цю посаду запросили Герша Лаутерпахта, який успішно впорався із завданням, як писав син Г. Лаутерпахта – Е. Лаутерпахт.²⁸

Навчання Г. Лаутерпахта завершилось 30 липня 1920 р., а також після складання іспитів він отримує ступінь *doctor iuris* 13 червня 1921 р. Після цього додатково прослухав курс лекцій факультету політичних наук і написав там дисертаційне дослідження.²⁹

Ключовим етапом у становленні Г. Лаутерпахта як науковця стає саме захист його докторської дисертації «*Das Völkerrechtliche Mandat in der Satzung des Völkerbundes*» («Міжнародний мандат за договором Ліги Націй») 15 липня 1922 р.³⁰ Відповідно, Г. Лаутерпахт після завершення навчання у Віденському університеті отримав два дипломи – доктора права і доктора політичних наук.³¹

Дисертаційна робота Г. Лаутерпахта складається із семи розділів. Розділ I: Стаття 22 до, під час і після Версальської мирної конференції (Історичне представлення); Розділ II: Історичні, економічні та політичні передумови мандатної системи; Розділ III: Стаття 22 (Аналіз окремих положень); Розділ IV: Терміни приватного права та аналогія з приватним правом в міжнародному праві; Розділ V: Основні проблеми мандатної системи. (1. Юридичний характер мандата згідно з міжнародним правом. 2. Питання суверенітету. 3. Надання та позбавлення мандата. 4. Встановлення та зміна умов мандата); Розділ VI: Організація мандатної системи) та останній сьомий розділ, який містить висновки.³² Робота становила 116 друкованих сторінок.³³ Г. Лаутерпахт у своїй дисертаційній роботі розглянув, як він сам називає, на той час «новий інститут міжнародного права» – міжнародно-правовий мандат, що закріплений у статуті Ліги Націй (у ст. 22). Г. Лаутерпахт зазначав, що незважаючи на численні наукові дослідження щодо цього питання, залишаються протиріччя. Він наголошує на недоліках дослідження міжнародного права, а саме стверджує, що вони висвітлюються через різні результати правового

²⁸ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 20.

²⁹ Zeman I. Die völkerrechtliche Tätigkeit von Leo Strisower und sein Einfluss auf Hans Kelsen, Alfred Verdross und Hersch Lauterpacht. *Zeitschrift für öffentliches Recht*. 2018. Vol. 73. Iss. 2. P. 392.

³⁰ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge; New York : Cambridge University Press, 2010. P. 27.

³¹ Буткевич В. Г. Генеза доктрини міжнародної правосуб'єктності індивіда. *Право України*. 2010. № 2. С. 44.

³² Lauterpacht H. *Das Völkerrechtliche Mandat in der Satzung des Völkerbunde*. Dissertation. Wien, 1922. Зміст.

³³ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 27.

аналізу, зокрема ст. 22. Вчений наводить приклади протиріч між німецькою, англійською та американською, французько-бельгійською теоріями щодо мандатної системи. Також однією із цілей роботи Г. Лаутерпахта було висвітлити задля розуміння, а також «перевірити міжнародно-правову цінність вирішальних термінів статті 22, які виражені словами «мандат», «мандатарій», «місія»». Г. Лаутерпахт піднімає питання аналогії із приватним правом, зокрема щодо питань договору, свободи волі та примусу та ін. Першочергово задум дисертації був дещо іншим, бо, як зазначено у вступі дисертаційної роботи, «ця робота, яка, за первісним задумом автора, мала бути представленням мандатної системи, заснованої на офіційних джерелах та відповідній літературі, одночасно розширилася у спробу власного юридично-теоретичного внеску». Проте, «справжню мету цієї роботи – детальний виклад та аналіз положень мандата», було дотримано та виконано.³⁴

Керівником дисертації Г. Лаутерпахта був Л. Стрісовер, який зазначив, що Г. Лаутерпахт опрацював об'ємний матеріал, хоча було і зауваження, яке полягало у тому, що не всі проблеми були опрацьовані і вирішені. Проте Л. Стрісовер акцентував, що тези дисертації є «добрими та цікавими», і робота була оцінена як «достатня», відповідно до вимог.³⁵

У 1920 р., під час перебування у Відні, Г. Лаутерпахт задумується про переїзд, про що свідчить те, що він подає клопотання про роботу у Центральну сіоністську установу у Лондоні.³⁶ І саме в цьому клопотанні Г. Лаутерпахт дає пояснення, чому він не закінчив навчання у Львові, а саме не склав іспити, тому що «університет закрив двері для євреїв Східної Галичини».³⁷

Упродовж свого навчання у Відні Г. Лаутерпахт також відвідував Берлін задля проведення наукових досліджень,³⁸ а 1922 р., коли перебував у Берліні, відвідував лекції професора Р. Штамлера.³⁹

³⁴ Lauterpacht H. Das Völkerrechtliche Mandat in der Sitzung des Völkerbunde. Dissertation. Wien, 1922. Вступ.

³⁵ Zeman I. Die völkerrechtliche Tätigkeit von Leo Strisower und sein Einfluss auf Hans Kelsen, Alfred Verdross und Hersch Lauterpacht. *Zeitschrift für öffentliches Recht*. 2018. Vol. 73. Iss. 2. P. 392.

³⁶ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 15.

³⁷ Ibid. P. 16.

³⁸ Ibid. P. 31.

³⁹ Ibid. P. 28.

Приблизно восени 1921 р. Г. Лаутерпахт зустрів свою майбутню дружину Рейчел,⁴⁰ уже 18 грудня 1922 р. вони заручились у Берліні, про їхні заручини навіть було опубліковано у Палестинському Дейлі Мейл 2 січня 1923 р.⁴¹ і вже 20 березня 1923 р. вони одружилися у Відні.⁴²

Третій етап навчання та життя знаменується переїздом до Англії, 5 квітня 1923 р. Г. Лаутерпахт разом із дружиною приземлились у м. Грімсбі, що розташоване на північному заході Англії. До 1938 р. вони проживали у Лондоні, доти, доки не переїхали у Кембридж.⁴³

Чому Г. Лаутерпахт вирішив разом із дружиною переїхати саме до Англії, залишилось відкритим питанням, хоча його син пояснює це кількома причинами, однією з яких було бажання Г. Лаутерпахта отримати ступінь доктора саме в Англії, і його дружина Рейчел на той момент уже мала паспорт Британії і планувала продовжувати навчання у Лондонському музичному коледжі, оскільки її освіта, яку вона здобула у Відні, вважалась попередньою сходинкою.⁴⁴

Пізніше батько дружини Г. Лаутерпахта, Н. Бенвіч, згадував так: «Мабуть, він ніде не міг зробити такий колосальний внесок у міжнародне право, крім Англії».⁴⁵ Після приїзду до Лондона Г. Лаутерпахт записується на курс лекцій у Лондонській школі економіки та політичних наук на 1922–1923 рр.⁴⁶ Навчався у А. Макнаера⁴⁷, який «познайомив Г. Лаутерпахта із англосаксонським підходом з акцентом на судових справах і прагматизмі».⁴⁸ Саме зустріч із А. Макнаером була чи «не найважливішою подією його кар'єри».⁴⁹ Продовжуючи свою наукову роботу, після приїзду до Англії протягом 1924–1927 рр. Г. Лаутерпахт працював над своєю

⁴⁰ Lauterpacht E. *The life of Sir Hersch Lauterpacht*. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 29.

⁴¹ Ibid. P. 33.

⁴² Ibid. P. 35.

⁴³ Ibid. P. 38.

⁴⁴ Ibid. P. 38, 39.

⁴⁵ Ibid. P. 39.

⁴⁶ Ibid. P. 40.

⁴⁷ Sands P. *A Memory of Justice: The Unexpected Place of LVIV in International Law – A Personal History*. *Case Western Reserve Journal of International Law*. 2011. Vol. 43, No. 3. P. 753.

⁴⁸ Сендс Ф. Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. С. 143.

⁴⁹ Lauterpacht E. *The life of Sir Hersch Lauterpacht*. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 41.

працею «Приватно-правові джерела»,⁵⁰ крім того, у 1926 р. він став членом Асоціації міжнародного права.⁵¹

Першою відомою науковою працею Г. Лаутерпахта була його монографія на отримання ступеня доктора під назвою «Приватно-правові джерела і аналогії міжнародного права» (англ. *Private Law Sources and Analogies of International Law*), А. Макнаер був його керівником.⁵²

Його праця отримала численні схвальні відгуки після публікації. Так, до прикладу, науковець Дж. Браун у Американському журналі міжнародного права писав: «значний і незмінний внесок у міжнародне правосуддя»,⁵³ Е. Беккет писав: «цінний внесок у науку міжнародного права».⁵⁴ У книзі висвітлено як загальний розгляд проблеми з точки зору теорії, так і розгляд практичної сторони цього питання, а саме державну практику, рішення міжнародних судів.⁵⁵

З 1927 р. розпочинається викладацька кар'єра Г. Лаутерпахта, коли він стає молодшим викладачем у Лондонській школі економіки та політичних наук.⁵⁶

У цей період Г. Лаутерпахт не покидає наукову працю та працює над багатьма темами міжнародного права, які були висвітлені у численних статтях, так, наприклад, у 1927 р. написав статтю під назвою «США та Постійна палата міжнародного правосуддя» (англ. *The United States and the Permanent Court of International Justice*), «Викладання права у Відні» (англ. *The Teaching of Law in Vienna*) для *Journal of the Society of Public Teachers of Law*, «Доктрина спорів, які не підлягають судовому розгляду у міжнародному праві» (англ. *The Doctrine of Non-Justiciable Disputes in International Law*), «Розпалювання та готування революцій у зарубіжних країнах», (англ. *Fomenting and Preparing Revolutions in Foreign Countries*), що була опублікована у Американському журналі міжнародного права у 1927 р., «Спіноза і міжнародне право» (англ. *Spinoza and International Law*).⁵⁷ У

⁵⁰ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 45.

⁵¹ Ibid.

⁵² Сендс Ф. Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. С. 145.

⁵³ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press. 2010. P. 57.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid. P. 56.

⁵⁶ Ibid. P. 57.

⁵⁷ Ibid. P. 59, 60, 61.

цей період Г. Лаутерпахт розпочав роботу у створенні «Щорічного огляду англійського права» (англ. *Annual Survey of English Law*), починаючи із 1929 р. та в якому працював до 1937 р.⁵⁸

Другою монографією Г. Лаутерпахта стає «Функції права у міжнародній спільноті» (англ. *The Function of Law in the International Community*) 1933 р.⁵⁹

Як описував Ф. Сендс, друга книга Г. Лаутерпахта «здобула широке визнання, і він вважав її найважливішою зі своїх праць, де він порушив тему окремої особи у міжнародному праві».⁶⁰

Численні відгуки свідчать про вагомий внесок Г. Лаутерпахта у науку міжнародного права завдяки публікації своїх монографій, зокрема про другу книгу відгукувались позитивно.

Е. Бекет писав: «Це важлива правова монографія, створена як результат великого дослідження».⁶¹ А. П. Фачірі писав про монографію так: «цікава, наукова та серйозна робота, створена задля демонстрації того, щоб правильно зрозуміли та застосовували міжнародне право, вона охоплює всю сферу міжнародних відносин...цінна...як скарбниця інформації».⁶²

Публікації другої книги Г. Лаутерпахта передували лекції, які він читав у 1931 р. французькою у Гаазькій академії на тему «Теорія спорів, що не підлягають судовому розгляду у міжнародному праві» (фр. *Là Théorie des Différends Non-Justiciables en Droit International*),⁶³ та лекція на тему «Чи міжнародне право є іншим за природою від іншого права» (англ. *Is International Law Different in Nature from Other Law*), що стали частиною вищезгаданої книги.⁶⁴

Поряд із другою монографією Г. Лаутерпахт працює над збірником справ у міжнародному праві під назвою «Щорічний вісник судових рішень міжнародного

⁵⁸ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 61.

⁵⁹ Stone D. Sir Hersch Lauterpacht; teacher, writer and judge – a presidential address. *Transactions & Miscellanies (Jewish Historical Society of England)*. 1981–1982. Vol. 28. P. 105.

⁶⁰ Сендс Ф. Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. С. 150.

⁶¹ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 64.

⁶² Ibid. P. 65.

⁶³ Ibid. P. 60.

⁶⁴ Koskenniemi M. The Function of Law in the International Community: 75 Years After. *British Yearbook of International Law*. 2008. Vol. 79, Iss. 1. P. 355;

Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 60.

публічного права»⁶⁵ з 1929 по 1956 рр. (англ. *Annual Digest and Reports of Public International Law Cases*), із 1950 р. – «Вісник міжнародного права» (англ. *International Law Reports*).⁶⁶

У 1933 р. Г. Лаутерпахт стає членом Комітету із міжнародного права Ліги Націй.⁶⁷ Саме тоді він почав працювати лектором.⁶⁸

Наступним важливим досягненням Г. Лаутерпахта можна вважати його обрання професором престижної Уеллівської кафедри міжнародного права в Кембриджі у 1937 р. (до 1955 р.).⁶⁹ Попередником на цій посаді був А. Макнаер до 1936 р., і, як писав Е. Лаутерпахт, «Герш навряд би досягнув такого успіху без вірної та справжньої підтримки А. Макнаера, який направляв його подаватись на цю посаду».⁷⁰

Третю книгу було опубліковано у 1934 р. під назвою «Розвиток міжнародного права Постійною палатою міжнародного правосуддя» (англ. *The Development of International Law by the Permanent Court of International Justice*).⁷¹

Наукова робота Г. Лаутерпахта також виражена у його праці над виданнями книги Л. Оппенгайма, останнім опублікованим було восьме (1955–1957 рр.)⁷², до смерті працював над дев'ятим.⁷³

Г. Лаутерпахт отримав запрошення викладати у США впродовж першого семестру 1940 р.⁷⁴ Після приїзду до США Г. Лаутерпахт відвідав чимало університетів із лекціями, які проводив перед студентами таких спеціальностей, як право, міжнародні відносини, урядування, а також відкриті лекції для

⁶⁵ Lauterpacht E. *The life of Sir Hersch Lauterpacht*. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P.67.

⁶⁶ Koskenniemi M. Lauterpacht: The Victorian Tradition in International Law. *European Journal of International Law*. 1997. Vol. 8, No. 2. P. 233.

⁶⁷ Lauterpacht E. *The life of Sir Hersch Lauterpacht*. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 70.

⁶⁸ Ibid. P. 59.

⁶⁹ Troebst S. Lemkin and Lauterpacht in Lemberg and Later: Pre- and Post-Holocaust Careers of Two East European International Lawyers. URL: <https://www.iwm.at/transit-online/lemkin-and-lauterpacht-in-lemburg-and-later-pre-and-post-holocaust> (дата звернення: 18.04.2023).

⁷⁰ Lauterpacht E. *The life of Sir Hersch Lauterpacht*. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 82, 84.

⁷¹ Ibid. P. 430.

⁷² Jenks C. W. Hersch Lauterpacht – The Scholar as Prophet. *British Year Book of International Law*. 1960. No. 36. P. 66.

⁷³ Rosenne S. Sir Hersch Lauterpacht's Concept of the Task of the International Judge. *American Journal of International Law*. 1951. Vol. 55, No. 4. P. 825.

⁷⁴ Lauterpacht E. *The life of Sir Hersch Lauterpacht*. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P.104.

різноманітних спеціальностей.⁷⁵ Лекції були присвячені п'яти темам, як це зазначив сам Г. Лаутерпахт:

- 1) Закони війни у сьогоднішній війні (Друга світова війна);
- 2) Нейтралітет під час та поміж двох світових воєн;
- 3) Роль визнання у міжнародному праві та міжнародних відносинах;
- 4) Проблема повоєнних міжнародних організацій;
- 5) Істинність міжнародного права, місце міжнародного права у юриспруденції, приватне право і міжнародне право (право народів).⁷⁶

Щодо свого візиту до США Г. Лаутерпахт переслідував три цілі: можливість вплинути на думку щодо міжнародного права через свої лекції; можливість комунікацій із науковцями міжнародного права різних університетів та зв'язки із владою США у разі необхідності пояснення певних ситуацій з точки зору міжнародного права.⁷⁷ Всі ці цілі Г. Лаутерпахт досягнув, як він згадував у своєму звіті щодо подорожі. Він читав лекції у п'ятнадцяти університетах та школах права, мав дискусії із професорами США, зокрема, із професорами Е. М. Борчардом, Ч. Ч. Гайдом та Ф. Джесапом.⁷⁸

Суттєва робота Г. Лаутерпахта над темою прав людини розпочалася із пропозиції Американського єврейського комітету – написати книгу про міжнародне право прав людини у квітні 1942 р.,⁷⁹ результатом чого стала його четверта монографія «Міжнародний Білль прав людини» (англ. *An International Bill of the Rights of Man*), за нею слідувала п'ята книга 1947 р. «Визнання у міжнародному праві» (англ. *Recognition in International Law*),⁸⁰ як зазначає В. В. Гутник, «у якій він значно розвинув концепцію визнання держав»⁸¹. Над цією книгою він активно працював ще у 1938 р., а ідею про написання роботи на цю тему

⁷⁵ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 116.

⁷⁶ Ibid. P. 116, 117.

⁷⁷ Ibid. P. 141.

⁷⁸ Ibid. P. 141, 142, 143, 144.

⁷⁹ Ibid. P. 251.

⁸⁰ Ibid. P. 430.

⁸¹ Гутник В. В. Міжнародно-правові погляди Герша Лаутерпахта щодо інституту визнання держав. *Права людини XXI століття: міжнародні та національні аспекти* : матеріали круглого столу 21 лист. 2019 р. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2019. С. 5.

подав йому А. Макнаер,⁸² проте сам Е. Лаутерпахт називає цю книгу найбільш суперечливою із усіх написаних Г. Лаутерпахтом.⁸³

У наступній, шостій по рахунку книзі Г. Лаутерпахт знову порушує питання прав людини у міжнародному праві, яка була опублікована у 1950 р. під назвою «Міжнародне право і права людини» (англ. *International Law and Human Rights*). Як зазначав Е. Лаутерпахт, «ця книга є більшим, ніж просто другою версією книги 1945 р., ... основними трьома цілями є: аналіз правових наслідків положень про права людини у статуті ООН та відповідної практики її органів; переглянути питання Міжнародного біллю у світлі перших спроб ООН наповнити сутністю ідею; представити заново ширшу проблему суб'єктів міжнародного права».⁸⁴

У цей період він також починає працювати над темою воєнних злочинів, зокрема, працював над найбільшою статтею про воєнні злочини⁸⁵ і результатом праці стала опублікована у 1944 р. стаття «Міжнародне право та покарання за воєнні злочини» (англ. *The Law of Nations and the Punishment of War Crimes*).

1945–1950 роки Е. Лаутерпахт називає «роками практики» у житті Г. Лаутерпахта.⁸⁶ У цей період розпочалась робота Г. Лаутерпахта над підготовкою до Нюрнберзького процесу.⁸⁷

Тема воєнних злочинів була важливою для Г. Лаутерпахта, так у шостому виданні Оппенгайма Г. Лаутерпахт звертає увагу на закони ведення війни, зокрема, на воєнні злочини, скоєні під час Другої світової війни, трибунали, та стверджував: «статус цих (воєнних) трибуналів безсумнівно буде рости із часом, а вирoki все більше і більше розглядатимуться як вагомий внесок у міжнародне право і справедливість».⁸⁸

Практична діяльність Г. Лаутерпахта знаменується тим, що Г. Лаутерпахт був членом Міжнародної комісії реконструкції та розвитку покарань (англ. *International Commission for the Penal Reconstruction and Development*) у Кембриджі,

⁸² Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 98, 84.

⁸³ Lauterpacht E. Sir Hersch Lauterpacht: 1897–1960. *European Journal of International Law*. 1997. Vol. 8, No. 2. P. 314.

⁸⁴ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 263.

⁸⁵ Ibid. P. 245.

⁸⁶ Ibid. P. 265.

⁸⁷ Ibid. P. 268.

⁸⁸ Ibid. P. 268.

де він підготував доповідь про виконання злочинних наказів; що була основою його статті 1944 р. про воєнні злочини,⁸⁹ що безперервно пов'язана із його науковою діяльністю.

У 1948 р. Г. Лаутерпахт був залучений до роботи у справі по каналу Корфу (англ. *Corfu Channel case*).⁹⁰ Крім цієї справи, він також був членом делегації Великобританії у Англо-Іранській справі 1951 р. (*Anglo-Iranian Oil Co. Case*) перед Міжнародним судом.⁹¹

У квітні 1948 р. Г. Лаутерпахту було запропоновано написати проєкт документа, який був би Декларацією незалежності Ізраїлю, він підготував проєкт документа, що був один із п'яти, проте його проєкт не був прийнятий.⁹²

Наступний етап практичної діяльності Г. Лаутерпахта розпочинається у 1951 р., коли він стає членом Комісії міжнародного права ООН та обіймає цю посаду до 1955 р.⁹³ У цей період Г. Лаутерпахт також був редактором Британського щорічника міжнародного права (1944–1954).⁹⁴

Поряд із членством у Комісії міжнародного права ООН 7 жовтня 1954 р. Г. Лаутерпахт був обраний на посаду судді Міжнародного суду ООН у Гаазі⁹⁵ терміном на дев'ять років та розпочав свою роботу у лютому 1955 р., проте був суддею лише п'ять років,⁹⁶ упродовж цього періоду також не припиняв наукову роботу і вже у 1958 р. опублікував працю «Розвиток міжнародного права Міжнародним судом» (англ. *The Development of International Law by the International Court*), що стала його сьомою книгою.⁹⁷

Перелічені вище наукові та практичні здобутки Г. Лаутерпахта є частиною його особистості як юриста-міжнародника, для формування загальної

⁸⁹ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 269.

⁹⁰ Ibid. P. 300.

⁹¹ Rosenne S. Sir Hersch Lauterpacht's Concept of the Task of the International Judge. *American Journal of International Law*. 1951. Vol. 55, No. 4. P. 826.

⁹² Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge; New York : Cambridge University Press, 2010. P. 305, 306.

⁹³ Feinberg N. Hersch Lauterpacht – Jurist and Thinker. *Israel Law Review*. 1968. Vol. 3, No. P. 333.

⁹⁴ Jessup Ph. C., Baxter R. R. The Contribution of Sir Hersch Lauterpacht to the Development of International Law. *The American Journal of International Law*. 1961. Vol. 55, No. 1. P. 102.

⁹⁵ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 373.

⁹⁶ Fitzmaurice G. Hersch Lauterpacht – The Scholar as Judge - Part I. *British Yearbook of International Law*. 1961. Vol. 37. P. 1.

⁹⁷ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 409, 430.

характеристики Г. Лаутерпахта неможливо оминати його людські якості, про які згадували як його вчителі, так і його студенти, підкреслюючи його професіоналізм.

Г. Лаутерпахт став одним із «основоположних діячів у західноєвропейській науці міжнародного права».⁹⁸ В. Буткевич зазначає, що «найбільш визнані авторитети теорії держави, теорії права, міжнародного права та інші (Г. Кельзен, лорд А. Макнаєр, Р. Дженнінгс, Дж. Фіцморіс, К. Дженкс, Ш. Розен та ін.) визнавали його або найкращим серед усіх студентів, яких вони коли-небудь навчали (перші два), або ж своїм учителем і наставником. Президенти держав і глави урядів, міністри закордонних справ і просто дипломати, співробітники міжурядових організацій характеризували його як неперевершеного практика міжнародного права, фахівця з енциклопедичними знаннями».⁹⁹

С. М. Швобель згадував про Г. Лаутерпахта так: «Здібності Лаутерпахта до роботи були дивовижними з винятковою енергією. Він емігрував до Англії без зв'язків, грошей чи знань англійської мови, його інтелект та працьовитість були такими, що менше, ніж через п'ятнадцять років з моменту переїзду він був призначений із підтримкою Арнольда Макнаєра до «першого крісла» міжнародного права у англійському світі. Він написав п'ять основних монографій, кожна з яких поодиночки встановила б репутацію будь-якого вченого, був науковим редактором видань міжнародного права Оппенгайма, що стало одним із основних видань у галузі міжнародного права в англійському світі; написав численну кількість наукових статей; вимогливо редагував Британський щорічник міжнародного права».¹⁰⁰

Погляд Г. Лаутерпахта та його концептуальні ідеї влучно були охарактеризовані словами Р. Паз: «Правовий підхід Лаутерпахта був заснований на принципах правового нормативізму, правової повноти та абсолютної справедливості. Оскільки доброта була цілісною одиницею, що в юридичній

⁹⁸ Земан І. Вихованці Львівського університету, які здобули світову славу юристів-міжнародників. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2013. Вип. 33. С. 154.

⁹⁹ Буткевич В. Г. Генеза доктрини міжнародної правосуб'єктності індивіда. *Право України*. 2010. № 2. С. 44, 45.

¹⁰⁰ Schwebel S. M. Hersch Lauterpacht: Fragments for a Portrait. *European Journal of International Law*. 1997. Vol. 8, No. 2. P. 306, 307.

термінології має еквівалентом слово «єдиний», а саме нерозривне ціле»,¹⁰¹ оскільки саме у концепції прав людини Г. Лаутерпахт виділяє чимало ключових елементів для встановлення і забезпечення прав людини, як таких і які своєю чергою нерозривно пов'язані одні із одними. А міжнародне право для Г. Лаутерпахта мало набагато більше значення, ніж просто інструмент установлення відносин на міжнародному рівні, для нього «міжнародне право було перекладом людської порядності, раціональності та загальнолюдських цінностей на професійну мову».¹⁰²

Х. Герцог згадує про Г. Лаутерпахта як ту особу, про яку «повинні пам'ятати всі, як юриста-міжнародника універсального світогляду».¹⁰³

Сер Роберт Дженнінгс задувавав, що Г. Лаутерпахт був дивовижним учителем.¹⁰⁴ І. Г. М Скоббі підкреслив професіоналізм Г. Лаутерпахта, називаючи його видатною постаттю для англійських юристів-міжнародників.¹⁰⁵ А. Макнаеру, що був його учителем, Г. Лаутерпахт присвятив свою монографію 1933 р.¹⁰⁶, А. Макнайер своєю чергою крім інших позитивних характеристик видатного юриста, писав і про переломний період, що сформував необхідність для Г. Лаутерпахта визнання прав людини у міжнародному праві. Про роки 1914–1922 він висловився так, що у цей період «можна простежити прояв однієї із головних характеристик юриста, а саме наполягання на життєвій необхідності юридичного визнання та захисту прав людини та його звернення до міжнародного права як засобу посилення положень внутрішнього права, що були прийняті для цієї цілі (визнання та захисту прав людини)».¹⁰⁷ Можливо, саме цей період докорінно змінив особистість Г. Лаутерпахта та повпливав на його міжнародно-правові погляди та незмінну позицію щодо необхідності визнання та захисту прав людини.

¹⁰¹ Paz R. Y. Between the 'Public' and the 'Private': A Review Essay on Elihu Lauterpacht. *The European Journal of International Law*. 2011. Vol. 22, No. 3. P. 864.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Herzog C. Sir Hersch Lauterpacht: An Appraisal. *European Journal of International Law*. 1997. Vol. 8, No. 2. P. 299.

¹⁰⁴ Jennings R. Hersch Lauterpacht: A Personal Recollection. *European Journal of International Law*. 1997. Vol. 8, No. 2. P. 303.

¹⁰⁵ Scobbie I. G. M. The Theorist as Judge: Hersch Lauterpacht's Concept of the International Judicial Function. *European Journal of International Law*. Vol. 8, No. 2. P. 264.

¹⁰⁶ Paz R. Y. Between the 'Public' and the 'Private': A Review Essay on Elihu Lauterpacht. *The European Journal of International Law*. 2011. Vol. 22, No. 3. P. 869.

¹⁰⁷ Kelsen H., Lord McNair Tributes to Sir Hersch Lauterpacht. *European Journal of International Law*. 1997. 2. P. 311.

Сер Г. Лаутерпахт помер 8 травня 1960 р.¹⁰⁸ на операційному столі, причиною смерті був серцевий напад, який стався після операції. Виявилось, Г. Лаутерпахт хворів на рак кишківника, який на той час вже поширився на печінку та не підлягав операції, що свідчило про те, що за інших обставин йому залишилось б жити декілька місяців. Похорони відбулись 11 травня 1960 р.¹⁰⁹

Із наведених фактів життя Г. Лаутерпахта можна стверджувати, що саме його життєвий шлях і досвід були тими чинниками, що вплинули на становлення концепції прав людини у працях вченого. Можливо саме пережитий досвід був відправною точкою формування свідомості вченого для закріплення та захисту прав людини та визначення статусу індивіда у міжнародному праві.

Його особистість Е. Лаутерпахт описує як «людину з видатною інтелігентною енергією,¹¹⁰... він був приємним і гостинним¹¹¹», його лекції були ідеально відшліфовані,¹¹² «його знали як лектора, який не читав із конспектів, а користувався кількома обривками із короткими заголовками».¹¹³

Численні праці Г. Лаутерпахта охоплюють різні сфери міжнародного права, його роботи написані у різні роки та до сьогодні вони не втратили своєї актуальності. Його ідеї та погляди відображають істину міжнародного права, яку тяжко заперечити. Його парадигма пронизана ідеєю визнання та закріплення прав людини. Незважаючи на тематику, яку розглядав Г. Лаутерпахт, головними завжди залишались права людини. Г. Лаутерпахт, як про це можна свідчити із його біографії, зумів поєднати науку та практику. Можливо саме тому його праці не втрачають своєї актуальності, оскільки він досліджував міжнародне право із середини.

Найціннішим є те, що права людини та їх визнання і захист мали велике значення у його працях. Ідеї цього вченого не лише реалізовані у науковій сфері,

¹⁰⁸ Sands P., Redzik A. Lauterpachtów dwóch: Elihu i Hersch. *Palestra*. 2017. No. 7-8. P. 217.

¹⁰⁹ Lauterpacht E. *The life of Sir Hersch Lauterpacht*. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 419.

¹¹⁰ Ibid. P. 423.

¹¹¹ Ibid. P. 424.

¹¹² Ibid. P. 426.

¹¹³ Ibid. P. 59.

але й закріплені на практиці та успішно функціонують до сьогодні задля визнання і захисту прав людини.

1.2. Витоки доктрини природного права та її вплив на погляди

Г. Лаутерпахта

Досліджуючи наукову спадщину Г. Лаутерпахта, зокрема його погляди щодо концепції визнання прав людини, потрібно висвітлити важливість концепції природного права і природних прав людини у його працях. Дві фундаментальні праці Г. Лаутерпахта щодо прав людини «Міжнародний Білль прав людини» 1945 р. та «Міжнародне право та права людини» 1950 р. містять розділи про природне право і природні права людини, у яких науковець пояснює через призму природного права основу виникнення прав людини та необхідність визнання прав людини на міжнародному рівні. Саме до природного права звертається Г. Лаутерпахт як до основи концепції прав людини у міжнародному праві.

У цьому розділі важливим буде висвітлити загалом концепцію природного права та зв'язку із міжнародним правом і правами людьми не тільки Г. Лаутерпахта, а й прихильників природно-правової концепції юристів, філософів та богословів різних часів, із яких Г. Лаутерпахт черпав ідеї та сформував свою концепцію.

Герш Лаутерпахт був одним із перших вчених, який дослідив та обґрунтував головну роль природних прав людини задля визнання і захисту прав людини як таких, саме на міжнародному рівні. Він стверджував, що природні права людини мають свого роду «Ахіллесову п'яту» – це залежність від волі держав, тобто вони повністю підконтрольні волі державної влади, не наділені стабільністю та незмінністю. Для того, щоб вирішити цю проблему, потрібно надати природним правам людини певну незалежність шляхом зміни останньої інстанції санкцій. Такою інстанцією, яка буде кінцевою, відповідно до поглядів Г. Лаутерпахта – є міжнародне право. За його ідеями можна сформулювати структуру надійного

визнання, закріплення та захисту прав людини. Для того, щоб забезпечити такий захист, необхідною основою є природне право та природні права людини – це перший етап; другий етап – закріплення цих вищезгаданих прав на міжнародному рівні у відповідному документі. За словами Г. Лаутерпахта, оскільки саме практичне визнання природних прав людини потерпає від безконтрольної волі держав, його потрібно закріпити «у правовому джерелі, що є вищим за державу».¹¹⁴ Таким джерелом є міжнародний документ, який Г. Лаутерпахт подає надалі у своїй праці «Міжнародний Білль прав людини». Водночас, Г. Лаутерпахт не відходив від ідеї важливості природного права, він стверджував, що відмова від важливості природного права та природних прав людини як основи у подальшому визнанні та закріпленні прав людини на міжнародному рівні буде своєрідним «недооціненням історичного досвіду та істотних вимог для ефективного та тривалого захисту прав людини»¹¹⁵. Г. Лаутерпахт стверджував, що навіть тоді, коли права людини стануть частиною позитивного права, «ідеї природного права та природних прав... створять «вище право» (англ. *higher law*), що назавжди повинно залишатися найвищим стандартом будь-якого позитивного права, чи внутрішнього чи міжнародного».¹¹⁶

На думку Г. Лаутерпахта, «визнання державою фундаментальних прав людини буде залишатись неповним та нестабільним як юридично, так і на практиці доти, доки таке визнання не буде супроводжуватись санкціями з боку міжнародного права».¹¹⁷

У своєму проєкті міжнародного договору про права людини у преамбулі Г. Лаутерпахт зазначає важливість природного права, а саме: «Повага до природних прав людини на свободу і рівність усіх перед законом є першочерговою та незмінною умовою будь-якого законного уряду та заперечення таких прав є небезпекою для миру у світі».¹¹⁸ Аналізуючи це положення проєкту міжнародного документа, можна стверджувати про те, що Г. Лаутерпахт не відходив від своєї ідеї

¹¹⁴ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 27, 28.

¹¹⁵ Lauterpacht H. International Law and Human Rights. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 74.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Ibid. P. 94.

¹¹⁸ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 69.

важливості природних прав людини та їх фундаментальності. Для повного аналізу концепції прав людини Г. Лаутерпахта неможливо оминати природне право та природні права людини, оскільки вони є невід'ємною частиною його поглядів у питанні визнання та захисту прав людини.

Сьогодні природне право не втратило своєї значимості. По-перше, воно залишається об'єктом досліджень доктрини міжнародного права. До прикладу, Ауліс Арніо запропонував періодизацію розвитку та становлення ідеї природного права (кінець ХХ ст.), виділяючи чотири історичні етапи: період античності; період християнської доктрини природного права; раціоналістична теорія природного права та сучасна теорія природного права,¹¹⁹ а також виділяв елементи природного права: природа, право та мораль.¹²⁰ Це частково збігається з поглядами Г. Лаутерпахта. По-друге, актуальність ідей не втрачено до сьогодні, та природне право залишається першоджерелом як прав людини, так і міжнародного права. Так, О. Мережко виділяв, що «коріння науки міжнародного права знаходяться у теорії природного права»,¹²¹ а О. В. Буткевич зазначає, що саме за допомогою природного права намагались пояснити «походження і сутність міжнародного права».¹²²

Для того, щоб сформулювати роль природного права у концепції міжнародного права прав людини Г. Лаутерпахта, варто висвітлити головні ідеї вчених, філософів, до чиїх ідей він сам звертався під час висвітленні важливості природного права. Також з'ясуємо, які ж ідеї підтримували та спростовували вчені різних часів та загалом яку роль відігравала та відіграє концепція природного права у цій темі. Зокрема, Г. Лаутерпахт виділяв право Стародавньої Греції та Риму, виділяв течію стоїцизму та звертав увагу на ідеї Гуго Гроція, Цицерона, Ульпіана, Аристотеля, Епікура, Сократа, Платона, Сенеки, Фоми Аквінського, Марсилія Падуанського, Граціана, Ф. Суареса, Т. Гоббса, Дж. Локка, М. Аврелія та ін.

Найважливішим та найфундаментальнішим етапом становлення природного права, на думку Г. Лаутерпахта, слід вважати античність, саме до цього періоду

¹¹⁹ Мережко А. А. История международно-правовых учений. Київ : Таксон, 2006. С. 174.

¹²⁰ Там само. С. 176.

¹²¹ Мережко А. А. Введение в философию международного права. Гносеология международного права. Київ : Юстиниан, 2002. С. 18.

¹²² Буткевич О. В. Теоретичні аспекти походження і становлення міжнародного права. Київ : Україна, 2003. С. 441.

найбільше звертається Г. Лаутерпахт та підкреслював велику роль періоду античності у становленні та розвитку природного права. Він стверджував, що ідеї природного права беруть свій початок у період античних часів.¹²³ Значну увагу вчений приділяє грецькій філософії та праву Грецької держави та зазначає, що все-таки ідеї філософів були вагомішими, ніж право Грецької держави.¹²⁴

У Стародавній Греції суб'єктами міжнародного права вважали міста-держави, які на той час були центрами цивільного життя, а також суб'єктами міжнародних відносин¹²⁵. У Стародавній Греції було розвинуте дипломатичне і консульське право через представництва, а також передбачено захист прав іноземців через «особливих опікунів гостинності» (англ. *Special guardians of hospitality* або гр. *proxenoi*)¹²⁶ або як їх ще називали «офіційний друг одного міста в іншому»,¹²⁷ чия діяльність була подібна до діяльності почесного консула, оскільки вони були громадянами міста перебування.¹²⁸

Аналізуючи право Стародавньої Греції варто зазначити, у той період було чітко сформовано ієрархію права. Таке твердження випиває з того, що Г. Лаутерпахт, наголошував на тому, що характерною рисою був поділ законів на «фундаментальні» та «основні».¹²⁹

Поряд із правом держав важливим було урахування ідей, запропонованих мислителями, бо можна стверджувати, що тогочасна доктрина у формі ідей мислителів та філософів мала більший вплив на формування права, тим паче витоків природного права і природних прав людини.

У працях філософів можна простежити численні ідеї про природне право, навіть якщо вони прямо його так не називають, а також головні ідеї природного права та природних прав людини. Аристотель виділяв право, яке називав: право,

¹²³ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 80.

¹²⁴ Ibid. P. 83.

¹²⁵ Hershey A. S. *The History of International Relations During Antiquity and the Middle Ages*. *The American Journal of International Law*. 1911. Vol. 5, No. 4. P. 912.

¹²⁶ Korff S. A. *An Introduction to the History of International Law*. *The American Journal of International Law*. 1924. Vol. 18, No. 2. P. 250, 251.

¹²⁷ Wallace M. B. *Early Greek «Proxenoi»*. *Phoenix*. 1970. Vol. 24, No. 3. P.189.

¹²⁸ Korff S. A. *An Introduction to the History of International Law*. *The American Journal of International Law*. 1924. Vol. 18, No. 2. P. 251.

¹²⁹ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 82.

що засноване природою або відповідне до природи.¹³⁰ Платон, до прикладу, висвітлив ідею про те, що усі люди є рівними.¹³¹ Г. Лаутерпахт дійшов висновку, що у філософії Епікура поняття природного права «ототожнювалось із загальним благом».¹³²

Також варто виділити філософію стоїків та філософію Стародавнього Риму, що були важливими у формуванні природного права та природних прав людини. Як зазначав Г. Лаутерпахт, «філософія стоїцизму несла найбільшу відповідальність за продовження традицій свободи і рівності у політичній і правовій філософії Стародавнього Риму».¹³³ У Стародавньому Римі виділяли три галузі права: цивільне (*jus civile*), міжнародне (*jus gentium*) та природне (*jus naturale*).¹³⁴ Крім того, римські юристи виділили три головні ознаки природного права: всезагальність, вічність та незмінність, абсолютна справедливість.¹³⁵

Аналізуючи природно-правові погляди та зв'язок із міжнародним правом, часів Стародавнього Риму, варто звернути увагу на те, що виділяли у цей час *jus naturale* та *jus gentium*. Порівнюючи *jus naturale* із *jus gentium*, бачимо такі особливості, по-перше: природне право мало більш ширше застосування, воно поширювалось на усіх людей, по-друге, природне право має вищі етичні стандарти, наприклад, засудження рабства та ін.¹³⁶

За словами Г. Лаутерпахта, для римських юристів природне право або *jus naturale* мало важливе значення, право, яке відповідало людській природі загалом, а от *jus gentium* було проявом позитивного права, яке вважали частиною природного права. І хоча, різниця була «незначною» та ці поняття були «досить тісними», Г. Лаутерпахт вважав підтвердженням того, що природне право не є «просто спекуляцією».¹³⁷

¹³⁰ Kroger J. R. The Philosophical Foundations of Roman Law: Aristotle, the Stoics, and Roman Theories of Natural Law. *Wisconsin Law Review*. 2004. No. 3. P. 916.

¹³¹ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 82.

¹³² *Ibid.* P. 99.

¹³³ *Ibid.* P. 83.

¹³⁴ Васецький В. Ю. Природне право як виток історичного розвитку загальних поглядів на право. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2018. № 7. С. 41.

¹³⁵ Мережко А. А. *История международно-правовых учений*. Київ : Таксон, 2006. С. 197.

¹³⁶ Lobingier C. S. *Evolution of the Roman Law from before the Twelve Tables to the Corpus Juris*. The author. 1923. P. 281.

¹³⁷ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 99.

О. В. Буткевич зазначає, що поява концепції природного права датується періодом Стародавнього Риму та Греції та «сформульована і розкрита софістами»,¹³⁸ Г. Лаутерпахт вбачав відповідальність стоїків за продовження правових ідей Стародавнього Риму.¹³⁹

Філософи та юристи Стародавнього Риму також висвітлювали концепцію природного права. Так, Ульпіан і Цицерон вважали, що всі люди є вільними та рівними,¹⁴⁰ що є одним із основних принципів природного права, а також Цицерон стверджував: «згоду усіх націй щодо певного питання потрібно розглядати як природне право».¹⁴¹ До прикладу, погляди Цицерона щодо природного права Г. Лаутерпахт називав спонукальними та пояснював це тим, що де є згода, там є природне право, відповідно, і міжнародне право¹⁴² та Цицерон називав «гріхом» спроби змінити природне право.¹⁴³

Враховуючи вищезгадані факти, можна стверджувати, що саме тому Г. Лаутерпахт звертається до історії та філософії Стародавньої Греції, Стародавнього Риму, оскільки цей історичний період характеризується початком розвитку ідей природного права, природних прав людини, зокрема ідей рівності усіх людей, що є головною ідеєю природно-правової концепції і розвитком, становленням міжнародного права. Г. Лаутерпахт намагався через історичний досвід та здобуток людства пояснити суть та важливість природно-правової концепції саме для визнання прав людини, тому він не обмежився лише одним періодом їх (природних прав людини) становлення.

Наступним етапом розвитку природно-правової концепції та міжнародного права Г. Лаутерпахт виділяє Середньовіччя. Середньовіччя характеризується багатьма ключовими моментами під час розвитку як природного, так і

¹³⁸ Буткевич О. В. Теоретичні аспекти походження і становлення міжнародного права. Київ : Україна, 2003. С. 442.

¹³⁹ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 83.

¹⁴⁰ Ibid. 83, 84.

¹⁴¹ Brown J. S. *Law, the State, and the International Community*. New York: Columbia University Press, 1939. P. 373.

¹⁴² Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 99.

¹⁴³ Alonso L. F. H. Cicero and Natural Law. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie / Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy*. 2012. Vol. 98, No. 2. P. 160.

міжнародного права. Саме у період Середньовіччя «природно-правові ідеї набули свого найповнішого розвитку»¹⁴⁴.

У цей період основоположними рисами щодо розвитку міжнародного права та природного права, враховуючи ідеї Г. Лаутерпахата та інших науковців, можна виділити такі:

- потужний розвиток теорії міжнародного права;
- розвиток двох концепцій (позитивізм та юснатуралізм);
- вплив релігії, зокрема християнства;
- пояснення прав людини через природне право.

Особливістю цього періоду є те, що двома ключовими силами, які впливали на все, у той час в тому числі як на право, так і на міжнародне право, були релігія та торгівля.¹⁴⁵

Крім впливу церкви та торгівлі також був чіткий поділ думок у міжнародному праві на позитивізм та натуралізм. У міжнародному праві прийнято виділяти дві концепції природного та позитивного права, які найбільше почали розвиватись саме з періоду Середньовіччя.

У період Середньовіччя важливу роль відігравав вплив релігії, зокрема церкви на право, у цьому етапі розвитку були як позитивні сторони, так і негативні стосовно природного права та прав людини. А от Г. Лаутерпахт виділяв особливість природного права, що навіть у такі часи, коли його (природне право) «ототожнювали із Божим законом», воно залишалось непохитним щодо його принципів, таких як «поваги святості людської особистості та для надання права людині захищати себе проти зловживання абсолютизму», навіть використовуючи такі методи, як «повстання чи тираноббивство».¹⁴⁶

Протести проти абсолютизму у поєднанні із важливістю та необхідністю природного права та природних прав людини виражались і у працях монархомахів, що були письменниками XVI ст., які виступали проти абсолютизму,¹⁴⁷ зокрема,

¹⁴⁴ Буткевич О. В. Теоретичні аспекти походження і становлення міжнародного права. Київ : Україна, 2003. С. 456.

¹⁴⁵ Putney A. H. *Popular Law Library*. Cree Publishing Co. 1908. P. 24.

¹⁴⁶ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 96.

¹⁴⁷ Монархомахи. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=12402&action=show> (дата звернення: 22.04.2023).

Г. Лаутерпахт виділяє книгу «*vindiciae contra tyrannos*», де зазначено, що «природне право нас вчить та наказує нам підтримувати та захищати наші права та свободи, без яких життя є обмеженим травмами і насиллям».¹⁴⁸

Видатними постатями, які висвітлювали міжнародне право, чиї погляди Г. Лаутерпахт виділяв як основоположні, цього періоду, а саме в темі важливості природного права – це Гуго Гроцій та Бенедикт Спіноза. Г. Лаутерпахт проаналізував погляди Г. Гроція у своїй праці «*Grotian Tradition*», яку було опубліковано у Британському щорічнику міжнародного права у 1946 р. Описуючи загалом ставлення до природного права, Г. Гроцій вважав очевидним фактом, що держава несе зобов'язання перед обома – як перед «міжнародним правом, так і перед природним правом».¹⁴⁹ Гуго Гроцій стверджував, що «людина за своєю природою є твариною, але є одна велика відмінність між людиною і твариною. Ця відмінність полягає у тому, що людина потребує бути частиною суспільства. Такого суспільства, яке є мирним і відповідає інтелектуальному розвитку людини». Крім того, «природне право походить і базується на людській природі». Людська природа «нерозривно пов'язана із необхідністю людини бути частиною суспільства, що наділене добротою, альтруїзмом та мораллю...».¹⁵⁰

Питання моралі та необхідності до соціалізації індивідів – це ідеї, які беруть початок із античності, розвивались разом із концепцією природного права та залишаються сьогодні актуальними, а також були предметом досліджень інших науковців. Так, А. Фердросс, австрійський правознавець, дипломат, фахівець з міжнародного права, вважає, що природне право має мораль, і називає цю мораль «соціальною», що є характерною для суспільного порядку.¹⁵¹ На нашу думку, мораль нерозривна саме із міжнародним правом, оскільки у істині міжнародного права прав людини закладено принципи моралі – повага до прав та свобод людини. Необхідність людини до соціалізації виражається і в міжнародному праві,

¹⁴⁸ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 96.

¹⁴⁹ Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 2*. Cambridge : Cambridge University Press, 1975. P. 329.

¹⁵⁰ *Ibid.* P. 333.

¹⁵¹ Stranzinger R. *Recht und Moral : ihre Unterschiede und Zusammenhänge. Ius humanitatis*. Duncker & Humblot, Berlin, 1980. S. 250.

наприклад, держава є товариством, яке «засноване на комунікабельності людини», таку аналогію можна провести і з міжнародним правом.¹⁵²

Аналізуючи погляди Б. Спінози, Герш Лаутерпахт виділив три основні риси доктрини Спінози у міжнародних відносинах: 1) різноманітні спільні риси держави та природи; 2) особливості природи держави, зокрема відсутність будь-яких зобов'язань щодо дотримання угод; 3) чітке формулювання ідей що стосуються самої природи держави, її діяльності.¹⁵³

В ході цього дослідження та висвітлення основоположних поглядів Г. Лаутерпахта про права людини, виникає питання, чи науковець був прихильником юснатуралізму чи позитивізму. Враховуючи вищезазначене, неможливо надати однозначну чітку відповідь. По-перше, основою його поглядів щодо міжнародного права прав людини є природне право, тому можна припустити, що він все-таки був прихильником юснатуралізму. По-друге, він вважав, що усі ці права людини мають бути закріплені у міжнародному документі, який повинен мати механізм його реалізації. На основі цього можна стверджувати, що він був прихильником позитивізму. Для Г. Лаутерпахта наука міжнародного права була набагато вищим інструментом, ніж лише належність до якоїсь течії, у своїх працях він переслідував ідею реального визнання прав людини.

Г. Лаутерпахт зазначав, що «природне право, навіть лише як віддзеркалення етичних постулатів, є потужним інструментом у тлумаченні існуючого права».¹⁵⁴ Він вважав, що «навіть після того, як права і свободи людини стануть частиною фундаментального позитивного права людства, ідеї природного права і природних прав, які лежать у їхній основі, становитимуть вище право (англ. *higher law*), яке назавжди повинне залишитися єдиним стандартом відповідності усього позитивного права – внутрішнього, чи міжнародного».¹⁵⁵ На нашу думку, автор саме характеризував «вище право» чи «надправо» як концепцію природного права.

¹⁵² Wright H. Catholic Founders of Modern International Law. *American Catholic Historical Society*. 1934. Vol. 45, No. 2 P. 120.

¹⁵³ Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 2*. Cambridge : Cambridge University Press, 1975. P. 369, 370.

¹⁵⁴ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950.P. 74.

¹⁵⁵ Ibid.

Г. Лаутерпахт акцентував на необхідності встановлення зв'язку між розвитком природного права, виникненням поняття «права людини» та їх зв'язку із міжнародним правом. Його називали «прихильником традиції природного права, який ніколи не втомлювався вірити в людську доброту і здатність розуму знайти це добро, навіть у темні хвилини європейської історії».¹⁵⁶

Незважаючи на те, що роль природного права у міжнародному праві прав людини та зв'язок природного права і міжнародного права було висвітлено Г. Лаутерпахтом, ця проблема досі залишається темою численних дискусій.

Концепції позитивізму та юснатуралізму завжди протиставлялись. Якщо розглянути міжнародне право, зокрема джерела міжнародного права, через призму позитивізму, то можна виявити неточності, а саме, якщо предметом позитивного права є лише писане право держави, тобто виключаються інші норми права,¹⁵⁷ зокрема міжнародні звичаї тощо, а також, відповідно до позитивізму, визнаються виключно ті норми міжнародного права, які застосовуються державами, що аналогічно призводить до скасування інших численних норм міжнародного права.¹⁵⁸ У протилежному випадку, природне право є набагато ширшим та підтверджується концепцією «ubi societas, ibi jus («де суспільство – там право»)).¹⁵⁹ Цей принцип застосовують і до міжнародного права. Б. Е. Лоуренс, автор книги 1911 р. «Первинні джерела міжнародних зобов'язань» (англ. *Primary Sources of International Obligations*) стверджував, що: «Міжнародне право існує тому, що існує міжнародне суспільство, а жодне суспільство не може існувати без права».¹⁶⁰ Тобто міжнародне право є аналогією внутрішнього закону, закон держави є

¹⁵⁶ Paz R. Y. Between the 'Public' and the 'Private': A Review Essay on Elihu Lauterpacht. *The European Journal of International Law*. 2011. Vol. 22. No. 3. P. 864.

¹⁵⁷ Morgenthau H. J. Positivism, Functionalism, and International Law. *The American Journal of International Law*. 1940, Vol. 34, No. 2. P. 267.

¹⁵⁸ Ibid. P. 272.

¹⁵⁹ Буткевич О. В. Міжнародне право середніх віків. Київ : Видавництво гуманітарної літератури, 2008. С. 301; Лаб'як О. І. Взаємодія позитивно-правових і природно-правових начал у міжнародному праві: загальнотеоретичні аспекти. *Наше право*. 2014. № 1. С. 188. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_1_33 (дата звернення: 20.04.2023).

¹⁶⁰ Wright H. Catholic Founders of Modern International Law. *American Catholic Historical Society*. 1934. Vol. 45, No. 2. P. 120.

правилом поведінки для людей, а для міжнародного суспільства міжнародне право є тим законом у міжнародній спільноті.¹⁶¹

Так, позитивізм характеризується тим, що «міжнародне право складається із норм, які держави між собою погодили та зобов'язались дотримуватись»,¹⁶² а природно-правова теорія у міжнародному праві характеризується тим, що «міжнародне право походить від природного права, що є правом розуму».¹⁶³

Отже, у міжнародному праві сформувались дві ключові течії. Проте, були прихильники позитивізму, які не відкидали важливість природного права, наприклад, К. ван Бейкенсгук (англ. *Cornelius van Bynkershoek*), хоч і був позитивістом, не відкидав того, що «звичаєве право походить від розуму»,¹⁶⁴ а також Р. Зьоч (англ. *Richard Zouch*), якого вважають «другим батьком міжнародного права» після Г. Гроція, хоч і був позитивістом, аналогічно не відкидав існування природного права.¹⁶⁵

Як було висвітлено, серед юристів того часу панували різні теорії: були ті, які були прихильниками лише позитивного права чи лише природного права, а також ті, що застосовували дві концепції разом у своїх працях. Г. Лаутерпахт звертався до різних ідей, різних часів, і саме таке поєднання двох концепцій знайшло відображення у його працях.

Для Г. Лаутерпахта теорія природного права залишалася основним переконливим «інструментом доктрини прав людини».¹⁶⁶ На його думку, в ході еволюції природного права і природних прав людини видавалось, ніби був значний прорив і перехід на новий етап розвитку, коли були прийняті конституції багатьох держав, у яких були закріплені природні права людини, але своєрідною нездоланною стіною між людиною стає влада суверенних держав. Людина стала простим об'єктом міжнародного права.¹⁶⁷ Тут науковець знову акцентує на

¹⁶¹ Wright H. Catholic Founders of Modern International Law. *American Catholic Historical Society*. 1934. Vol. 45, No. 2 P. 120.

¹⁶² Bledsoe R. L., Boczek B. A. The international law dictionary. Oxford : ABC-Clio, 1987. P. 19.

¹⁶³ Ibid. P. 18.

¹⁶⁴ Ibid. P. 20.

¹⁶⁵ Ibid. P. 25.

¹⁶⁶ Lauterpacht H. International Law and Human Rights. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 75.

¹⁶⁷ Ibid. P. 76, 77.

«Ахіллесовій п'яті» природних прав людини. Г. Лаутерпахт зазначає, що навіть твердження про те, що людина є об'єктом було «перебільшенням існуючого стану справ». Індивід був лише «неідеальним «видом» об'єктів захисту міжнародного права». Проте визнання і захист фундаментальних прав людини все ще не стали частиною міжнародного права, на відмінну від принципу гуманітарної інтервенції, який Г. Лаутерпахт називає сумнівним та суперечливим.¹⁶⁸ Можна припустити, що «гуманітарна інтервенція», про яку згадує Г. Лаутерпахт, – це те, що було закріплено у ст. 20 його проєкту документа про права людини, що у разі невиконання положень Біллю, зокрема недотримання прав людини, до держави можуть застосовуватись політичні, економічні чи військові дії, які будуть визнаватися Радою Об'єднаних Націй¹⁶⁹ (у 2 розділі надається пояснення цій назві «Рада Об'єднаних Націй»). Відповідно, права людини та повага до них залишаються головною ідеєю поглядів Г. Лаутерпахта, тому що у випадку їх порушення, а саме природних прав людини, можуть бути застосовані і військові дії.

Ідея природних прав людини залишається головною, оскільки природно-правова доктрина покликана дослідити «витоки походження прав людини».¹⁷⁰ Крім того, вона характеризується незмінністю, вічністю та обов'язковістю для всіх часів і народів.¹⁷¹

Порівнюючи міжнародне право і природне право, їх зв'язок простежується саме за основними двома ознаками: незмінність та однаковість для всіх.¹⁷² Природне право містить загальні принципи і норми, які витікають із абсолютної ідеї права та їхня особливість полягає у рівності всіх людей, наділення усіх фундаментальними правами. Саме про таку рису природного права зазначав Г. Лаутерпахт, і саме ці характеристики, на його думку, мають бути закріплені за допомогою міжнародного права, щоб не було спекуляцій з боку держав.

¹⁶⁸ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 77.

¹⁶⁹ Lauterpacht H. *An International Bill of the Rights of Man*. New York : Columbia University Press, 1945. P. 74.

¹⁷⁰ Романюк Є. О. Природні права людини як відправна ланка визначення сутності правової ідеології. *Правова держава*. 2015. Вип. 26. С. 127.

¹⁷¹ Чайковський Ю. В. Ідея міжнародного права в філософії стоїків. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. С. 197.

¹⁷² Буткевич О. В. Теоретичні аспекти походження і становлення міжнародного права. Київ : Україна, 2003. С. 457.

Вчений вбачав у науці Середньовіччя продовження ідей та вчень стоїцизму.¹⁷³ Стоїки наділяли природне право божественністю та обов'язковістю для всіх людей.¹⁷⁴ Теорія природного права та природних прав людини бере свій початок із витоків стоїцизму. Для стоїцизму був характерний принцип рівності усіх людей,¹⁷⁵ що є одним із принципів природних прав людини. Так, до прикладу, Т. Аквінський визначав природне право як «участь вічного закону розуму раціонального створіння»¹⁷⁶, він загалом виділяв чотири категорії права: Вічний закон, Природний закон, Людський закон та Божественний закон.¹⁷⁷

Г. Лаутерпахт вбачав, що період Середньовіччя характеризується тим, що природні права людини набули стабільності та вже на цей час чітко визнавалися.¹⁷⁸

У період Середньовіччя концепцію природного права можна охарактеризувати як теологічну, оскільки християнські мислителі мали чималий вплив на розвиток права, для них природне право було тотожним Божому закону.¹⁷⁹

Г. Лаутерпахт стверджував, що «в Середньовіччі саме звичай, а не державний указ вважався характерним проявом обов'язкового для індивіда права».¹⁸⁰

Праці багатьох важливих постатей Середньовіччя (Франсиско де Віторія, Франсиско Суарес, Альберіко Джентілі, Томас Гоббс, Самуель фон Пуфендорф, Христіан фон Вольф, Емер де Ваттель, Гуго Гроцій) вплинули на позицію Г. Лаутерпахта щодо природного і міжнародного права.

Варто згадати Ф. де Віторія, який був письменником, філософом, правником та богословом, одним із «найвпливовіших теоретиків міжнародного права у догроціанський період»¹⁸¹, наголошував не лише на необхідності природного права, а й на його зв'язку із міжнародним, зокрема стверджував, що міжнародне право «має достатньо походжень від природного права, та очевидним є той факт,

¹⁷³ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 84.

¹⁷⁴ Мережко А. А. История международно-правовых учений. Київ : Таксон, 2006. С. 175.

¹⁷⁵ Lauterpacht H. International Law and Human Rights. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 94.

¹⁷⁶ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 84.

¹⁷⁷ Dimmock M., Fisher A. Ethics for A-Level. Open Book Publishers, 2017. P. 66.

¹⁷⁸ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 84, 85.

¹⁷⁹ Мережко А. А. История международно-правовых учений. Київ : Таксон, 2006. С. 175.

¹⁸⁰ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 85.

¹⁸¹ Мережко А. А. История международно-правовых учений. Київ : Таксон, 2006. С. 177.

що воно (міжнародне право) здатне створювати права та обов'язки».¹⁸² Він також стверджував, що *jus gentium* (право народів, або міжнародне право) є «або природним правом, або походить від природного права».¹⁸³ Ф. де Віторія вважав, що суспільство як таке «не змогло б проіснувати, якщо б не було влади, яка б мала повноваження стримувати кривдників та попереджувати травмування хороших та невинних, ... та все, що є необхідним для уряду та збереження суспільства, існує завдяки природному праву, та ні в якій інший спосіб неможливо показати, що держава завдяки природному праву має повноваження завдати болю чи покарання громадянам, які створюють для неї небезпеку».¹⁸⁴

Ф. Суарес та Ф. де Віторія були церковними діячами, теологами та юристами,¹⁸⁵ що надалі характеризує вплив релігії на право та міжнародне право.

У працях Ф. Суареса природне право також займає вагомe місце, Ф. Суарес виділяв вічний закон, божественний закон, природний закон,¹⁸⁶ який ґрунтується на розумній природі людини,¹⁸⁷ а спільною рисою природного права та міжнародного виділяв спільність для всього людства.¹⁸⁸ Крім того, Ф. Суарес, порівнюючи держави та індивідів у рамках концепції природного права, стверджував, що обоє мають невід'ємні однакові природні права (право на життя, незалежність, рівність, захист).¹⁸⁹

А. Джентілі, що був професором цивільного (римського) права у Оксфордському університеті,¹⁹⁰ вважав, що природне право було джерелом

¹⁸² Brown J. S. *Law, the State, and the International Community*. New York : Columbia University Press, 1939. P. 317; Brown J. S. *Catholic Conception of International Law: Francisco de Vitoria, Founder of the Modern Law of Nations, Francisco Suarez, Founder of the Modern Philosophy of Law in General and in Particular of the Law of Nations. A Critical Examination and a Justified Appreciation*. Washington : Georgetown University Press, 1934. P. 24.

¹⁸³ Brown J. S. *Law, the State, and the International Community*. New York : Columbia University Press, 1939. P. 316; Brown J. S. *Catholic Conception of International Law: Francisco de Vitoria, Founder of the Modern Law of Nations, Francisco Suarez, Founder of the Modern Philosophy of Law in General and in Particular of the Law of Nations. A Critical Examination and a Justified Appreciation*. Washington : Georgetown University Press, 1934. P. 18.

¹⁸⁴ Brown J. S. *Catholic Conception of International Law: Francisco de Vitoria, Founder of the Modern Law of Nations, Francisco Suarez, Founder of the Modern Philosophy of Law in General and in Particular of the Law of Nations. A Critical Examination and a Justified Appreciation*. Washington : Georgetown University Press, 1934. P. 43.

¹⁸⁵ *Ibid.* P.128.

¹⁸⁶ Brown J. S. *Law, the State, and the International Community*. New York : Columbia University Press, 1939. P. 562.

¹⁸⁷ Мережко А. А. *История международно-правовых учений*, Київ : Таксон, 2006.С. 182.

¹⁸⁸ Там само. С. 184.

¹⁸⁹ Там само. С. 182.

¹⁹⁰ Bledsoe R. L., Boczek B. A. *The international law dictionary*. Oxford : ABC-Clio, 1987. P. 21.

міжнародного права¹⁹¹. Його ідеєю було те, що міжнародне право є частиною божественного закону;¹⁹² «міжнародне право, яке використовують усі нації людей, було створене розумом між усіма людьми та однаковою мірою дотримується усім людством». ¹⁹³

За ідеєю Т. Гоббса, природне право є свого роду обмеженням або вказівником для законодавчої гілки влади, оскільки природне право не дає законодавцю чинити немудро, оскільки «є природні права, на які вказує розум». ¹⁹⁴ Т. Гоббс вважав, що природне право є істиною, створене розумом, а для людини – певною межею, що обмежує дії, які можуть бути деструктивними для неї. ¹⁹⁵

С. Пуфендорф – прихильник природно-правової школи міжнародного права¹⁹⁶, за ідеями якого, основою міжнародного права є вічні істини та розум, крім того, він порушував питання обов'язковості норм, і якщо вони суперечать природному праву, він вважав їх не обов'язковими. ¹⁹⁷

Е. де Ваттель вбачав зв'язок між природним правом та міжнародним саме через зв'язок людини із державою, він вважав, що «природне право застосовується до людей, а відповідно, і до держав, тому що держава складається із суспільства людей». ¹⁹⁸ А також наголошував, що предметом міжнародного права є право між народами, а народами він вважав сукупність людей, які живуть у природному стані, відповідно, в такому разі народи стають суб'єктами природного права, а тому міжнародне право є природним правом, що застосовується до народів. ¹⁹⁹

Г. Гроцій, до прикладу, відокремлював природне право від теології, хоча вважав, що природне право має божественне походження, все-таки був прихильником раціональної природи природного права. ²⁰⁰ Саме тези Гуго Гроція

¹⁹¹ Мережко А. А. История международно-правовых учений. Київ : Таксон, 2006. С. 188.

¹⁹² Brown J. S. Law, the State, and the International Community. New York : Columbia University Press, 1939. P. 372.

¹⁹³ Ibid. P. 372, 373.

¹⁹⁴ Catlin G. Story of the Political Philosophers. New York : McGraw-Hill Book Co., 1939. P. 241.

¹⁹⁵ Chipman L. Grotius and the Derivation of Natural law. *Bulletin of the Australian Society of Legal Philosophy*. 1983. No. 2. P. 67.

¹⁹⁶ Мережко А. А. История международно-правовых учений. Київ : Таксон, 2006. С. 189.

¹⁹⁷ Bledsoe R. L., Boczek B. A. The international law dictionary. Oxford : ABC-Clio, 1987. P. 22.

¹⁹⁸ Ibid. P. 23, 24.

¹⁹⁹ De Montorency J. E. G. Emerich De Vattel. *Journal of the Society of Comparative Legislation*. 1909. Vol. 10, No. Part 1. P. 31.

²⁰⁰ Bledsoe R. L., Boczek B. A. The international law dictionary. Oxford : ABC-Clio, 1987. P. 21, 22.

можна вважати початком етапу раціоналізму у історії розвитку ідеї природного права.²⁰¹ Гуго Гроцій писав: «природне право ... є незмінним навіть у тому понятті, що Бог не може його змінити»²⁰². На його думку, природне право є більшим за силу Бога, якою б вона не була, він його (природне право) змінити не може.²⁰³

Отже, незважаючи на те, що у період Середньовіччя не було міжнародного права як самостійної науки, багато філософів, богословів та юристів, виражали свою думку щодо питань міжнародного права.

Природне право виникло одночасно із зародженням людської цивілізації, оскільки воно походить від природи. Під час свого розвитку людство почало вдосконалювати, розвивати, розширювати значення природного права та безперечно тлумачити це поняття.

На підтвердження концепції природного права можна висвітлити ідеї К. Вольфа (англ. *Christian Wolf*), які покладались на те, що «кожна людина має природні невід'ємні права прагнути до досконалості згідно із особистим розумінням, це впливає із природного обов'язку у пошуку такої досконалості».²⁰⁴

На думку О. В. Буткевич, «природно-правова концепція є однією із найдавніших проявів міжнародно-правової думки та форм тлумачення процесу походження міжнародного права».²⁰⁵

У своїх працях Г. Лаутерпахт звертається до самої ідеї природного права та прав людини, пояснюючи саму доктрину природних прав, та звертається до історичних витоків на підтвердження історичної, політичної та юридичної значимості вищезазначених понять. Г. Лаутерпахт довів належність прав та свобод людини до природних прав людини, що відображає про імплементацію доктрини «юснатуралізму» у сучасній міжнародній системі захисту прав людини.²⁰⁶

²⁰¹ Мережко А. А. История международно-правовых учений : Таксон, 2006. С. 176.

²⁰² Chipman L. Grotius and the Derivation of Natural law. *Bulletin of the Australian Society of Legal Philosophy*. 1983. No. 2. P. 73.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Fassbender B., Peters A. The Oxford handbook of the history of international law. Oxford : Oxford University Press, 2014. P. 1107.

²⁰⁵ Буткевич О. В. Теоретичні аспекти походження і становлення міжнародного права. Київ : Україна, 2003. С. 440.

²⁰⁶ Шеретько О. М. Юснатуралізм – основа концепції міжнародного захисту прав людини у працях Г. Лаутерпахта. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія право*. 2021. Вип. 64. С. 395.

Г. Лаутерпахт не був єдиним, хто звертався до природного права та природних прав людини, але він єдиний, хто сформулював концепції прав людини таким способом, що права людини, основою яких є природне право, повинні бути визнаними, забезпеченими та захищеними за допомогою міжнародного права. Г. Лаутерпахт вбачав послідовний зв'язок між усіма компонентами його концепції: природним правом, природними правами людини, правами людини та міжнародним правом.²⁰⁷

Отже, одним з ключових науковців хто чітко визначив та виділив значимість і цінність природних прав людини для розвитку сучасного суспільства був Г. Лаутерпахт. Вчений відіграв значну роль у закріпленні природних прав людини на міжнародному рівні, за допомогою міжнародного права шляхом прийняття міжнародного документу.²⁰⁸

Враховуючи вищезазначене, можна підсумувати, що природне право було і залишається основою міжнародного права прав людини. Погляди Г. Лаутерпахта прописані у його працях, досі залишаються актуальними. На думку вченого, природне право та природні права людини надані їй по праву з самого народження, мають бути визнані та закріплені у міжнародному документі, який буде найвищою інстанцією, яку неможливо буде змінювати, задля того, аби вберегти права людини від безконтрольної влади кожної із держав.

1.3. Походження поняття прав людини з природного права

У попередньому підрозділі висвітлено думки багатьох юристів, філософів щодо взаємозв'язку природного права та природних прав людини, а також необхідності їх визнання. У працях Г. Лаутерпахта простежується ідея важливості та необхідності врахування природного права у концепції визнання прав людини.

²⁰⁷ Шерedyкo O. Вплив Г. Лаутерпахта на закріплення фундаментальних прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2021. № 51. С. 25.

²⁰⁸ Шерedyкo O. Природне право як основа міжнародного захисту прав людини. *Права людини як індикатор розвитку сучасної держави*. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. 13 груд. 2021 р. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ : Видавництво Людмила, 2021. С. 103.

У цьому підрозділі потрібно висвітлити взаємозв'язок між природним правом, природними правами людини та міжнародним правом прав людини.

Тож варто продемонструвати, яку роль вбачав Г. Лаутерпахт саме у природних правах у його поглядах щодо визнання і закріплення прав людини у міжнародному праві.

На думку Г. Лаутерпахта, щоб визнання фундаментальних прав людини було всебічним, воно повинно супроводжуватись захистом природного права та міжнародного права.²⁰⁹ В протилежному випадку, визнання не матиме тієї ефективності, тобто, як уже було зазначено раніше, визнання повинно бути на двох рівнях. Природні права у цьому визнанні є основою – перший рівень. У своїх працях Г. Лаутерпахт уживає також такі терміни, як фундаментальні права людини (англ. *fundamental human rights*), або ж невід'ємні права (англ. *inalienable rights of man/inherent human rights*)²¹⁰ здебільшого він уживає ці терміни як тотожні поняття, також зазначає, що права та свободи людини як і її щастя є «продуктом свідомих зусиль», пояснюючи це тим, що природа сама по собі може бути байдужою до щастя чи життя людини.²¹¹

Важливим є виділити зв'язок між природними правами та правами людини, які існують сьогодні, яке місце посідають фундаментальні і невід'ємні права людини, та яка відмінність між ними. У енциклопедичному виданні «Британіка» було визначено, що права людини, які ми знаємо сьогодні, ввійшли у звичне використання після прийняття Загальної декларації прав людини у 1948 р. та замінили «природні права»,²¹² у доктрині міжнародного права можна стикнутись із різними поглядами щодо зв'язку прав людини та природних прав людини,

²⁰⁹ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 94.

²¹⁰ Ibid. P. 94, 111.

²¹¹ Ibid. P. 103.

²¹² Weston B. H. *Human rights*. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/human-rights>. (дата звернення: 06.04.2023);

Добрянський С. Права людини як певним чином внормована свобода (до характеристики поняття прав людини). *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні і: матеріали XII регіон. наук.-практ. конф., 9–10 лют. 2006 р.* Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. С. 23. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/LVIV_Conferenc/LVIV_2006.pdf (дата звернення: 28.11.2021);

Медвідь А. Б. Історичні передумови конституційного закріплення прав людини у XIII–XVIII століттях: Європейська та вітчизняна теорія і практика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки.* 2016. No. 837. С. 293.

наприклад, що права людини (англ. *human rights*) є сучасною ідіомою природних прав²¹³, або ж синонімами.²¹⁴

Таке припущення про зв'язок між природними правами та правами людини є досить поширене, а саме, що природні права людини є фундаментом сучасної доктрини прав людини. Ідеєю природно-правової концепції є те, що природні права є моральними правами²¹⁵ і належать людині лише через те, що вона є людиною і це дано їй самою природою,²¹⁶ або ж, що «права людини засновано природою».²¹⁷ А ще є визначення, що права людини це – фундаментальні або природні права індивіда.²¹⁸ Також можна стверджувати про те, що завдяки природним правам сформувався концепція невід'ємних прав людини.²¹⁹

Отже, досліджуючи доктрину міжнародного права простежуємо різне співвідношення та зв'язок між правами людини та природними правами, у формі ототожнення прав людини та природних прав людини, або ж ідеї про те, що права людини є сучасною формою природних прав людини, саме тому можна розглядати природні права як основу у становленні та розвитку прав людини. Такої ідеї та позиції дотримувався і Г. Лаутерпахт.

Також важливим є висвітлити зв'язок із міжнародним правом та правами людини, або ж природними правами людини, тому що саме таку ідею і відстоював Г. Лаутерпахт у своїх працях.

У доктрині міжнародного права можна простежити твердження про те, що є взаємний зв'язок між міжнародним правом і міжнародним правом прав людини.²²⁰ Варто зазначити, що термін «міжнародне право прав людини» не є тавтологією, а означає – міжнародне право про права людини.

²¹³ Finnis J. *Natural law and natural rights* 2nd ed. Oxford university Press, 2011. P. 198.

²¹⁴ Natural Rights. URL: <https://courses.lumenlearning.com/suny-hccc-worldhistory2/chapter/natural-rights/> (дата звернення: 20.04.2023).

²¹⁵ Bryan B. The Conventionalist Challenge to Natural Rights Theory. *Social Theory and Practice*. 2017. Vol. 43, No. 3. P. 570.

²¹⁶ Donnelly J. Human Rights as Natural Rights. *Human Rights Quarterly*. 1982. Vol. 4, No. 3. P. 391, 397;

Bryan B. The Conventionalist Challenge to Natural Rights Theory. *Social Theory and Practice*. 2017. Vol. 43, No. 3. P. 570.

²¹⁷ Dembour M.-B. What Are Human Rights? Four Schools of Thought. *Human Rights Quarterly*. 2010. Vol. 32, No. 1. P. 6.

²¹⁸ Bledsoe R. L., Boczek B. A. *The international law dictionary*. Oxford : ABC-Clio, 1987. P. 69

²¹⁹ Руднева О. М. Розвиток концепції прав людини під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 11. С. 31.

²²⁰ Kamminga M. T., Scheinin M. *The Impact of Human Rights Law on General International Law*. New York : Oxford University Press, 2009. P. 2.

У багатьох джерелах можна знайти інформацію про те, що міжнародне право прав людини, а відповідно, і права людини беруть свій початок із прийняттям Статуту ООН 1945 р.²²¹ або ж можемо стверджувати, що із прийняттям Загальної декларації прав людини 1948 р.

У концепції природних прав людини також порушуються питання визнання природних прав людини, отже, варто навести ідею прихильників природно-правової доктрини, що людина володіє природними правами, навіть якщо вони не є визнаними²²², але підкреслюють, що краще є тоді, коли вони закріплені позитивним правом.²²³ Така сама ідея простежується у працях Г. Лаутерпахта, коли він називав природне право «вищим правом», але наголошував на міжнародному визнанні шляхом прийняття міжнародного договору.

У своїх працях Г. Лаутерпахт розкриває ідею про важливість зв'язку між природним правом та міжнародним правом, зокрема щодо визнання прав людини, крім того, науковець наголошує на необхідності дослідження їх взаємодії та внутрішньої сутності такого зв'язку (між природним правом та міжнародним правом) у контексті прав людини, наголошуючи на тому, що така необхідність постає не лише з історичного погляду, хоча цей «зв'язок має античне походження».²²⁴

Г. Лаутерпахт розглядав природне право, природні права людини не лише з історичної ретроспективи їх становлення та розвитку, як це було висвітлено у п. 1. 2., а й виділяв ключові характеристики. Крім виділення основних історичних етапів становлення, за Г. Лаутерпахтом, як уже було зазначено (античні часи та середньовіччя), можна виділити основоположні характеристики природного права, зокрема:

- 1) основа природного права у досвіді;
- 2) природне право має певне допустиме свавілля;

²²¹ Buergenthal T., Maier H. G. *Public International Law in a Nutshell* 2nd ed. St. Paul : West publishing Co., 1990. P. 116.

²²² Strauss L. *On Natural Right* A course offered in the autumn quarter. 1962. P. 166. URL: https://wslamp70.s3.amazonaws.com/leostrauss/s3fs-public/pdf/transcript/Natural_Right_1962.pdf (дата звернення: 15.04.2023).

²²³ Dembour M.-B. *What Are Human Rights? Four Schools of Thought*. *Human Rights Quarterly*. 2010. Vol. 32, No. 1. P. 3.

²²⁴ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 94.

3) природне право є важелем прогресу та інструментом реакції;

4) природне право є проявом невід'ємних прав людини.²²⁵

Усі ці ключові характеристики Г. Лаутерпахт безперечно розглядав та аналізував на основі природних прав людини для визнання прав людини як таких. Враховуючи те, що Г. Лаутерпахт завжди у своїх працях пояснював не лише необхідність певної ідеї, у цьому випадку прийняття міжнародного договору для визнання, забезпечення і захисту прав людини, а й пояснював усі історичні передумови, які були важливими для їх розуміння і аналізу необхідності їх упровадження чи зміни. Саме тому у питаннях прав людини науковець вдається до витоків ідей природного права.

Природне право та природні права людини, відповідно, мають нерозривний взаємозалежний зв'язок. Для встановлення зв'язку між природним правом та природними правами людини, можна навести твердження науковця, яке висвітлює його позицію, зокрема, Г. Лаутерпахт стверджував, що «доктрина природного права була опорою та важелем ідеї природних прав людини».²²⁶ Сьогодні неможливо заперечити зв'язок між природним правом та природними правами людини.

Крім основних характеристик, які вбачав Г. Лаутерпахт у природному праві та природних правах людини, варто виділити функції природного права у сфері визнання прав людини:

- висвітлення законності дій влади;
- захист від свавілля влади.

Г. Лаутерпахт вбачає головну ціль природного права в тому, що: «з самого початку природне право було створене для того, щоб оцінювати законність дій правителів, що означало відповідність до прав людини».²²⁷ Для Г. Лаутерпахта, природне право постає своєрідним захисним щитом для осіб задля забезпечення їх прав та свобод від свавілля держави. За своєю суттю – це стримування для держави і забезпечення прав кожної людини. Він наголошував на тому, що істинною ідеєю

²²⁵ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 97, 100, 103, 111.

²²⁶ Ibid. P. 111.

²²⁷ Ibid. P. 95.

природно-правової доктрини є свобода від свавілля держави.²²⁸ Такої самої думки, можна припустити, дотримувався Дж. Локк, який стверджував, що у разі невиконання державою своїх обов'язків, до яких він відносив належного забезпечення дотримання природних прав людини, «люди мають право її усунути, а у разі необхідності із застосуванням сили»,²²⁹ хоча він це розглядав з точки зору організації держави, однак ідея є досить подібною.

Г. Лаутерпахт вбачав можливість ефективного забезпечення недоторканності прав людини лише у такому випадку, де держава не є абсолютним управителем.²³⁰

Поряд із застосуванням природного права, ідеями та цілями природного права Г. Лаутерпахт виділяє також свого роду зловживання природним правом, або як він називає, «спекуляцією», коли через використання природного права, не у тих цілях, для яких воно було задумано, створює негативне ставлення до природного права, відповідно, і природних прав людини.

Таке використання або ж тлумачення природних прав людини, за словами Г. Лаутерпахта, бере початок із часів Середньовіччя, стверджуючи, що природне право «стає методом політичних та правових спекуляцій» через те, що однією із головних ідей природного права було підпорядкування верховенству права.²³¹ Ще одним проявом таких спекуляцій науковець зазначає, що природне право використовували задля «встановлення верховенства церкви», це здійснювали через ототожнення природного права із божим законом,²³² або ж виправдовували війну через природне право.²³³ Г. Лаутерпахт вважав, що ідея про те, що ненароджені мають такі самі природні права, як і живі, є спекуляцією, або ж, як він казав, є способом виправдати втручання у особисту свободу.²³⁴

Стосовно вищезазначених тверджень Г. Лаутерпахта можемо припустити, що Г. Лаутерпахт мав на увазі пропагування заборони абортів, яку використовували як

²²⁸ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 112.

²²⁹ Rogers G. A. J. John Locke. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/John-Locke>. (дата звернення: 11.03.2023).

²³⁰ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 94.

²³¹ Ibid. P. 95, 96.

²³² Ibid. P. 107.

²³³ Ibid. P. 108.

²³⁴ Ibid.

спекуляцію або зловживання природним правом та природними правами людини. Загалом щодо заборони абортів існували різні погляди у сучасників Г. Лаутерпахта. Так, наприклад, Р. Лемкін мав дещо іншу позицію, він вважав, що аборти повинні бути карним діянням, але покараною має бути не жінка, а особа, яка її до цього схилила чи дозволила їй зробити аборт.²³⁵

На нашу думку, право на аборт є репродуктивним правом жінки,²³⁶ що є фундаментальним правом людини,²³⁷ також його можна і віднести до права на життя та здоров'я, враховуючи статистику, надану Всесвітньою організацією охорони здоров'я (далі – ВООЗ). Останні дані, надані ВООЗ за 2020 рік стверджують, що за рік померло близько 287 тис. жінок під час вагітності або під час чи після пологів, тобто щодня помирало близько 800 жінок.²³⁸

За даними Центру репродуктивних прав на 2021 рік, вільний доступ до абортів мають 37 % жінок у 73 країнах світу,²³⁹ проте варто зазначити, що у 2022 р. Верховний суд США прийняв рішення, що право на аборт не є конституційним,²⁴⁰ а вищенаведена статистика цього не висвітлює, оскільки у цих даних США віднесено до держав із вільним доступом до абортів. Сьогодні у США у 13-и штатах повністю заборонені аборти.²⁴¹ Саме тому статистика є ще нижчою щодо кількості країн, де аборти є у вільному доступі, порівняно із 2021 р.

Репродуктивні права закріплені як невід'ємні права людини у численних документах. У доповіді Міжнародної конференції щодо населення та розвитку 1994 р. (5–13 вересня, Каїр) було визначено, що відносять до репродуктивних прав людини. Йдеться про те, що репродуктивні права є певними правами людини, що

²³⁵ Салкієвич-Муннерлін Є. Позиція Рафала Лемкіна стосовно абортів. *Український часопис міжнародного права*. 2022. № 4. С. 31, 32.

²³⁶ Reproductive rights and abortion. URL: <https://www.hrw.org/topic/womens-rights/reproductive-rights-and-abortion> (дата звернення: 20.04.2023).

²³⁷ The Center for Reproductive Rights. URL: https://reproductiverights.org/our-work/#block_601d90fa0ea5c (дата звернення: 20.04.2023).

²³⁸ World Health Organization. Maternal mortality. UR: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/maternal-mortality> (дата звернення: 20.04.2023).

²³⁹ The World's Abortion Laws. URL: https://reproductiverights.org/wp-content/uploads/2019/05/WALM_2021update_V1-1.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

²⁴⁰ US supreme court overturns abortion rights, depending Roe v Wade URL : <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/24/roe-v-wade-overturned-abortion-summary-supreme-court>

²⁴¹ Tracking the States Where Abortion Is Now Banned. UR : <https://www.nytimes.com/interactive/2022/us/abortion-laws-roe-v-wade.html> (дата звернення: 20.04.2023).

ґрунтуються на визнанні пар та індивідів, «вільно вирішувати кількість дітей, вибирати інтервал між їхнім народженням та час їхнього народження». А також до репродуктивних прав належать «право приймати рішення щодо народження дітей (англ. *reproduction*) без дискримінації, примусу чи насильства».²⁴² Головним у цьому визначенні є «без примусу», тобто це абсолютно відповідає праву жінки на вільний вибір.

Так зване «зловживання природним правом» негативно впливало на ставлення до природного права, наприклад, Г. Лаутерпахт називає чимало провідних юристів, які, на його думку, «ставились з невеликою повагою» до природного права, зокрема такі, як Дж. Бентам, О. В. Голмс чи Г. Кельзен і причиною в цьому Г. Лаутерпахт вбачає саме у його зловживанні.²⁴³

Природне право часто використовували політики задля власної вигоди, і це, на думку Г. Лаутерпахта, «апріорі було спекуляцією».²⁴⁴ Саме таке використання природного права і сформувало негативне ставлення із сторони вчених-юристів. Проте, незважаючи на це, істина природного права залишалась завжди незмінною. Суть закріплення прав людини, зокрема природних прав людини, наданих їй природою, полягала у благих цілях, а не спекулятивному використанні на свою користь, бо в іншому випадку вони втрачали свою цінність.

Концепція природного права тривалий час була невизнаною та незакріпленою, проте, за словами Г. Лаутерпахта, знайшла своє визнання і закріплення завдяки доктрині невід'ємних прав у Декларації незалежності США, у Першій Конституції США та у Французькій декларації прав людини.²⁴⁵

Для підтвердження необхідності визнання природних прав людини Г. Лаутерпахт стверджував, що природні права ґрунтуються на досвіді²⁴⁶, що є першою головною характеристикою природного права. Г. Лаутерпахт також вважав, що природа права та природа людини є нерозривними за своєю суттю.²⁴⁷

²⁴² Report of the International Conference on Population and Development, Cairo, 5–13 September 1994. P. 40. URL: https://www.unfpa.org/sites/default/files/event-pdf/icpd_eng_2.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

²⁴³ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 108, 109.

²⁴⁴ Ibid. P. 98.

²⁴⁵ Ibid. P. 97.

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ Lauterpacht H. *An International Bill of the Rights of Man*. New York : Columbia University Press, 1945. P. 39.

Г. Лаутерпахт виділяв «допустиме свавілля природного права», як другу характеристику природного права. Вчений заперечує позицію про те, що природне право є свого роду свавіллям, він стверджує, що природне право завжди було викликом свавілля, тому що воно є універсальним і «звертається до розуму і природи людини, а також включаючи її почуття справедливості».²⁴⁸

Г. Лаутерпахт виділяє природне право та реально діюче право, або ж позитивне право. Він зазначає, що вони не суперечать один одному, а навпаки, діючий закон є свого роду «втіленням природного права». Позитивне право має відповідати природному праву, в протилежному випадку природне право «набуває характеру виклику і протесту». Саме тому, на думку Г. Лаутерпахта, природне право є свого роду стандартом, якому має відповідати діюче право, а також свого роду віддзеркаленням реального стану.²⁴⁹ Хоча природне право вважалось теоретичним та спекулятивним, проте, як писав Г. Лаутерпахт, воно не є дуже чітким за своєю природою, тому що природне право стосується «складної сфери людської природи та соціальних відносин людини».²⁵⁰ Для Г. Лаутерпахта природні права є «реальним законом», науковець наголошує на силі природного права, яка полягає у природі людини, незважаючи на те, що природне право може зазнавати порушень через «свавілля, недосвідченість, силу», воно є більш стійким. Він виділяє ключові об'єктивні фактори існування природного права, що полягають у: «соціальній природі людини, загальних рисах її фізичної та психічної конституції, її почутті справедливості та морального обов'язку; її інстинкті до індивідуального та колективного самозбереження; у прагненні до щастя; почутті людської гідності; усвідомленні місця та цілі у житті».²⁵¹ Враховуючи ідею та суть природного права та природних прав людини, їх неможливо відокремити від людської природи. Природне право та природні права людини є відображенням усіх фізіологічних та психологічних особливостей та потреб людини, і вони повинні такими залишатись. Можливо саме тому, що людина є соціальною істотою

²⁴⁸ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 100.

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ Ibid. P. 100, 101.

²⁵¹ Ibid. P. 101.

та існує в соціумі, природне право покликане виокремити та встановити ті рамки взаємодії людей між собою, враховуючи справедливість, мораль та цілі кожної людини окремо та усіх загалом.

Г. Лаутерпахт наголошував, що одним із основних призначень природного права є забезпечення людині виконання своїх обов'язків реалізації, тому що людина «відрізняється від інших істот, вона є раціональною, наділена мораллю та має жити відповідно до моралі раціональних цілей». ²⁵² Саме такою людиною було задумано, за своєю природою і саме у природних правах людина знаходить свій захист, особливість людини полягає у наявності в неї соціальних навичок, моралі, оскільки людина є соціальною істотою, природні права надають не лише її права, а наділяють обов'язками, водночас не порушуючи межі інших людей.

Г. Лаутерпахт всебічно підходив до проблеми визнання прав людини, він вбачав, що основним завданням або ж ціллю будь-якого права, вважаємо, що він мав на увазі як внутрішнє так і міжнародне право, є «добробут та свобода особистості у різноманітних проявах» кожної людини,²⁵³ що свідчить про основну мету його праць не лише визнати права людини, а й забезпечити їх, задля добробуту кожного.

Саме тому Г. Лаутерпахт наділяє концепцію природних прав людини важливістю та необхідністю не лише з правової точки зору, а й з точки зору людських цінностей.

Наголошуючи на важливості зв'язку природного права та невід'ємних чи фундаментальних прав людини, Г. Лаутерпахт стверджував, що «питання, якою мірою та у якому сенсі невід'ємні права людини є природними правами, які були надані природою, повинно залишатися питанням особливого значення».²⁵⁴ Як було зазначено, Г. Лаутерпахт вважав, що людина вирізняється з-поміж інших істот та природне право слугує способом виконання її обов'язків, а також він стверджував, що людина наділена совістю і «право людини на визнання невід'ємних прав є

²⁵² Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 102.

²⁵³ Lauterpacht H. *An International Bill of the Rights of Man*. New York : Columbia University Press, 1945. P. 53.

²⁵⁴ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 102, 103.

частиною моральних принципів як розумної істоти».²⁵⁵ Саме тут знову простежується виокремлення природних прав та невід’ємних прав людини, незважаючи на те, що здебільшого науковець не виокремлював відмінність.

Варто розділити поняття природних прав, фундаментальних прав та невід’ємних прав людини. Природні права – це права, якими наділена кожна людина за фактом свого існування. Фундаментальні права – це видозмінені часом природні права людини. Невід’ємні права – це характеристика вищезазначених понять, оскільки як природні права за своєю суттю, так і фундаментальні не можуть бути «відібрані».²⁵⁶

Важливість природного права у формуванні прав людини важко заперечити, вони безперечно є своєрідним фундаментом їх створення і до сьогодні залишаються базовими.

Г. Лаутерпахт стверджував, що «природне право зазнавало часто критики, що воно діє на противагу своїм цілям, у зворотному напрямі».²⁵⁷

Влада різних держав у різні періоди та у різних країнах мали на меті встановити та закріпити все більшу владу. Коли на зміну приходили демократичні цінності, цінності людини, необхідним поставало для «влади» використати природне право та природні права людини «на свою користь», тим самим вони втрачали ту мету заради якої існували і були створені.

Г. Лаутерпахт називає природне право прогресивним, яке є інструментом реакції, що є третьою ключовою характеристикою. Г. Лаутерпахт наводить приклад про те, що Аристотель вважав не те, що допустимим є рабство, а те, що певні категорії людей за своєю природою є рабами²⁵⁸, що сьогодні є абсолютно неприпустимо. Тобто ми простежуємо зміни у теорії природного права, гуманізацію допустимих норм відповідно до змін у світі, що закріплюється і міжнародним правом безпосередньо.

²⁵⁵ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 103.

²⁵⁶ Шеретько О. Вплив Г. Лаутерпахта на закріплення фундаментальних прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2021. № 51. С. 25.

²⁵⁷ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 103.

²⁵⁸ Ibid.

Наступним прикладом трансформації природного права та природних прав людини є права жінок. Права жінок зазнали багатьох змін за останні століття. У цьому питанні, за словами Г. Лаутерпахта, відстоювання рівних прав стосувалось природного права як основи рівності.²⁵⁹ Дж. Локк, до прикладу, стверджував про рівність усіх людей, тому що «вони народились із певними невід’ємними природними правами», такими як «право на життя, свободу та власність».²⁶⁰ Звертаючись до слів Руссо, який вважав, що громадянські права, що є «здійснення політичної влади людини є природним та невід’ємним правом людини», Г. Лаутерпахт наголошує, що це є «найяскравішим витоком із природного права».²⁶¹ І якщо раніше виборче право жінок не мало всезагального застосування, але змінювалось і змінюється до сьогодні. В Україні рівні виборчі права були закріплені у Конституції України. У інших країнах права жінок надавались у різні часи. Першою країною стала Нова Зеландія у 1893 р.,²⁶² а згодом Австралія у 1902 р.²⁶³ Та одним із протилежних прикладів, коли виборче право було надано недавно, можна навести виборче право жінок у Саудівській Аравії. У Саудівській Аравії виборче право жінкам було надано лише 2011 р.²⁶⁴ та вперше вони скористались своїм правом у 2015 р.²⁶⁵ Це свідчить, що норми і принципи природного права до сьогодні змінюються на рівні національного права та ним закріплюються.

Зазначимо, що в оригіналі праць Г. Лаутерпахта ми зустрічаємо термін *man*, який сьогодні замінено на термін *human* у контексті прав людини. Враховуючи вищенаведене, постає питання, чи Г. Лаутерпахт у своїх працях мав на увазі «права людини», чи «права чоловіків», та можемо стверджувати, що науковець мав на

²⁵⁹ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 104.

²⁶⁰ Natural Rights. *The Declaration of Independence and Natural Rights*. URL: <https://www.crf-usa.org/foundations-of-our-constitution/natural-rights.html> (дата звернення: 20.04.2023).

²⁶¹ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 104, 105.

²⁶² Women and the vote. URL: <https://nzhistory.govt.nz/politics/womens-suffrage> (дата звернення: 20.04.2023).

Nussbaum M. C. *Women’s Progress and Women’s Human Rights*. *Human Rights Quarterly*. 2016. Vol. 38, No. 3. P. 590.

²⁶³ The 120th anniversary of women's suffrage in Australia. URL: https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/FlagPost/2022/June/Women_s_suffrage (дата звернення: 10.04.2023).

²⁶⁴ Saudi Arabian women vote for first time in local elections. URL: <https://www.reuters.com/article/us-saudi-election-idUSKBN0TV0E520151213> (дата звернення: 20.04.2023).

²⁶⁵ Saudi Arabia's women vote in election for first time. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-35075702> (дата звернення: 20.04.2023).

увазі саме людину і права людини, а не чоловіка та права чоловіків, як можна було б припускати. Такий висновок випливає із того, що у контексті прав людини Г. Лаутерпахт не виділяє права «чоловіків» та права «жінок», він наводить як окремий приклад боротьбу за права жінок як загальне виборче право, вживаючи термін *rights of man*.²⁶⁶ Отже Г. Лаутерпахт у своїх працях під терміном *man* має на увазі «людину», а не «чоловіка», тим самим підтримуючи рівність усіх людей, незалежно від статі.

Проте ця термінологія зазнала змін, і вже у Загальній декларації прав людини 1948 р. було змінено офіційно термін *man* на термін *human*. Це вважають заслугою Ханси Мехти, яка була непохитним борцем за права жінок, делегат Комісії ООН з прав людини (1947–1948). Вона була ініціатором внесення значних змін у формулювання статті 1 Загальної декларації прав людини, замінивши термін *men* (люди), яке могло також означати «чоловіки», на гендерно нейтральний – *human beings* (люди).²⁶⁷

Зміну термінології можна простежити у працях самого Г. Лаутерпахта. Так, його монографія «Міжнародний Білль прав людини» (англ. *An International Bill of the Rights of Man*) 1945 р. у назві використовує термін *rights of man*, а от уже монографія 1950 р. «Міжнародне право і права людини» (англ. *International Law and Human Rights*) використовує термін *human rights* на позначення прав людини. Отже, наголосимо, що у текстах обох монографій Г. Лаутерпахта, хоч і є більш поширеним термін *rights of man*, та ідеї є незмінними, саме тому у його працях Г. Лаутерпахта не було дискримінації за статтю, а вживання термінології можна вважати просто загальноприйнятим у цей період.

Ще одним підтвердженням цього є слова самого Г. Лаутерпахта, коментуючи положення проекту міжнародного документа Біллю, він стверджував, що хоч і

²⁶⁶ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 104, 105.

²⁶⁷ Women Who Shaped the Universal Declaration. URL: <https://www.un.org/en/observances/human-rights-day/women-who-shaped-the-universal-declaration> (дата звернення: 20.04.2023); Nussbaum M. C. Women's Progress and Women's Human Rights. *Human Rights Quarterly*. 2016. Vol. 38, No. 3. P. 599; Waltz S. Reclaiming and Rebuilding the History of the Universal Declaration of Human. *Third World Quarterly*. 2002. Vol. 23, No. 3. P. 444.

положення Біллю не містять прямої заборони «недискримінації за статтю», його «положення гарантують фундаментальні права як чоловіків, так і жінок».²⁶⁸

Також Г. Лаутерпахт у контексті прийняття міжнародного документа прав людини стверджував, що «визнання прав людини є неповним, без спроби виправити правову неповноцінність жінки».²⁶⁹

Отже, саме у природному праві закладено усю основу існування людства загалом. Г. Лаутерпахт акцентує: «Не існує такого поняття, як природа права, що відрізняється від природи людини, кому вона адресована і чийм інтересам вона служить».²⁷⁰ Людина створена природою і права, якими вона наділена, надані їй природою, тому враховуючи суть походження цих прав, вони автоматично є невід'ємними. Проблема, з якою стикається міжнародне право – це їх закріплення для того, щоб вони були в силі і виконували свої функції.

Наступну ознаку природних прав людини Г. Лаутерпахт розкриває як прояв невід'ємних прав людини. Коли він порушив питання про природне право та невід'ємні права людини, найважливішим є їх закріплення на міжнародному рівні. Хоч Г. Лаутерпахт і виділяє усі складові його концепції прав людини окремо, все-таки вони дуже тісно пов'язані між собою. Саме тому для Г. Лаутерпахта міжнародне визнання прав людини стало питанням, яке підпадає під позитивне право, оскільки найважливішим завданням постає закріплення прав людини у міжнародному праві шляхом прийняття міжнародного документа, задля ефективного визнання і закріплення прав людини. Проте, Г. Лаутерпахт наголошує, що це не означає відмову від природного права та природних прав людини, які на думку науковця, є «мірилом закону, що створений людиною».²⁷¹

Погляди Г. Лаутерпахта часто не отримували підтримки з боку його сучасників, оскільки були революційними. Він засуджував позицію, що природне право і природні права не спроможні бути правильним фундаментом для введення

²⁶⁸ Lauterpacht H. *An International Bill of the Rights of Man*. New York : Columbia University Press, 1945. P. 119, 122.

²⁶⁹ Chinkin, C. *The Women, Peace and Security and International Law*. Cambridge : Cambridge University Press, 2022. P. 2; Jessup Ph. C. *An International Bill of the Rights of Man*. by H. Lauterpacht. *The American Journal of International Law*. 1945. Vol. 39, No. 4. P. 848.

²⁷⁰ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited. 1950. P. 110.

²⁷¹ *Ibid.* P. 113.

у дію міжнародного права. Вчений був переконаний у потребі виділяти переваги та користь природних прав, називаючи їх «стандартом, наближеним до справедливості», він зазначав, що природні права є «потужним важелем правової реформи» та «проявом моральних вимог». ²⁷²

Формування та кристалізація сучасних прав людини пройшла довгий шлях. Природне право слугує важливою історичною основою формування прав людини та міжнародного права прав людини, а Г. Лаутерпахт унікально та фундаментально поєднав дві категорії у своїх поглядах.

Якщо повернутись до питання, чи був Г. Лаутерпахт прихильником позитивізму, чи натуралізму, то варто виділити два етапи становлення його концепції прав людини та дві позиції. Зокрема, якщо говорити про визначення прав людини, то за основу Г. Лаутерпахт бере природне право та природні права людини, які є фундаментом, у такому разі він є прихильником натуралізму. Коли йдеться про наступний етап визнання, закріплення та забезпечення їх захисту через документ міжнародного права – в такому разі тут наявний позитивізм. У його працях ідеї позитивізму та натуралізму дуже тісно переплетені, як уже було про це зазначено вище. Отже, науковця неможливо віднести до прихильника певної доктрини, тому що він розглядав міжнародне право набагато глибше.

Для Г. Лаутерпахта міжнародне право – це головний спосіб остаточного закріплення прав людини у міжнародному документі, який би закріплював права людини, основу яких закладено у природному праві, на міжнародному рівні. Така форма закріплення буде обов'язковою для всіх держав і захищатиме кожного індивіда, надаючи йому невід'ємні права за міжнародним правом. Тобто можна виділити дві складові концепції прав людини у міжнародному праві за ідеями Г. Лаутерпахта, по-перше – це визнання природного права як основи; та по-друге – подальший супровід завдяки міжнародному праву.

²⁷² Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited. 1950. P. 74.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Науковий та творчий шлях Г. Лаутерпахта формувався у міжвоєнний період, період Другої світової війни та повоєнні часи. Історичні події, які вчений пережив, безперечно вплинули на формування Г. Лаутерпахта як науковця та практика. Численні переїзди також вплинули на його широке бачення міжнародного права. Незважаючи на це, науковець досяг численних висот, будучи автором багатьох книг, статей, ставши професором, суддею Міжнародного суду ООН, членом Комісії міжнародного права ООН, інтереси якого охоплюють різні галузі міжнародного права.

2. У концепції захисту прав людини Г. Лаутерпахта важливу роль відіграє концепція природного права та природних прав людини. За ідеями науковця, природні права є основою визнання прав людини на міжнародному рівні. Г. Лаутерпахт брав за основу ідеї та погляди філософів, юристів щодо природного права, розпочинаючи з періоду античності. Природне право є ключовим саме у визнанні прав людини. Г. Лаутерпахт пояснював через призму природного права необхідність визнання прав людини та наголошував на тому, що кожна людина наділена правами саме за своєю природою.

3. Г. Лаутерпахт чітко виділяв зв'язок між природним правом і міжнародним правом у контексті прав людини. На природне право він покладає функцію визнання прав людини, тобто, які права людини є фундаментальними та яка їхня природа. Міжнародне право своєю чергою постає наступним етапом цієї концепції. Хоча Г. Лаутерпахт вважав, що закріплення фундаментальних прав людини у національному праві держав є необхідним, вони все-таки мають бути закріплені і на міжнародному рівні задля реального їх забезпечення. Науковець зазначав, що негативне ставлення до природного права та природних прав людини завжди було наявним та причиною цього є спекуляція природним правом. Одним із прикладів такої спекуляції він наводив спроби заборони абортів. Г. Лаутерпахт також не робив розрізнення прав людини за статтю, хоча вживав термін *men*, який формально означав «чоловіки», що було лише загальноприйнятою термінологією

того часу, яка охоплювала як чоловіків, так і жінок. Враховуючи природно-правові погляди Г. Лаутерпахта, не можна стверджувати, що він був прихильником виключно юснатуралізму, він звертався і до ідей позитивізму, зокрема щодо закріплення прав людини у міжнародному договорі, тому він не був прихильником однієї школи, а поєднав обидві доктрини у своїй концепції прав людини.

РОЗДІЛ 2. ІДЕЇ Г. ЛАУТЕРПАХТА ЩОДО ДОГОВІРНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

2.1. Доктринальні погляди щодо закріплення прав людини на міжнародному рівні у першій половині ХХ ст.

Права людини завжди були головним орієнтиром у науці міжнародного права. Різні галузі міжнародного права у різні періоди тією чи іншою мірою піднімали проблематику прав людини, проте саме міжнародне право прав людини зазнало свого становлення після Другої світової війни. Першочерговим проявом визнання прав людини було їх закріплення у Статуті ООН.²⁷³ У преамбулі Статуту 1945 р. уперше на міжнародному рівні було закріплено важливість прав людини словами: «...утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків та жінок і в рівність прав більших та малих націй»,²⁷⁴ що вважається великим кроком у питанні визнання прав людини.²⁷⁵

Наступним етапом було прийняття Загальної декларації прав людини 1948 р., (далі – ЗДПЛ), що стала першим документом, який закріпив права людини на міжнародному рівні. Важливість та необхідність ЗДПЛ важко заперечити, це був перший крок у формуванні міжнародного права прав людини саме завдяки тому, що це перший міжнародний документ, який стосувався цілеспрямовано прав людини у міжнародному праві.

Незважаючи на те, що сьогодні є численна кількість міжнародних документів у сфері прав людини, які вже слідували ЗДПЛ, проблематика прав людини завжди є актуальною у міжнародному праві, тому що це є питання, яке в силу прогресу людської цивілізації та розвитку самої людини зазнає змін та йде разом у часі із ним. Сьогодні питання прав людини у міжнародному праві здебільшого

²⁷³ Oppenheim's International Law 9 th. / ed. Edited by Sir R. Jennings, Sir A. Watts. Vol. 1. Parts 2–4. London, New York : Longman, 1992. P. 984.

²⁷⁴ Статут ООН від 26 червня 1945 р.
URL:https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
(дата звернення: 20.04.2023).

²⁷⁵ Burgers J. H. The Road to San Francisco: The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century. *Quarterly*. 1992. Vol. 14, No. 4. P. 448.

врегульовано і закладено фундамент, за винятком певних сфер, які ще потребують врегулювання чи уточнення, або не забезпечуються на практиці. До міжнародного закріплення, права людини були предметом розгляду юристів, науковців, філософів та навіть письменників.

Права людини можна розглядати як поняття, яке включає дві складові. По-перше, це певні твердження, в основі яких є закладені принципи та цінності, по-друге, це фактичні права, тобто права та свободи людини.²⁷⁶ Аналізуючи погляди Г. Лаутерпахта, у його працях також можна провести паралель із вищезазначеним твердженням, принципи і цінності поваги до людини черпають своє походження із природного права, а фактичні права та свободи людини повинні бути закріплені на міжнародному рівні відповідно до системи, поданої науковцем.

Міжнародне право прав людини сьогодні не обмежується одним документом, а охоплює низку міжнародних договорів, декларацій та конвенцій. Спектр охоплення усіх сфер прав людини виходить за межі однієї декларації, тому що практично усі галузі міжнародного права більшою чи меншою мірою є дотичними до визнання і захисту прав людини, хоч і опосередковано. Саме тому закріплення прав людини у міжнародному праві стосується багатьох сфер.

Хоча сьогодні права людини є абсолютно визначеним поняттям, до 1948 р. поставало питання визнання прав людини загалом, та їх закріплення на міжнародному рівні.

У наш час складно уявити міжнародне право без ключового принципу загальної поваги і захисту прав людини, проте процес формування норм міжнародного права у сфері захисту прав людини було тривалим та багатоступеневим

Так, наприклад, Гаазькі конвенції 1899 р. та 1907 р., що стосувались міжнародного гуманітарного права та правил ведення війни,²⁷⁷ серед них IV Конвенція 1907 р. містить норму про те, що із військовополоненими повинні

²⁷⁶ Bantekas I., Lutz O. *International Human Rights Law and Practice*. 3rd ed. Cornwall : Cambridge University Press, 2020. P. 5.

²⁷⁷ Репецький В. М. *Міжнародне публічне право : підручник*. Київ : Знання, 2012. С. 359.

поводитись гуманно (ст. 4),²⁷⁸ або ж Конвенція про рабство 1926 р., сторони якої зобов'язались запобігти, припинити работоргівлю та якнайшвидше досягнути ліквідації всіх форм рабства.²⁷⁹

Прийняття та затвердженню міжнародних документів у сфері захисту прав людини та закріплення такого принципу міжнародного права передувало чимало проєктів міжнародних документів про права людини, які вважаємо за потрібне висвітлити та проаналізувати, тому що вони є частиною становлення міжнародного права прав людини, які передували публікаціям Г. Лаутерпахта. Для того, щоб підтвердити та висвітлити внесок саме Г. Лаутерпахта у концепцію прав людини, важливим є аналіз цих попередніх ідей про прийняття такого документа.

Визнання прав людини на міжнародному рівні у відповідному документі є головною ідеєю Г. Лаутерпахта у всіх його працях, присвячених правам людини. Важливим етапом визнання прав людини у міжнародному праві науковець вбачав саме у прийнятті міжнародного універсального документа. Суттєва робота Г. Лаутерпахта над темою прав людини розпочалася із пропозиції Американського єврейського комітету – написати книгу про міжнародне право прав людини у квітні 1942 р. Г. Лаутерпахт розпочав із дослідження на тему «Міжнародне право, природне право та права людини» (англ. *The Law of Nations, the Law of Nature and the Rights of Man*), що мала стати першою частиною книги про права людини разом із серією лекцій, які Г. Лаутерпахт читав у Кембриджі у 1943 р. Це дослідження «Міжнародне право, природне право та права людини» було розроблено для (*Grotius Society*) та опубліковано у 1942 р.²⁸⁰ Друга частина включає проєкт документа під назвою «Білль прав людини» та механізм дотримання положень Білля у міжнародному праві.²⁸¹ Його погляди, які надалі були викладені у його монографії «Міжнародний Білль прав людини» 1945 р., залишаються актуальними до сьогодні, тому що положення, які виклав Г. Лаутерпахт, знайшли своє

²⁷⁸ IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї : Положення про закони і звичаї війни на суходолі, прийняте: 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 20.06.2023).

²⁷⁹ Slavery Convention 25.09.1926. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/slavery.pdf> (дата звернення: 20.06.2023).

²⁸⁰ Lauterpacht E. *The life of Sir Hersch Lauterpacht*. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 251, 252.

²⁸¹ *Ibid.* P. 252.

закріплення у Загальній декларації прав людини та інших документах про права людини, а ідея механізму забезпечення прав людини найяскравіше відображена у Європейській системі захисту прав людини та інших регіональних механізмах захисту прав людини.

Наступна книга Г. Лаутерпахта про права людини була опублікована у 1950 р. «Міжнародне право і права людини» (англ. *International Law and Human Rights*). Як зазначив Е. Лаутерпахт, «ця книга є більшим, ніж просто другою версією книги 1945 р.»²⁸². У цій монографії Г. Лаутерпахт сконцентрував увагу на питаннях міжнародної правосуб'єктності, міжнародної правосуб'єктності індивіда, прав людини відповідно до статуту ООН, але не виключав важливості природного права як основи міжнародного захисту прав людини, а також знову подає проєкт міжнародного документа про визнання і захист прав людини, але зі змінами.

У цьому дослідженні висвітлено та проаналізовано пропозицію Г. Лаутерпахта про прийняття міжнародного договору у сфері прав людини (п. 2.2 та п. 2.3), але для того, щоб стверджувати про його внесок та інноваційні погляди на той час, необхідним є висвітлити, проаналізувати та порівняти інші ідеї проєктів таких документів, які передували Біллю Г. Лаутерпахта.

Серед документів, які передували Біллю Г. Лаутерпахта, можемо виділити такі: запропоновані документи: Проєкт декларації щодо міжнародного права А. Альвареса, який містив розділ про права людини; «Декларація міжнародних прав людини» 1928 – 1929 (фр. *La Déclaration des droits internationaux de l'homme adoptée par l'Institut de Droit International*) А. Мандельштама; «Декларація прав людини» 1939 р. (англ. *Declaration of the Rights of Man*) Г. Веллса.

Першим, хто підняв це питання, був чилієць Алехандро Альварес, який був правознавцем, доктором права, професором Чилійського та Паризького університетів, дипломатом, суддею 1-го складу Міжнародного суду ООН (1946 – 1955), засновником Американського інституту міжнародного права та Інституту вищих міжнародних досліджень. Він є автором понад 100 праць, що стосувались міжнародного права. До відомих його праць належать: «Американське міжнародне

²⁸² Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 263.

право» 1910 р.; «Кодифікація міжнародного права в Америці» 1923 р.; «Нове міжнародне публічне право та його кодифікація в Америці» 1924 р.; «Кодифікація міжнародного права: представлення схеми та проєкту декларації фундаментальних засад та принципів міжнародного права майбутнього» 1932 р.; «Нове міжнародне право, його сприйняття та вивчення» 1960 р. та ін.²⁸³

А. Альварес представив у 1917 р. у Американському інституті міжнародного права проєкт декларації основ майбутнього міжнародного права, особливість цього документу була у тому, що він включав розділ під назвою «міжнародні права індивіда». В цьому проєкті було «детально викладено особисті свободи, надані будь-якій особі на будь-якій території будь-якої держави».²⁸⁴ До таких прав та свобод було віднесено: право на життя, свободу, власність, та підкреслено принцип недискримінації за національністю, статтю, расою, мовою, чи релігією.²⁸⁵ Також у 1930 р. у Парижі Міжнародним інститутом публічного права було організовано обговорення теми прав людини, і А. Альварес, як учасник обговорень, настоював на думці, що «класичні свободи індивіда повинні бути адоптовані відповідно до умов сучасного суспільства».²⁸⁶ А. Альварес наполягав на необхідності міжнародного визнання прав людини (індивідів).²⁸⁷ Такої ж позиції дотримувався Г. Лаутерпахт.

Результатом його роботи можна вважати підписання у 1933 р. у м. Монтевідео документу під назвою Конвенція прав та обов'язків держав, або ж Конвенція Монтевідео та стала зразком для проєкту Декларації прав та обов'язків держав 1949 р.²⁸⁸ Аналізуючи Конвенцію Монтевідео 1933 р., можна стверджувати, що вона не містить положень про визнання прав людини, лише у ст. 9 цієї Конвенції

²⁸³ Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. Т. 1. / редкол. : Ю. С. Шемчушенко, В. Н. Денисов та ін. Київ : Академперіодика, 2014. С. 97, 98.

²⁸⁴ Burgers J. H. The Road to San Francisco: The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century. *Quarterly*. 1992. Vol. 14, No. 4. P. 450, 451.

²⁸⁵ Obregon L. The Universal Declaration of Human Rights and Latin America. *Maryland Journal of International Law*. 2009. Vol. 24. Iss. 1. P.95, 96.

²⁸⁶ Burgers J. H. The Road to San Francisco: The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century. *Quarterly*. 1992. Vol. 14, No. 4. P. 453.

²⁸⁷ Obregon L. The Universal Declaration of Human Rights and Latin America. *Maryland Journal of International Law*. 2009. Vol. 24. Iss. 1. P.95.

²⁸⁸ Banciella P. B. The development of universal human rights law: latin American collaboration as key determinants to the international historical legal process. *Revista de Estudios Historico-Juridicos. Seccion historia del derecho publico*. XL Valparaiso. Chile, 2018. P. 134, 135.

частково згадується про права людини у питаннях поширення юрисдикції держав.²⁸⁹ Але у проєкті Декларації прав та обов'язків держав 1949 р. ст. 6 містить положення щодо обов'язку держав «ставитись із повагою до прав людини та фундаментальних свобод, без дискримінації за расою, статтю, мовою чи релігією».²⁹⁰

Тема міжнародного визнання прав людини надалі була актуальною для А. Альвареса, і у 1945 р. він представив проєкт документа під назвою «Міжнародні права та обов'язки індивідів» (англ. *International Rights and Duties of the Individual*), що згодом стала основою Американської декларації прав і обов'язків людини 1948 р. (30 березня–2 травня), яка була першим регіональним міжнародним документом, який визнавав права людини. Крім того, його ідеї, що були закріплені у Американській декларації прав і обов'язків людини, були використані і у тексті ЗДПЛ, порівнюючи ці два документи.²⁹¹ Наприклад, ст. 3 ЗДПЛ проголошує: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність», або у англійському варіанті стаття розпочинається словами: «кожен має право...», ст. 1 Американської декларації прав і обов'язків людини: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність»,²⁹² єдина відмінність полягає у тому, що у оригіналі англійською у Американській декларації прав і обов'язків людини вжито термін особиста недоторканність (англ. *security of his person*), коли у ЗДПЛ (англ. *security of person*), а також багато інших статей мають подібне формулювання та закріплюють однакові права та свободи людини.

А. Альварес був першим, хто розпочав розглядати міжнародне право як інструмент для визнання та закріплення прав людини, поряд із ним, починаючи із 20-х років ХХ ст., питання міжнародного визнання прав людини ставало все більш актуальним; і у цей період науковці у своїх працях усе частіше порушували це

²⁸⁹ Montevideo Convention on the Rights and Duties of States. URL: <https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/Montevideo%20Convention.pdf> (дата звернення: 20.04.2023).

²⁹⁰ Draft Declaration on Rights and Duties of States with commentaries. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/2_1_1949.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

²⁹¹ Banciella P. B. The development of universal human rights law: latin American collaboration as key determinants to the international historical legal process. *Revista de Estudios Historico-Juridicos. Seccion historia del derecho publico*. XL Valparaiso. Chile, 2018. P. 135.

²⁹² American Declaration on the Rights and Duties of Man / adopted by the 9th International Conference of American States, 10.06.1948. URL : <https://digitallibrary.un.org/record/565094> (дата звернення: 20.04.2023).

питання. Так, до прикладу, у 1930 р. Б. Міркін-Гецевіч, що також був прихильником міжнародного закріплення прав людини, опублікував роботу про нові тенденції декларацій прав людини.²⁹³ Права людини набирали все більшої важливості і ставали предметом як доктринальних поглядів юристів-міжнародників, так і міжнародних угод.

У 1921 році, за ініціативою А. Мандельштама, який був доповідачем із цього питання, Інститут міжнародного права розпочав дослідження і вивчення захисту прав національних меншин та захисту прав людей.²⁹⁴ Передумовою його розробки було створення у Парижі 1926 р. Міжнародної дипломатичної академії, одним із перших завдань якої було створити Комісію для вивчення питання захисту прав людини.²⁹⁵ А. Франгуліс, що був одним із засновників Академії, та А. Мандельштам були членами Комісії, яка займалася питанням захисту прав людини. А. Альварес також був членом Академії, проте не згадується про його причетність до розробки цього питання в межах Комісії для вивчення питання захисту прав людини.²⁹⁶ Результатом роботи Комісії стала резолюція, яка надалі була прийнятою Академією 28 листопада 1928 р.²⁹⁷

Наступним етапом можна виділити вже конкретну пропозицію А. Мандельштама у 1928–1929 рр. проєкту під назвою «Декларація міжнародних прав людини» (фр. *Déclaration des droits internationaux de l'Homme*),²⁹⁸ за що його вважали «новатором руху за права людини у міжвоєнний період»,²⁹⁹ а також називають початком написання Загальної декларації прав людини.³⁰⁰

А. Мандельштам задля висвітлення теми прав людини та надання публічності Декларації, а також задля вирішення усіх питань та цілей, поставлених перед нею,

²⁹³ Burgers J. H. The Road to San Francisco: The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century. *Quarterly*. 1992. Vol. 14, No. 4. P. 451.

²⁹⁴ Ibid.

²⁹⁵ Ibid. P. 451, 452.

²⁹⁶ Ibid. P. 451, 452.

²⁹⁷ Ibid. P. 452.

²⁹⁸ Доктринально-нормативні попередники Загальної декларації прав людини. Декларація міжнародних прав людини; пер. з фр. Н. Раданович. *Право України*. 2018. № 9. С. 212.

²⁹⁹ Aust H. P. From Diplomat to Academic Activist: André Mandelstam and the History of Human Rights. *The European Journal of International Law*. 2014. Vol. 25, No. 4. P. 1105.

³⁰⁰ Afshari R. On Historiography of Human Rights Reflections on Paul Gordon Lauren's The Evolution of International Human Rights: Visions Seen. *Human Rights Quarterly*. 2007. Vol. 29. P. 41.

звертався до різних можливих способів, зокрема у період 1930–1934 рр. він опублікував статті, а також видав книгу, що стосувались прав людини у міжнародному праві. Досліджуючи наукову та практичну діяльність ученого, можна стверджувати, що він намагався усіма можливими способами донести та висвітлити проблематику захисту прав людини.³⁰¹

У січні 1931 р. він читає курс із прав людини у Женевському інституті міжнародних відносин та розвитку, цього ж року влітку вчений читає курс лекцій із міжнародного захисту прав людини у Гаазькій академії міжнародного права. Питання, підняте А. Мандельштамом, було на обговоренні Асамблеї Міжнародного союзу Асоціації для Ліги Націй у червні 1933 р.³⁰² Це було важливим, на думку А. Мандельштама, саме для повернення уваги Ліги Націй та вирішення цього питання шляхом прийняття міжнародного договору щодо захисту прав людини, хоча його ідея «викликала дискусії через те, що він пропонував це зробити під егідою Ліги Націй».³⁰³

Запропонований текст А. Мандельштамом був прийнятий одностайно, а також було прийнято рішення про створення спеціального комітету, який мав завдання дослідити, як можна на практиці прийняти документ для забезпечення прав людини.³⁰⁴

Декларація міжнародних прав людини А. Мандельштама складається із преамбули і шести статей. У преамбулі зазначено, що «визнання прав, закріплених у численних конституціях, особливо в американській і французькій, має

³⁰¹ Burgers J. H. The Road to San Francisco: The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century. *Quarterly*. 1992. Vol. 14, No. 4. P. 453, 454;

Шередько О. Генеза закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 253.

³⁰² Burgers J. H. The Road to San Francisco: The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century. *Quarterly*. 1992. Vol. 14. № 4. P. 453;

Шередько О. Генеза закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 253.

³⁰³ Burgers J. H. The Road to San Francisco: The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century. *Quarterly*. 1992. Vol. 14, No. 4. P. 453, 454;

Шередько О. Генеза закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 253.

³⁰⁴ Burgers J. H. The Road to San Francisco: The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century. *Quarterly*. 1992. Vol. 14, No. 4. P. 454;

Шередько О. Генеза закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 253, 254.

стосуватися не лише громадян, а й усіх людей» та «важливо поширити в усьому світі міжнародне визнання прав людини».³⁰⁵ Отже, зазначено основну суть документа – визнання прав людини та їхнє поширення у всьому світі.³⁰⁶

Перша стаття документа проголошує право на життя, свободу, право власності і його захист, а також зазначено принцип недискримінації: «незалежно від національності, статі, раси чи релігії».³⁰⁷

Ці ж права пізніше були закріплені у ЗДПЛ, зокрема у ст. 2, з дещо ширшим формулюванням і уточненням: «Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища».³⁰⁸ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. також містить положення про ці права, а саме право на життя (ст. 2), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 5), а також там закріплено принцип заборони дискримінації у ст. 14.³⁰⁹

Стаття 2 Декларації міжнародних прав людини А. Мандельштама закріплює зобов'язання держав «визнати право людини на вільне віровизнання та сповідання».³¹⁰ ЗДПЛ 1948 р. закріплює право на віросповідання у ст. 18, а Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. закріплює ці права та свободи у ст. 9 під назвою «свобода думки, совісті та релігії».

Особливістю даного документу є положення ст. 3 Декларації міжнародних прав людини, де А. Мандельштам піднімає мовне питання: «визнання за будь-якою

³⁰⁵ Доктринально-нормативні попередники Загальної декларації прав людини. Декларація міжнародних прав людини; пер. з фр. Н. Раданович. *Право України*. 2018. № 9. С. 212;

Шередько О. Генеза закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 254.

³⁰⁶ Шередько О. Генеза закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 254.

³⁰⁷ Доктринально-нормативні попередники Загальної декларації прав людини. Декларація міжнародних прав людини. пер. з фр. Н. Раданович. *Право України*. 2018. № 9. С. 212.

³⁰⁸ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.04.2023).

³⁰⁹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 14.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.04.2023).

³¹⁰ Доктринально-нормативні попередники Загальної декларації прав людини. Декларація міжнародних прав людини; пер. з фр. Н. Раданович. *Право України*. 2018. № 9. С. 213.

особою рівного права на вільне використання мови за власним вибором і навчатись нею».³¹¹ У ЗДПЛ не виділено окремо статтю щодо цього питання, але згадано у ст. 2 про рівність усіх людей, а право на освіту закріплено у ст. 26 ЗДПЛ.

Статті 4, 5 та 6 Декларації міжнародних прав людини безпосередньо стосуються недискримінації та рівності, ст. 4 зазначає важливість принципу недискримінації для реалізації людиною своїх прав та різних видів діяльності.³¹² Ст. 2 ЗДПЛ за своїм змістом охоплює ці положення. У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод ст. 14 передбачає заборону дискримінації. Ст. 5 наголошує на тому, що рівність усіх людей має бути реальною, а не номінальною.³¹³ У положеннях цієї статті зазначено про те, що права людини мають визнаватись на практиці, тобто забезпечуватись, проте А. Мандельштам не подає механізму як це можна реалізувати на практиці, на відмінну від того, як у своїх працях Г. Лаутерпахт подає механізм захисту прав людини (розглянуто у п. 2.3 дисертації). Ст. 6 Декларації А. Мандельштама зобов'язує держав гарантувати права людини, засновані на принципі недискримінації, крім «випадків, передбачених національним законодавством».³¹⁴ На відміну від цього положення, Г. Лаутерпахт говорив про те, що національне законодавство має відповідати нормам документа, який визнає та закріплює права людини на міжнародному рівні – Біллем.³¹⁵

Декларація міжнародних прав людини проголошує основні права, такі як право на життя, свободу, віросповідання, право на освіту та забороняє будь-які форми дискримінації. Отже, норми, зазначені у Декларації міжнародних прав людини А. Мандельштама, були і залишаються актуальними до сьогодні, а також є основою міжнародного права прав людини. Проте у цій Декларації не передбачено чіткого механізму дотримання прав людини про забезпечення дотримання прав людини. У документі зазначено, що «держави зобов'язані» або «обов'язком

³¹¹ Доктринально-нормативні попередники Загальної декларації прав людини. Декларація міжнародних прав людини; пер. з фр. Н. Раданович. *Право України*. 2018. № 9. С. 213.

³¹² Там само.

³¹³ Там само.

³¹⁴ Там само.

³¹⁵ Lauterpacht H. *An International Bill of the Rights of Man*. New York : Columbia University Press, 1945. P. 72.

держави є», з чого можна зробити висновок, що цей проєкт міжнародного документа повинен забезпечуватись саме внутрішнім правом держав-учасниць.

Наступним проєктом, який також передував пропозиції Г. Лаутерпахта про міжнародний документ у сфері захисту прав людини, який мав на меті визнати і закріпити права людини на міжнародному рівні, була «Декларація прав людини» (англ. *Declaration of the Rights of Man*) Г. Веллса (1866–1946³¹⁶). Він був засновником та членом таких світових організацій прав людини, як «Liberty» та ПЕН-клубу (англ. *PEN International*)³¹⁷ та закликав до міжнародних дебатів про права людини або ж «права громадян світу».³¹⁸ Історія документа про права людини, запропонованого Г. Веллсом, розпочинається із його листа, який він відправив у журнал «Таймс». У цьому листі від 23 жовтня 1939 р. він заявив, що найкращим способом пояснити та донести те, за що саме людство бореться, буде метод декларації прав.³¹⁹

У своєму листі Г. Веллс на історичних прикладах пояснює, що саме у переломні часи, коли були кризи у суспільстві, приймалися різного роду документи, що стосувались прав людини. Саме кризовий час, на його думку, – найкращий момент для створення такого документа. У цьому листі він також подає проєкт документа.³²⁰ Його останній політичний проєкт полягав у тому, щоб «зробити ці права фундаментальним правом об'єднаного світу».³²¹ Свої погляди він виклав також у книгах 1940 р. «Права людини» (англ. *The Rights of Man*) та «Новий світовий порядок» (англ. *The New World Order*).

³¹⁶ Cornthwaite N. N. H.G. Wells. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/H-G-Wells> (дата звернення: 30.03.2023).

³¹⁷ Wells H. G. *The Rights of Man Or What Are We Fighting For?* New York : Vintage, 2015. P. 2.

³¹⁸ Hensel D. G. 10 december 1948: H. G. Wells and drafting of a Universal Declaration of Human Rights. *Peace Research*, 2003. Vol. 35, No. 1. P. 93.

³¹⁹ Burgers J. H. *The Road to San Francisco: The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century*. *Quarterly*. 1992. Vol. 14, No. 4. P. 464;

Шередько О. Генеза закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 254.

³²⁰ Burgers J. H. *The Road to San Francisco: The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century*. *Quarterly*. 1992. Vol. 14, No. 4. P. 464;

Шередько О. Генеза закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 255.

³²¹ Hensel D. G. 10 december 1948: H. G. Wells and drafting of a Universal Declaration of Human Rights. *Peace Research*, 2003. Vol. 35, No. 1. P. 93;

Шередько О. Генеза закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 255.

Декларація, запропонована Г. Веллсом, складається із преамбули (вступу) та десяти статей (пунктів). Вступ, яким розпочинається Декларація, зазначає те, що кожна людина приходить у цей світ не за своєю волею та є «спільним спадкоємцем здобутків минулого».³²² Наступні положення Декларації визнають такі права: право на належне харчування, житло, медичні послуги, право на необхідні послуги для фізичного та психічного розвитку людини та належного стану здоров'я, та підкреслено принцип недискримінації (ст. 1).³²³ Принцип недискримінації у цій статті зазначено «незалежно від ознак раси, кольору шкіри чи сповідуваної віри, або думки».³²⁴ Попри те, що критерій приналежності до певної статі, автор не вніс до принципу недискримінації, Г. Веллс мав на увазі усіх людей, про це він наголосив у книзі «Новий світовий порядок» (англ. *The New World Order*), де подано проєкт Декларації. Як уже було зазначено, Г. Веллс під терміном людина (англ. *man*) мав на увазі кожную людину – як чоловіків, так і жінок.³²⁵

У ЗДПЛ такі права знайшли своє закріплення у ст. 2, що стосується недискримінації, та ст. 25, яка зазначає право кожної людини на: «такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини»,³²⁶ а також ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно.

У Декларації, запропонованої Г. Веллсом, ст. 2 стосується права людини на освіту, «яка б надавала їй можливості бути корисним та цікавим громадянином; фахова освіта повинна бути на такому рівні доступності, щоб надати рівність

³²² Доктринально-нормативні попередники Загальної декларації прав людини. Декларація прав людини; пер. з англ. А. Держипільська. *Право України*. 2018. № 9. С. 214.

³²³ Там само.

³²⁴ Там само.

³²⁵ Wells H. G. *The New World Order*. 1940. P. 90. URL: https://www.voltairenet.org/IMG/pdf/Wells_New_World_Order-3.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

³²⁶ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.04.2023).

можливостей для розвитку особливих талантів для слугування людству».³²⁷ ЗДПЛ визнає право на освіту у ст. 26.

Трудові права людини подано у ст. 3 Декларації прав людини Г. Веллса, де зазначено, що праця має бути оплачуваною, враховано можливість надбавки, та право людини обирати чи змінювати місце праці.³²⁸ Право на працю зазначену у 23 статті ЗДПЛ.

У ст. 4 Декларації Г. Веллса йдеться про право людини на купівлю та продаж будь-яких товарів, які можуть бути законно куплені чи продані, відповідно до загального блага.³²⁹

Стаття 5 стосується також права власності та його захисту: «Особиста власність людини, набута законним способом, дає право на її поліцейський та юридичний захист від насильства з боку приватних осіб, вилучення через примус або залякування».³³⁰

Право на свободу пересування зазначено як у Декларації Г. Веллса у ст. 6, так і у ЗДПЛ у ст. 13. Г. Веллс дещо ширше описує це право. Він зазначає, свободу пересування людини, за власні кошти людини, а також стверджує, що її житло є недоторканою власністю, також, на його думку, людина «має право прибувати до будь-якої іншої країни та пересуватись» її територією, морями, річками, озерами.³³¹ У ЗДПЛ це право визначено лаконічніше та повністю охоплює всі вищенаведені положення: кожна людина має право на вільне пересування та обрання місця проживання, у своїй країні та за її межами.

Стаття 7 Декларації Г. Веллса стосується психічного здоров'я людини та заборони ув'язнення без законних на те підстав, а також у цій статті йдеться, що людина: «не може бути призвана на військову, поліцейську чи будь-яку іншу службу, щодо якої у неї є добросовісні заперечення».³³²

³²⁷ Доктринально-нормативні попередники Загальної декларації прав людини. Декларація прав людини; пер. з англ. А. Держипільська. *Право України*. 2018. № 9. С. 214.

³²⁸ Там само.

³²⁹ Там само.

³³⁰ Там само.

³³¹ Там само. С. 214, 215.

³³² Там само. С. 215.

Заборона тортур, яка була закріплена у ст. 5 Загальної декларації прав людини, а також інші подібні положення були наявні у Декларації Г. Веллса, зокрема, проголошено заборону каліцтв, стерилізації (без наданої на це згоди), насильству, тортурам.³³³ Заборона катування була закріплена і у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод ст. 3. Крім того, Г. Веллс наголосив, що повинні бути забезпечені належні умови утримання в тюрмах (ст. 9).³³⁴

Стаття 8 проєкту Декларації проголошує захист від неправдивої інформації.³³⁵

У ст. 9 проєкту Г. Веллс пропонує санкцію за найтяжчий злочин строком не більше п'ятнадцяти років або смертну кару. Таке положення цілком відрізняється від положень Загальної декларації, оскільки Загальна декларація не має жодних положень щодо призначення будь-яких покарань.³³⁶ Якщо аналізувати положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., то її ст. 2 передбачала можливість застосування смертної кари, за вироком суду. Поступово підстави застосування смертної кари скорочувались, зокрема Протокол номер 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод дозволяв покарання у вигляді смертної кари під час війни,³³⁷ а Протокол номер 13 до цієї Конвенції скасував смертну кару за всіх обставин.³³⁸ Якщо розглянути законодавство України, то, відповідно до кримінального кодексу України, найвища міра покарання – довічне позбавлення волі (ст. 64 Кримінального кодексу України).³³⁹

На завершення, остання стаття Декларації Г. Веллса проголошує: «положення та принципи, втілені в цій Декларації, мають бути більш повно визначені в кодексі основних прав людини, які повинні бути доступні кожному. Ця Декларація не може

³³³ Доктринально-нормативні попередники Загальної декларації прав людини. Декларація прав людини; пер. з англ. А. Держипільська. *Право України*. 2018. № 9. С. 215.

³³⁴ Там само.

³³⁵ Там само.

³³⁶ Доктринально-нормативні попередники Загальної декларації прав людини. Декларація прав людини; пер. з англ. А. Держипільська. *Право України*. 2018. № 9. С. 215;

Шередько О. Генеза закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 255.

³³⁷ Протокол номер 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари від 28.04.1983. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802#Text (дата звернення: 20.04.2023).

³³⁸ Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин від, 03.05.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_180#Text (дата звернення: 20.04.2023).

³³⁹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.03.2023).

знавати обмежень чи винятків за будь-яких умов. Вона включає в себе всі попередні Декларації прав людини. Відтепер це основний закон для людства по всьому світу».³⁴⁰

Отже, цей проєкт містить прогноз та рекомендації шляху у майбутньому прийнятті кодексу щодо прав людини і в ньому, безперечно, констатується факт обов'язковості такого документа для всіх держав.³⁴¹

Розглядаючи конкретно статті Декларації, можна стверджувати, що вона містить чимало положень, тотожних із положеннями Загальної декларації прав людини 1948 р.³⁴²

Як уже було згадано, Г. Веллс продовжив дослідження тематики міжнародного захисту прав людини, і 1940 р. написав книгу «Права людини» (англ. *The Rights of Man*).³⁴³

Г. Веллс був найактивнішим членом комітету, який займався розробкою «Декларації прав людини Сенкі» (англ. *Sankey Declaration of the Rights of Man*), і саме його заслугою було написання положень про фундаментальні права людини.³⁴⁴ Декларація Сенкі – це продовження роботи, запропонованої Г. Веллсом, щоправда дещо зміненої, оскільки згадується, що «у подальших публікаціях цю Декларацію (Г. Веллса) називають Декларацією Сенкі».³⁴⁵ Щоб зрозуміти причину такої зміни, потрібно висвітлити практичну діяльність щодо прийняття даної декларації. Передумовою слугує утворення комітету, який мав на меті розробити документ про права людини, до складу якої входили одинадцять членів,

³⁴⁰ Доктринально-нормативні попередники Загальної декларації прав людини. Декларація прав людини; пер. з англ. А. Держипільська. *Право України*. 2018. № 9. С. 215;

Шередько О. Генеза закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 255, 256.

³⁴¹ Шередько О. Становлення концепції міжнародно-правового захисту прав людини (перша половина ХХ ст.). *Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку : матеріали Міжнар. наук. конф. 4–5 квітня 2019 р.* Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2019. С. 168.

³⁴² Шередько О. Генеза закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 256.

³⁴³ Celebrating HG Wells's role in the creation of the UN Declaration of Human Rights. URL: <https://www.theguardian.com/books/2015/nov/20/ali-smith-celebrates-hg-wells-role-creation-un-declaration-of-human-rights> (дата звернення: 20.04.2023).

³⁴⁴ Celebrating HG Wells's role in the creation of the UN Declaration of Human Rights. URL : <https://www.theguardian.com/books/2015/nov/20/ali-smith-celebrates-hg-wells-role-creation-un-declaration-of-human-rights> (дата звернення: 20.04.2023).

³⁴⁵ Burgers J. H. The Road to San Francisco: The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century. *Quarterly*. 1992. Vol. 14, No. 4. P. 466.

включаючи Г. Веллса та Лорда Сенкі, який був єдиним правовим експертом у комісії.³⁴⁶

Г. Веллс у своїй статті (5 лютого 1940 р.) гостро розкритикував «прем'єр-міністра Н. Чемберлена та міністра закордонних справ Лорда Галіфакса і закликав їх до відставки». Унаслідок цього відбулися зміни у комісії, тому що деякі члени вийшли із неї, очікуючи такої самої реакції і від Лорда Сенкі. Способом, яким вони вирішили залагодити конфлікт у комісії, стала пропозиція передати офіційне головування у комітеті Лорду Сенкі, враховуючи, що Г. Веллс і надалі залишався фактичним керівником обговорень. Вважалось, що Сенкі був більше формальною особою, або ж можемо назвати «обличчям декларації». Г. Веллс не заперечував тому факту, що Декларація більше не буде так тісно пов'язана із його іменем.³⁴⁷ Він усіяко намагався популяризувати ідею своєї праці у своїх лекціях, які проводив у США, статтях, а також включав текст проекту Декларації у свої книги 1941–1942 рр.³⁴⁸ Так само, як і А. Мандельштам, намагався донести необхідність прийняття такого документа та популяризував цю тему.

Декларація Сенкі дещо відрізняється від попереднього тексту Декларації, яку запропонував Г. Веллс. Вона складається із вступу та 11-ти статей. У вступі зазначено передумови прийняття такого документа; та чому саме на той момент постала необхідність прийняття документа, який покликаний захищати права людини. Якщо Декларація Г. Веллса не містила назви самих статей, то у Декларації Сенкі кожна стаття має назву, що відповідає зазначеним у ній правам людини, зокрема, вона закріпила такі права: право на життя, захист меншин, обов'язки суспільства, право на знання, свобода думки та вірувань, право на працю, право власності, свобода пересування, особисті свободи, свобода від насильства, право на законотворчість.³⁴⁹

³⁴⁶ Burgers J. H. The Road to San Francisco: The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century. *Quarterly*. 1992. Vol. 14, No. 4. P. 465.

³⁴⁷ Ibid. P. 466.

³⁴⁸ Ibid. P. 467, 468.

³⁴⁹ A Declaration of the Rights of Man. URL: <http://www.voting.ukscientists.com/sankey.html> (дата звернення: 10.04.2023).

Особистість Г. Веллса часто досліджують як людину, яка повпливала на прийняття ЗДПЛ,³⁵⁰ а Декларацію Г. Веллса називають «справжнім попередником» Загальної декларації прав людини 1948 р. та двох пактів 1966 р. (Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права).³⁵¹

Проаналізовані проекти декларацій та їх автори були новаторами щодо цих питань у сфері прав людини у міжнародному праві. Ці документи мають головну спільну мету – визнання та захист прав людини на міжнародному рівні. Формулювання самих документів дещо відрізняється, однак можна простежити спільні риси у класифікації фундаментальних прав людини, які вони мали на меті визнати.

Хоча ці документи і не набули всезагального визнання, вони були важливими кроками до визнання прав людини, а також написання та прийняття ЗДПЛ та інших міжнародних документів і договорів у сфері прав людини. Саме тому важливим було висвітлити положення запропонованих документів та порівняти їх положення із текстом ЗДПЛ. У цих документах було закріплено права та свободи людини, принципи рівності усіх людей та недискримінації. Ці документи передували проекту Г. Лаутерпахта 1945 р., однак варто наголосити, що зміст його праць відрізнявся від вищезгаданих документів.

³⁵⁰ Smith D. C., Stone W. F. Peace and Human Rights: H. G. Wells and the Universal Declaration. *Peace Research*. 1989. Vol. 21, No. 1. P. 22.

³⁵¹ Hensel D. G. 10 december 1948: H. G. Wells and drafting of a Universal Declaration of Human Rights. *Peace Research*, 2003. Vol. 35, No. 1. P. 93;

Шередько О. Генеза закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 256.

2.2. Наукові погляди Г. Лаутерпахта щодо міжнародного визнання фундаментальних та невід'ємних прав людини

Міжнародний захист прав людини у міжнародному публічному праві керуючись поглядами Г. Лаутерпахта, ґрунтується на основі природного права та забезпечується міжнародним правом. У ідеях науковця міжнародне право відіграє ключову роль у визнанні та закріпленні прав людини, а також у забезпеченні їх захисту. Як саме це повинно бути реалізовано, Г. Лаутерпахт висвітлює у проєкті міжнародного документа під назвою «Міжнародний Білль прав людини». Проєкт цього документа, як випливає із його положень, повинен був стати міжнародним договором задля досягнення двох основних цілей – визнання прав людини та їх захисту. Саме структура цього документа свідчить про ці цілі, тому що у першій та другій частинах документа проголошено права людини, а третя – встановлює механізм їх захисту. Отже, цей проєкт документа можна вважати однією з форм реалізації концепції захисту прав людини у поглядах Г. Лаутерпахта.

Відповідно до проєкту цього документа, держави, або, як зазначає автор, «Об'єднані Нації світу», «приймають цей документ як частину фундаментальної конституції міжнародного суспільства загалом та його держав зокрема».³⁵²

У преамбулі документа також згадано основні передумови прийняття такого документа та завдання, які постають перед ним. А саме, передумовами Г. Лаутерпахт зазначає, що встановлення та піднесення прав людини було проголошеною метою Другої світової війни, а також, що війна велась задля «захисту життя, свободи, незалежності, свободи віросповідання та задля збереження прав людини і справедливості». Ще однією передумовою автор виголошує бажання встановити мир. Першочерговою та незмінною умовою будь-якого законного уряду, за визначеними передумовами Г. Лаутерпахтом, є повага до природних прав людини на свободу і рівність усіх перед законом; навіть у преамбулі проєкту міжнародного договору він виокремлює важливість природних прав та називає права людини природними. Крім того, Г. Лаутерпахт зазначив, що

³⁵² Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 70.

заперечення таких прав є «небезпекою для миру у світі» і, що «природне право людини на свободу включає право на самоврядування, через обраних та підзвітних виборцю людей». Г. Лаутерпахт також наголосив про важливість демократії, та її принципів, які мають «захищатись і гарантуватись міжнародною спільнотою». Не оминув увагу автора і принцип недискримінації та рівності, зокрема, він стверджував, що «рівність усіх людей, незалежно від національності, раси, кольору шкіри, потребує встановлення однакової можливості на самоврядування та на культурний розвиток». Стосовно головної ідеї Г. Лаутерпахта про святість людської особистості, то у преамбулі він підкреслив обов'язки держав щодо забезпечення права на працю, освіту та соціальну безпеку для забезпечення гідності людини, справедливості та соціальної солідарності. Наступне положення преамбули є одним із найважливіших, тому що у ньому йдеться про те, що святість людської особистості та її права і обов'язки «повинні бути захищеними всесвітнім правом (англ. *universal law*) людства через міжнародне прийняття, нагляд та виконання».³⁵³

Саме у цьому положенні закладено концептуальні ідеї вченого про визнання та забезпечення захисту прав людини у міжнародному праві та важливість міжнародного права у забезпеченні прав людини.

Той факт, що Г. Лаутерпахт наполягав на прийнятті універсального договору щодо визнання прав людини свідчить про його позицію необхідності кодифікації міжнародного права.³⁵⁴

Важливим є також відмітити вживання терміну Г. Лаутерпахтом «всесвітнє право людства» (англ. *universal law of mankind*). В даному випадку, більш точним буде використання терміну «всесвітнє» або ж «всезагальнє» право людства, а не «загальнє право людства», для підкреслення і позначення його важливості та універсальності. Саме тому проект документа Г. Лаутерпахта мав на меті стати тим всезагальним та загальноприйнятим у всьому світі задля забезпечення прав людини.

³⁵³ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 69.

³⁵⁴ Гутник В. В., Яворський Я. Т. Право міжнародних договорів у наукових працях Херша Лаутерпахта. *Науковий вісник УжНУ. Серія : Право.* 2022. № 69. С. 440.

Крім преамбули, текст Білля складається із трьох частин. Перші дві частини, як уже було зазначено раніше, проголошують права людини. У проекті науковця визнаються усі фундаментальні та невід’ємні права людини: економічні, соціальні, культурні та громадянські і політичні права.

У сучасній доктрині міжнародного права виділяють три, або чотири покоління прав людини. Вважаємо за потрібне провести паралель між правами, які закріплені у праці Г. Лаутерпахта, та сучасною концепцією поколінь прав людини.

Концепцію «трьох поколінь прав людини» було запропоновано К. Васаком, французьким юристом чеського походження, у 1977 р., коли його працю було опубліковано у Кур’єрі ЮНЕСКО.³⁵⁵ К. Васак у своїй статті «30-річна боротьба» згадує, що після Другої світової війни перед ООН постало три головні завдання у сфері прав людини:

- «проголошення Загальної декларації прав людини, яка мала б бути прийнятою як «загальний стандарт досягнення всіх народів і націй»;
- розробка одного або кількох пактів про права людини, які матимуть силу закону у всіх державах, які ратифікують;
- створення органів задля нагляду за дотриманням пактів».³⁵⁶

Автор наводить свою теорію поколінь прав людини і його класифікацію вважають однією із найбільш практичних.³⁵⁷

До першого покоління прав людини прийнято відносити громадянські і політичні права. К. Васак у своїй статті 1977 р. називає їх «негативними», тобто це права, які «зادля їх дотримання держава просто повинна не втручатись у свободи особистості і які приблизно відповідають громадянським і політичним правам».³⁵⁸

³⁵⁵ Macklem P. Human rights in international law: three generations or one? *London Review of International Law*. 2015. Vol. 3, Iss. 1. P. 61.

³⁵⁶ Vasak K. A 30-year struggle; the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights. *The UNESCO Courier: a window open on the world*. 1977. No. 11. P. 29.

³⁵⁷ Domaradzki S., Khovtsova M., Pupovac D. Karel Vasak’s Generations of Rights and the Contemporary Human Rights Discourse. *Human Rights Review*. 2019. P. 424.

³⁵⁸ Vasak K. A 30-year struggle; the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights. *The UNESCO Courier: a window open on the world*. 1977. No. 11. P. 29.

Зокрема, сьогодні виділяють такі права «першого покоління»: право на життя; право на свободу; право на свободу думки і совісті; свобода віросповідання; право громадян на ведення державних справ; право на рівність перед законом; право на безпеку; свободу від довільного арешту; право на справедливий суд;³⁵⁹ право на створення сім'ї; право на свободу від катувань та рабства; свобода асоціацій та ін.³⁶⁰ Якщо провести розподіл на політичні і громадянські права, то до першої категорії відносять: право голосу, право бути обраним, право на доступ до державної служби тощо, до другої категорії можна віднести право на життя, свободу, безпеку та ін.³⁶¹

Аналізуючи перше покоління прав людини, ключовим є невторчання держави. Г. Лаутерпахт, у проблемі визнання прав людини і саме в міжнародному праві підкреслював – це захист прав людини від свавілля держави, і саме це було згадано у Преамбулі Білля. Ці ідеї не є, на нашу думку, ідентичними, проте ідея є аналогічною – надати людині права шляхом невторчання держави, або ж захисту від зловживання державою своїх можливостей.

У цьому дисертаційному дослідженні проведено порівняння положень проєкту Міжнародного Білля прав людини Г. Лаутерпахта 1945 р. із основоположними міжнародними документами у сфері захисту прав людини (як на універсальному рівні, так і на регіональних) через призму поколінь прав людини. Варто зазначити, що Г. Лаутерпахт опублікував у своїй книзі 1950 р. Міжнародне право і права людини також проєкт Білля, але ці два проєкти 1945 р. та 1950 р. дещо відрізняються. Порівняння проводиться саме із проєктом Білля 1945 р., тому що цей проєкт передував прийняттю ЗДПЛ. Для того, щоб виокреслити та висвітлити внесок Г. Лаутерпахта, важливим є порівняння саме із першим проєктом документа.

³⁵⁹ Турянський Ю. Генезис права людини: поступально-правовий аналіз. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2019. No. 23. С. 208.

³⁶⁰ Zohadi R. L. The Generations of Human Rights. *International Studies Journal*. 2004. Vol. 1, No. 4. P. 101.

³⁶¹ Bossuyt M. *International Human Rights Protection. Balanced, Critical, Realistic*. Cambridge; Antwerp; Portland : Intersentia Ltd., 2016. P. 9.

Порівняння тексту ЗДПЛ та тексту Білля зробив П. М. Рабінович у 2013 р.,³⁶² який дійшов висновку, що понад 40 % тексту двох документів збігається.³⁶³ Важливим та необхідним є порівняння не лише із положеннями, висвітленими у ЗДПЛ, а й інших міжнародних документів і договорів, які сьогодні є невід'ємною частиною міжнародного права прав людини.

Першому поколінню прав людини Г. Лаутерпахт приділив найбільшу увагу у проєкті. Починаючи із ст. 1 по ст. 10 включно, автор запропонував визнати саме ці права.

Стаття 1 проголошує непорушну законом свободу людини,³⁶⁴ а також закріплює захист індивідів у кримінальних провадженнях.³⁶⁵ У цій статті Г.Лаутерпахт зазначає, що свободи не може бути позбавлений ніхто свавільно, крім як за рішенням суду або відповідно до судового розгляду, а затримання, що здійснюється виключно у виконавчому порядку, повинно бути незаконним, однак щодо останнього положення автор наголошує, що тільки у мирний час. Також має бути захист від незаконного та несанкціонованого арешту. Автор виділяє певні елементи, які повинні бути заборонені законом, зокрема: передбачені заборони тривалого затримання до судового розгляду; надмірні застави; безпідставні відмови у належному забезпеченні доказів та самої процедури у кримінальних справах; відмова у захисті відповідно до припису Хабеас корпус; заборона зворотної сили кримінального закону; нелюдські і жорстокі покарання.³⁶⁶

Через надання людині свобод виконується завдання, яке поставлено перед міжнародним правом – захист людини від свавілля держав. Г. Лаутерпахт зазначає, що захист або свобода від свавільного фізичного обмеження³⁶⁷ є особистими свободами, і вони є «першочерговою вимогою у боротьбі зі свавіллям влади».³⁶⁸

³⁶² Рабінович П., Особа В. Професор Г. Лаутерпахт – автор ідеї та першого Міжнародного білля (Загальної декларації) прав людини. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 3–10.

³⁶³ Рабінович П. Професор Герш Лаутерпахт – перший проєктант спеціального органу ООН з контролю за дотриманням її Міжнародного білля прав людини. *Право України*. 2017. № 4. С. 27.

³⁶⁴ Lauterpacht H. *An International Bill of the Rights of Man*. New York : Columbia University Press, 1945. P. 70.

³⁶⁵ Гутник В. Внесок Х. Лаутерпахта у становлення міжнародно-правового регулювання прав обвинувачених на захист у кримінальних провадженнях. *Права людини: теорія, реальність, перспективи* : матеріали наук-практ. семінару. 12 грудня 2013 р. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 67.

³⁶⁶ Lauterpacht H. *An International Bill of the Rights of Man*. New York : Columbia University Press, 1945. P. 70.

³⁶⁷ Ibid. P. 93.

³⁶⁸ Ibid.

Історично першочергово це стосувалось фізичної недоторканості людини, «свобода людини є основою усіх інших свобод, без свободи людини всі інші свободи, як би вони красномовно не проголошувались, є нереальними».³⁶⁹ Можемо припустити, що автор мав на увазі порушення під час Другої світової війни, говорячи про «недавню історію», яка показала актуальність цієї теми, що основа свободи людини полягає у свободі від свавільних фізичних обмежень, як це було завжди, першопочаткова суть поняття – свободи людини. Однак, допустиме порушення, за словами Г. Лаутерпахта, може бути порушене лише у межах закону.³⁷⁰

Положення Загальної декларації прав людини неодноразово згадувались у праці, проте важливим є висвітлити саме спільні та відмінні положення проєкту Білля Г. Лаутерпахта та основоположного документа у правах людини та інших документах, про права людини. Отже, такі свободи людини були реалізовані у Загальній декларації прав людини 1948 р., а також у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. та інших регіональних міжнародних документах про права людини. Положення про особисту свободу людини містить ЗДПЛ у ст. 3: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність».³⁷¹ У ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права зазначено: «Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлено законом».³⁷² Це положення про свободи людини закріплено також і у регіональних міжнародних документах, а саме у ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. зазначено: «кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких

³⁶⁹ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 93.

³⁷⁰ Ibid. P. 94.

³⁷¹ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.04.2023).

³⁷² Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 20.04.2023).

випадків і відповідно до процедури, встановленої законом...»,³⁷³ та у Американській конвенції з прав людини 1969 р. у ст. 7: «кожна людина має право на особисту свободу та безпеку (недоторканність)» (п. 1. ст. 7). Умова про те, що особиста свобода не може порушуватись, за винятком передбачених законом, визначено у п. 2. ст. 7.³⁷⁴ У Африканській хартії прав людини 1981 р. свободи закріплені у ст. 6: «кожен індивід повинен мати право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути позбавлений свободи, за винятком причин та умов, передбачених законом...»³⁷⁵, також у Арабській хартії прав людини 2004 р. у ст. 14 «кожен має право на свободу і особисту недоторканність», крім того, закріплено норму про заборону свавільного арешту чи обшуку³⁷⁶. У всіх положеннях вищезазначених документах є спільні положення: по-перше, право на свободу; по-друге, право на особисту недоторканність; по-третє, можливість порушення такого права лише у межах закону (ЗДПЛ містить положення про обмеження свобод у межах встановлених законом у ст. 29). Отже, важливість проголошення і встановлення свободи людини залишається головною та фундаментальною засадою у системі прав та свобод людини сьогодні, які були запропоновані та обґрунтовані Г. Лаутерпахтом ще 1945 р., на універсальному та регіональних рівнях.

Друга стаття Білля стосується заборони рабства. За словами Г. Лаутерпахта, Білля повинен бути використаний як можливість абсолютної заборони рабства як у внутрішній сфері держав, так і на міжнародному рівні.³⁷⁷ Відповідно до цієї статті, «жодна держава не повинна дозволяти рабство, торгівлю, примусову працю у будь-яких формах, окрім як публічні служби, що покладені на усіх, або (виправні роботи), що є покаранням відповідно до рішення суду».³⁷⁸

³⁷³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 14.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.04.2023.)

³⁷⁴ American Convention on Human Rights: «Pact of San José, Costa Rica». 22.11.1969. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201144/volume-1144-i-17955-english.pdf> (дата звернення: 20.04.2023.)

³⁷⁵ African Charter on Human and Peoples' Rights. June 1981. URL : https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf (дата звернення: 20.06.2023.)

³⁷⁶ Arab Charter on Human Rights. 2004. URL : <https://digitallibrary.un.org/record/551368> (дата звернення: 20.06.2023.)

³⁷⁷ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 100.

³⁷⁸ Ibid. P. 70.

Проблема рабства існувала у різні історичні періоди. Одним із найважливіших етапів заборони рабства стало прийняття Конвенції про рабство 25 вересня 1926 р. та Протоколу про внесення змін до конвенції від 7 грудня 1953 р.³⁷⁹ Прийняття цієї Конвенції ліквідувало рабство в класичних формах, які існували до 1926 р. Проте варто зазначити, що є так звані «сучасні форми рабства», які включають як саме рабство, або як ще його називають «традиційним», так і боргове рабство, торгівля людьми, примусова праця та інші.³⁸⁰

Прийняттю Протоколу 1953 р. передував висновок ЕКОСОП 1950 р., у якому було зазначено те, що рабство досі існувало, навіть у своїх «найжорсткіших проявах», саме тому питання заборони, зокрема на практиці, повинно бути занепокоєнням міжнародної спільноти.³⁸¹ Таке рішення було прийнято в результаті діяльності комітету ad hoc щодо рабства, який був призначений Генеральним секретарем відповідно до Резолюції Ради 238 (XI), перша сесія якої відбулась у лютому–березні 1950 р.; друга – 2–27 квітня 1951 р.³⁸²

Головні завдання, які були поставлені перед Комітетом:

- «дослідження сфери рабства та інших інституцій чи звичаїв, що нагадують рабство;
- оцінити характер та масштаби цієї проблеми на цей момент;
- запропонувати методи боротьби з ними;
- запропонувати відповідний розподіл відповідальності між відповідними органами ООН».³⁸³

Враховуючи, твердження, що рабство досі існує у різних проявах, Комітет заявив, що для того, щоб вирішити питання рабства, тобто його скасувати на практиці, крім законодавчої заборони, необхідним є практична діяльність, яка

³⁷⁹ Протокол про внесення змін в Конвенцію про рабство, 07.12.1953. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XVIII-1&chapter=18&clang=_en (дата звернення: 11.03.2023).

³⁸⁰ Quirk J. Anti-Slavery Project: Linking the Historical and Contemporary. *Human Rights Quarterly*. 2006. Vol. 28, No. 3. P. 565.

³⁸¹ Oppenheim's International Law 9 th. / ed. Edited by Sir R. Jennings, Sir A. Watts. Vol. 1. Parts 2–4. London, New York : Longman, 1992. P. 980.

³⁸² Yearbook of the United Nations. P. 502. URL: https://cdn.un.org/unyearbook/yun/chapter_pdf/1951YUN/1951_P1_SEC4.pdf (дата звернення: 15.04.2023).

³⁸³ Ibid.

полягає у усуненні причин, які спричиняють рабство, до яких було віднесено економічні та соціальні.³⁸⁴

Рабство заборонене у таких документах: Загальній декларації прав людини (ст. 4); Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ст. 4); Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. (ст. 8) та ін. Також досі є чинною Конвенція про рабство 1926 р. Сьогодні прийнято вважати, що рабства немає, і у 90-х роках минулого століття було проголошено кінець рабству, реальність є дещо іншою.³⁸⁵ Як зазначено у Конвенції про рабство, під поняттям рабство визначають стан або становище людини, над якою здійснюють повноваження права власності, можуть бути усі, або деякі із нього.³⁸⁶

Щодо так званих «інших» або «нових» чи «сучасних» видів рабства, то 1949 р. було прийнято Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами, у якій заборонено схилити до проституції, експлуатувати проституцію іншої особи, навіть якщо це за згодою особи (ст. 1),³⁸⁷ а також уже 2005 р. на регіональному рівні маємо Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, у якій цілями визначено запобігання та боротьбу із торгівлею людьми, захист прав людини у сфері торгівлі людьми, а також забезпечення ефективного слідства й кримінального переслідування, сприяння міжнародному співробітництву в боротьбі з торгівлею людьми (ст. 1).³⁸⁸ Цією Конвенцією передбачено і механізм моніторингу (ст. 2).

Також заборона рабства закріплена і у регіональних документах: Американська конвенція з прав людини 1969 р. у ст. 6 закріплює свободу від

³⁸⁴ Yearbook of the United Nations. P. 503. URL: https://cdn.un.org/unyearbook/yun/chapter_pdf/1951YUN/1951_P1_SEC4.pdf (дата звернення: 15.04.2023).

³⁸⁵ Mende J. The Concept of Modern Slavery: Definition, Critique, and the Human Rights Frame. *Human Rights Review*. 2019. Vol. 20, Iss. 2. P. 230.

³⁸⁶ Slavery Convention. 25.09.1926. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/slavery.pdf> (дата звернення: 20.04.2023).

³⁸⁷ Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами. 02.12.1949. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162#Text (дата звернення: 10.04.2023).

³⁸⁸ Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми. 16.05.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text (дата звернення 10.04.2023).

рабства; Африканська хартія прав людини і народів 1981 р. містить у ст. 5. заборону рабства; Арабська хартія прав людини 2004 р. містить таку заборону у ст. 10.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини у 1991 р. зазначило, що рабство є порушенням прав людини та сьогодні є багато проявів рабства, зокрема, це работоргівля, дитяче рабство (торгівля дітьми, дитяча проституція, дитяча порнографія, експлуатація дітей, жіноче обрізання дітей, використання дітей у збройних конфліктах), боргове рабство, торгівля людьми та продаж людських органів, сексуальне рабство (примусова проституція), релігійне, договірне рабство,³⁸⁹ крім того, до цієї категорії можна віднести примусовий шлюб, у якому перебувають 22 мільйони людей, за даними на 2021 рік³⁹⁰ та ін.

Важливість норм про заборону рабства у проєкті документа Г. Лаутерпахта підтверджено у сучасних нормах міжнародного права. Конвенція 1926 р. не містить переліку форм рабства, проте вона доповнена іншими міжнародними документами і договорами, які сьогодні конкретизують це питання. Важливість даного питання підтверджується тим, що Міжнародний суд ООН постановив, що захист від рабства є одним із основних прав людини.³⁹¹ І до сьогодні тема заборони та викорінення рабства (на практиці) залишається актуальною.

Про актуальність може свідчити той факт, що Резолюцією Ради ООН з прав людини 6/14 від 28 вересня 2007 р. підраховано, що у рабстві перебувають не менше, ніж 12 млн. людей і ця цифра зростає.³⁹² Незважаючи на те, що це питання було підняте Г. Лаутерпахтом у проєкті Білля 1945 р., актуальність його лише залишається, що підтверджується і статистикою ООН.

³⁸⁹ Fact Sheet No. 14, Contemporary Forms of Slavery. UN Office of the High Commissioner for Human Rights. July 1991. URL : <https://www.refworld.org/docid/4794773b0.html> (дата звернення: 20.04.2023);

Androff D. K. The Problem of Contemporary Slavery: An International Human Rights Challenge for Social Work. *International Social Work*. 2011. No. 54. P. 213.

³⁹⁰ 50 million people in modern slavery: UN report. URL: <https://www.un.org/en/delegate/50-million-people-modern-slavery-un-report> (дата звернення: 11.04.2023).

³⁹¹ Oppenheim's International Law 9 th. / ed. Edited by Sir R. Jennings, Sir A. Watts. Vol. 1. Parts 2–4. London, New York : Longman, 1992. P. 982.

³⁹² Human Rights Council Resolution 6/14. Special Rapporteur on contemporary forms of slavery. 28.09.2007. URL: https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_6_14.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

Стаття 3 проєкту Білля проголошує повну свободу віросповідання.³⁹³ Відповідно до ідей Г. Лаутерпахта, свобода віросповідання повинна відігравати велику роль у питанні визнання невід’ємних прав людини.³⁹⁴

Це положення також є закріплене у таких документах: ст. 18 ст. ЗДПЛ; ст. 18 Пакту про громадянські і політичні права;³⁹⁵ п. 7 ст. 5 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації;³⁹⁶ ст. 14 Конвенції про права дитини;³⁹⁷ ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.; ст. 12 Американської конвенції з прав людини 1969 р.; ст. 8 Африканської хартії прав людини і народів 1981 р.; ст. 30 Арабської хартії прав людини 2004 р. Завжди було прийнято вважати, що «свобода віросповідання» означає право людини сповідувати будь-яку релігію. Релігія, своєю чергою – це «набір усталених догм і практик, які стосуються людини та її відносин із божественністю»,³⁹⁸ проте сьогодні свобода віросповідання є набагато ширшою, ніж просто можливість обирати релігію.

Варто виділити той факт, що у різні періоди історії релігія відіграла важливу суспільну роль. Сьогодні, питання свободи віросповідання можна трактувати як право людини сповідувати будь-яку релігію, так і не сповідувати жодної релігії.³⁹⁹ На підтвердження цього факту, свідчить справа 1993 року, що стосувалася ст. 9 Європейської конвенції з прав людини, *Kokkinakis* проти Греції. Європейський суд з прав людини постановив, що ст. 9 «в своєму релігійному аспекті є однією із найважливіших елементів, які слугують для створення

³⁹³ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 70.

³⁹⁴ Ibid. P. 105.

³⁹⁵ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 20.04.2023).

³⁹⁶ Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. 21.12.1965. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text (дата звернення: 10.04.2023).

³⁹⁷ Конвенція про права дитини. 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 10.04.2023).

³⁹⁸ Lazarescu C. I., Lazarescu S. Human Rights and Freedom of Religion. *AGORA International Journal of Juridical Sciences*. 2011. No. 2. P. 411.

³⁹⁹ Traditional Rights and Freedoms – Encroachments by Commonwealth Laws. Sydney. Australian Law Reform Commission. 2014. Iss. 46. P. 27. URL: <https://perma.cc/H6NV-DR2T> (дата звернення: 20.04.2023).

ідентичності віруючих та їхньої концепції життя, але також це є безцінний ресурс для атеїстів, агностиків, скептиків та байдужих до релігії».⁴⁰⁰

Відповідно до ЗДПЛ, закріплено свободу релігії, і це означає: «право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів». Відповідно до Пакту про громадянські і політичні права, свобода релігії включає як право мати чи приймати релігію, так і право виконувати релігійні обряди і вчення (ч. 1 ст. 18). Це положення також характеризують і як закріплену можливість змінювати релігію.⁴⁰¹

У ст. 4 Білля Г. Лаутерпахт приділив увагу свободі слова. Ця стаття проголошує, що не може бути заборонена чи обмежена свобода слова та вираження думки у письмовій чи будь-якій іншій формі.⁴⁰² Свобода слова вважається не лише одним із найважливіших фундаментальних прав людини, а й одним із стовпів демократії.⁴⁰³

Безперечно, ми знаходимо закріплення таких положень у фундаментальних документах щодо визнання прав людини, а саме преамбула ЗДПЛ зазначає про створення такого світу, в якому матимуть свободу слова і переконань. Більш детально ці свободи закріплені у ст. 19 ЗДПЛ, крім того, свобода слова закріплена у п. 2 ст. 19 Пакту про громадянські і політичні права.

Аналізуючи положення про свободу слова, ключовим положенням є те, що хоч і свобода слова повинна бути необмеженою, є винятки із правил.⁴⁰⁴ І це зазначено у п. 3 ст. 19 Пакту про громадянські і політичні права, зокрема, що

⁴⁰⁰ Bratza N. The Precious Asset: Freedom of Religion under the European Convention on Human Rights. *Ecclesiastical Law Journal*. 2012. Vol. 14, No. 2. P. 257.

⁴⁰¹ Van der Vyver J. D. Limitations of Freedom of Religion or Belief: International Law Perspectives. *Emory International Law Review*. 2005. Vol. 19, No. 2. P. 500.

⁴⁰² Lauterpacht H. *An International Bill of the Rights of Man*. New York : Columbia University Press, 1945. P. 70.

⁴⁰³ O'Reilly A. In Defence of Offence: Freedom of Expression, Offensive Speech, and the Approach of the European Court of Human Rights. *Trinity College Law Review*. 2016. No. 19. P. 235.

⁴⁰⁴ Donnelly J. Freedom of Religion and Freedom of Expression: Religiously Offensive Speech and International Human Rights. *Human Rights*. 2016. Vol. 10, No. 2. P. 23.

стосується поваги прав і репутації інших осіб та охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я та моральності населення.⁴⁰⁵

У ст. 9 (свобода думки, совісті та релігії) та у ст. 10 (свобода вираження поглядів) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. також передбачено обмеження відповідно до законодавства, зокрема у п. 2 ст. 10., що закріплює обмеження задля забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності, громадської безпеки, захисту репутації, прав інших осіб та ін. Американська конвенція з прав людини 1969 р. закріпила свободу слова та, відповідно, межі її обмеження у ст. 13. Африканська хартія прав людини і народів 1981 р. містить положення про свободу слова у ст. 9, а обмеження зазначено словами «у межах закону» у п. 2 ст. 9. Арабська хартія прав людини 2004 р. у ст. 32 також із обмеженнями, у п. 2 ст. 32, що стосуються захисту національної безпеки, здоров'я населення, моралі та ін.

Свобода слова, що є фундаментом основоположних прав людини, включає кілька важливих елементів: саморозвиток людей, правду (істину), участь людей у демократії.⁴⁰⁶ Г. Лаутерпахт зазначав, що свобода слова має бути обмежена правами інших, зокрема законом про наклеп, особливо щодо питань, які стосуються безпеки держави.⁴⁰⁷ За словами автора, держава повинна за собою закріпити право придушувати та карати висловлювання, які матимуть негативний вплив на мир, «зміни незаконними способами існуючої форми правління, або перешкоджання зусиллям держави під час війни».⁴⁰⁸ Отже, ідеї, які були висвітлені Г. Лаутерпахтом у Біллі, ми знаходимо сьогодні як частину міжнародного права прав людини, як на універсальному, так і на регіональних рівнях, враховуючи і принципи свободи слова і також коли вона може бути обмежена.

Наступним правом людини, якому приділив увагу Г. Лаутерпахт, є свобода асоціацій або ж свобода об'єднань та зборів, закріплена у ст. 5 Білля.⁴⁰⁹ На думку

⁴⁰⁵ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 20.04.2023).

⁴⁰⁶ O'Reilly A. In Defence of Offence: Freedom of Expression, Offensive Speech, and the Approach of the European Court of Human Rights. *Trinity College Law Review*. 2016. No. 19. P. 236-238.

⁴⁰⁷ Lauterpacht H. *An International Bill of the Rights of Man*. New York : Columbia University Press, 1945. P. 107.

⁴⁰⁸ Ibid. P. 108.

⁴⁰⁹ Ibid. P. 70.

Г. Лаутерпахта, свобода асоціацій стала ознакою конституційного права держав, а затвердження свободи асоціацій повинне «стати невід'ємною частиною Білля».⁴¹⁰ Положення, закріплене у статті Білля було реалізовано у положеннях Загальної декларації прав людини, зокрема у ст. 20: «Кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій. Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації». Також було закріплене це право і в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права у ст. 22: «Кожна людина має право на свободу асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів». Крім того, такі права закріплені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у ст. 11 закріплено свободу зібрань та об'єднань; у ст. 16 Американської конвенції з прав людини 1969 р.; у ст. 10, 11 Африканської хартії прав людини і народів 1981 р.; у п. 5, 6 ст. 24 Арабської хартії прав людини 2004 р.

Наступним питанням, яке привернуло увагу Г. Лаутерпахта та пізніше було визнане на міжнародному рівні – це право людини на таємницю кореспонденції та недоторканності житла. У проєкті Білля у ст. 6 зазначено про повагу до таємності кореспонденції та недоторканності житла.⁴¹¹ Право людини на особисте життя та недоторканність житла закріплене у ЗДПЛ у ст. 12. Також це право закріплене у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), ст. 11 Американської конвенції з прав людини 1969 р. закріплює право на привітність, а також закріплено у ст. 21 Арабської хартії прав людини 2004 р.

Одним із важливих питань будь-якого покоління прав, що є їх основою – це рівність усіх, незалежно від раси, мови, релігії, статі, що описано у ст. 7 Проєкту Білля. Відповідно до цієї статті, усім громадянам держави повинна забезпечуватись рівність перед законом, а також однакове відношення у всіх аспектах з боку державних органів. Та закріплено принцип недискримінації щодо релігії, раси, кольору, мови, чи політичних поглядів.⁴¹² Ці права закріплені і у ЗДПЛ у ст. 1, 2, а

⁴¹⁰ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 113.

⁴¹¹ Ibid. P.70.

⁴¹² Ibid. P. 71.

також принцип заборони дискримінації закріплений у всіх вищезгаданих регіональних міжнародних документах з прав людини у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у ст. 14 (заборона дискримінації); ст. 1 Протоколу номер 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 2000 р.;⁴¹³ ст. 1 Американської конвенції з прав людини 1969 р., у ст. 2 Африканської хартії прав людини і народів 1981 р.; у ст. 3 Арабської хартії прав людини 2004 р.

Г. Лаутерпахт також згадує у цій статті про рівні права іноземців, відповідно до якої, незалежно де іноземці перебувають, держава перебування зобов'язана їм гарантувати права цього Білля, а також не може іноземець бути вигнаний із території держави, на якій він перебуває, за умови, що він перебуває на законних підставах, за винятком судового рішення або рекомендації щодо покарання за правопорушення.⁴¹⁴

Науковець стверджує, що рівність усіх перед законом є найбільш фундаментальним правом людини, рівність виключає свавілля однієї людини над іншою⁴¹⁵, також принцип рівності усіх перед законом є основою верховенства права загалом.⁴¹⁶ Г. Лаутерпахт підкреслює особливості «застосування» принципу рівності, так, до прикладу, це не означає встановлення матеріальної рівності чи усунення наслідків нерівності у фізичних чи інтелектуальних аспектах.⁴¹⁷

Принцип рівності людей є також частиною кожного іншого права людини.⁴¹⁸ Рівність – це головна вимога до всіх прав людини та наскрізна ідея концепції прав людини. Аналізуючи ідеї Г. Лаутерпахта, можна виділити, що саме на фундаменті рівності побудовано концепцію прав людини, тому що природне право наділяє людину невід'ємними правами за фактом самої її природи. Всі міжнародні

⁴¹³ Протокол номер 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ETS N 177). 04.11.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_537#Text (дата звернення: 20.04.2023).

⁴¹⁴ Lauterpacht H. *An International Bill of the Rights of Man*. New York : Columbia University Press, 1945. P. 71.

⁴¹⁵ Ibid. P. 115.

⁴¹⁶ Ibid. P. 116.

⁴¹⁷ Ibid.

⁴¹⁸ Loenen T. *Towards a Common Standard of Achievement? Development in International Equality Law*. *Acta Juridica*. 2001. No. 2001. P. 197.

документи, які сьогодні є основою міжнародного права прав людини, закріплюють це поняття та інші права, проголошені документами на основі принципу рівності.

Г. Лаутерпахт висвітлив питання громадянства у ст. 8: «Кожна людина має право на громадянство держави, в якій вона народилася, за винятком, коли після досягнення повноліття не виявить бажання набути інше громадянство, що належить їй за походженням. Ніхто не може бути позбавлений громадянства у порядку покарання або вважатися таким, що втратив громадянство, за винятком одночасного отримання нового громадянства»⁴¹⁹.

Громадянство часто називають зв'язком між державою та індивідами,⁴²⁰ або ж визначають як здатність індивіда бути суб'єктом конкретної держави.⁴²¹ Відповідно до Конвенції, що регулює деякі питання, пов'язані з колізією законів про громадянство 1930 р., у ст. 1 зазначено, що кожна держава сама визначає внутрішнім правом, хто є громадянином держави, відповідно до міжнародного права, та визнається іншими державами.⁴²² Варто виділити рішення Міжнародного суду ООН у справі *Nottebohm*, де зазначено, що «держава не може стверджувати, що встановлені нею правила щодо набуття громадянства мають право на визнання, якщо вона не діяла відповідно до загальної мети узгодження юридичного справжнього зв'язку між індивідом та державою через громадянство, держава, своєю чергою бере на себе захист своїх громадян шляхом захисту від інших держав».⁴²³ Відповідно до цієї справи Суд постановив, що громадянством є правовий зв'язок, основою якого є «соціальний факт зв'язку, істинний зв'язок існування, інтересів та настроїв разом із взаємними правами і обов'язками».⁴²⁴

⁴¹⁹ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 71.

⁴²⁰ Shaw M. N. International law. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. P. 462, 463.

⁴²¹ Oppenheim's International Law 9 th. / ed. Edited by Sir R. Jennings, Sir A. Watts. Vol. 1. Parts 2–4. London, New York : Longman, 1992. P. 851.

⁴²² Convention on Certain Questions Relating to the Conflict of Nationality Law. 13.04.1930. URL: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3b00.html> (дата звернення: 20.04.2023).

⁴²³ Oppenheim's International Law 9 th. / ed. Edited by Sir R. Jennings, Sir A. Watts. Vol. 1. Parts 2–4. London, New York : Longman, 1992. P. 853;

International Court of Justice Reports of Judgments, Advisory opinions and orders *Nottebohm Case (Liechtenstein v. Guatemala)* April 6th, 1955. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/18/018-19550406-JUD-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 21.03.2023).

⁴²⁴ Shaw M. N. International law. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. P. 464.

Також положення про громадянство знайшли своє закріплення і у ЗДПЛ, а саме право на громадянство закріплено у ст. 15 про те, що кожна людина має право на громадянство (ч. 1 ст. 15) та про заборону безпідставного його позбавлення (ч. 2 ст. 15).

Також питання громадянства у міжнародному праві розглядається з точки зору зв'язку із її громадянами, наділення взаємними правами і обов'язками. Питання громадянства є важливим у міжнародному праві, оскільки громадянство наділене певними функціями, які покладені на громадянство. Цей особливий зв'язок між державою та індивідом, або ж це зв'язок між індивідом і міжнародним правом через державу, який виражається тоді, коли людина перебуває за кордоном, чи має майно за кордоном, суть держави громадянства полягає у захисті своїх громадян за кордоном,⁴²⁵ також через громадянство індивіди отримують вигоди із норм міжнародного права.⁴²⁶ Крім того, на державу громадянства покладено обов'язок, відповідно до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (п. 4 ст. 12), гарантувати що «ніхто не може бути свавільно позбавлений права на в'їзд у свою власну країну».

Суть громадянства полягає не лише у наданні привілеїв своєю державою, громадянство включає права та обов'язки обох сторін, як громадян, так і держави, стосовно одна до одної. Концепція громадянства полягає у наданні прав своїм громадянам (наприклад, право голосувати) та обов'язків (призов).⁴²⁷

Питання громадянства тісно пов'язане із наступним правом, яке зазначив Г. Лаутерпахт у своєму проєкті – це право на еміграцію та експатріацію. Він сформулював його так: «Права на еміграцію та експатріацію не можуть заперечуватись»⁴²⁸. У цьому положенні Г. Лаутерпахт закріпив право людини змінити державу проживання та право змінити своє громадянство.⁴²⁹

⁴²⁵ Oppenheim's International Law 9 th. / ed. Edited by Sir R. Jennings, Sir A. Watts. Vol. 1. Parts 2–4. London, New York : Longman, 1992. P. 857.

⁴²⁶ Shaw M. N. International law. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. P. 464.

⁴²⁷ Ibid. P. 463.

⁴²⁸ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 71.

⁴²⁹ Ibid. P. 129.

Сьогодні право на еміграцію чітко окреслене міжнародним правом та відповідно до міжнародного права, еміграція – це добровільне переміщення особи з країни її громадянства за кордон з наміром проживати за кордоном, але не обов'язково з наміром відмовлятися від свого громадянства,⁴³⁰ однак питання еміграції залишається питанням внутрішньої юрисдикції держав, держава сама встановлює умови еміграції.⁴³¹ Так, питання еміграції закріплене у ЗДПЛ у п. 2. ст. 13, згідно з якою «кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну». Також у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права у п. 2. ст. 12 зазначено, що людина має право покидати будь-яку країну, включаючи свою власну, за певними винятками, що передбачені у п. 3 цієї статті.

Право людини на експатріацію закріплене у п. 2 ст. 15 ЗДПЛ, де йдеться про можливість людини змінити своє громадянство.

Враховуючи той факт, що Г. Лаутерпахт наголошував на природному праві та природних правах людини, право на еміграцію та право на експатріацію вважають природними правами людини.⁴³²

Ці положення також знайшли своє закріплення у регіональних документах про права людини. У п. 2 ст. 2 про свободу пересування Протоколу номер 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, які не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї 1963 р. В цьому протоколі зазначено, що кожна людина має право залишати будь-яку країну, та п. 2 ст. 3 про заборону вислання громадянина зазначає, що ніхто не може бути позбавлений в'їзду на територію держави свого громадянства.⁴³³

А також у Американській конвенції з прав людини 1969 р. ст. 20 (право на громадянство) закріплює це право, можливість його набуття за народженням, право на зміну громадянства та заборону свавільного позбавлення громадянства. У ст. 29

⁴³⁰ Oppenheim's International Law 9 th. / ed. Edited by Sir R. Jennings, Sir A. Watts. Vol. 1. Parts 2–4. London, New York : Longman, 1992. P. 864.

⁴³¹ Ibid. P. 864, 865.

⁴³² Ibid. P. 865, 867.

⁴³³ Протокол номер 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї, 16.09.1963 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_059#Text (дата звернення: 20.04.2023).

Арабської хартія прав людини 2004 р. також міститься положення про право на громадянство та неможливість свавільного позбавлення громадянства (п. 1), право на його зміну (п. 3) та регулюється можливість дитини набуття «громадянства матері».

У ст. 10 проєкту Білля Г. Лаутерпахт виділяє виборче право: «Жодна держава не повинна позбавляти своїх громадян реального права вибирати уряд і законодавчий орган на основі рівності, відповідно до законодавства держави, шляхом вільних, таємних і періодичних виборів»⁴³⁴. Г. Лаутерпахт стверджував, що влада здійснюється обраними народом людьми та підзвітна їм, у іншому випадку це суперечить тому, що індивіди є вільними.⁴³⁵ Г. Лаутерпахт виділяє чотири ключові вимоги до виборів: по-перше, вибори мають бути вільними по букві і духу закону (повинна бути як свобода голосування, так і свобода висування кандидатів); по-друге, вибори мають бути таємними, щоб бути вільними; по-третє, вибори мають бути періодичними (винятком є воєнний час); по-четверте, вибір вищого представницького органу має ґрунтуватись на основі рівності.⁴³⁶

Виборче право є одним із фундаментальних прав людини, що закріплене у численних міжнародних документах сьогодні. Г. Лаутерпахт обґрунтував у своїх працях необхідність його закріплення нормами міжнародного права як важливої частини прав людини.

Виборчі права закріплені у ст. 3 Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1952 р. про право на вільні вибори;⁴³⁷ у ст. 23 Американської конвенції з прав людини 1969 р.; у п.1 ст. 13 Африканської хартії прав людини і народів 1981 р.; у п. 2, 3 ст. 24 Арабської хартії прав людини 2004 р.

Наступним етапом розвитку прав людини постає друге покоління прав людини. Друге покоління прав людини, на відміну від першого покоління, яке характеризується «невтручанням», потребує від держави певних дій задля їх

⁴³⁴ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 71.

⁴³⁵ Ibid. P. 135.

⁴³⁶ Ibid. P.137.

⁴³⁷ Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 20.04.2023).

забезпечення.⁴³⁸ Це покоління прав включає три групи прав: соціальні (наприклад, право на достатнє харчування, право на здоров'я, право на достатнє житло, право на соціальну безпеку, право на воду та санітарію), економічні (наприклад, право на працю) та культурні (наприклад, право на освіту, право брати участь у культурному житті).⁴³⁹

Ці права людини закріплені у ст. 12, 13 та ст. 14 проєкту Білля Г. Лаутерпахта.

Зокрема, стаття 12 стосується одного із ключових принципів у міжнародному праві – принципу міжнародного права самовизначення народів, як зазначає, Г. Лаутерпахт, і в контексті культурних прав. Науковець наголошує: «У державах, в яких проживає значна кількість осіб іншої раси, мови та релігії, ніж основна частина її населення, представникам таких етнічних, мовних чи релігійних меншин мають належати права встановлювати та одержувати пропорційну частку державних коштів на утримання їхніх шкіл, культурних і релігійних інституцій та використовувати їхню мову у судах чи інших органах держави».⁴⁴⁰ Сам Г. Лаутерпахт підкреслював, що ст. 7 Білля також стосується цього питання, проте з іншої сторони, а саме питання рівності усіх меншин.⁴⁴¹

Культурні права закріплені у численних документах, зокрема: у ЗДПЛ (ст. 26, 27); у Конвенції про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження 2005 р.;⁴⁴² Декларації Комітету міністрів Ради Європи «Про культурну різноманітність» 2000 р.⁴⁴³ та ін.

На регіональному рівні Арабська хартія прав людини 2004 р. у ст. 25 закріпила положення про те, що державою повинні гарантуватись права національних меншин, таких як право на розвиток та використання культури, мови

⁴³⁸ Vasak K. A 30-year struggle; the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights. *The UNESCO Courier: a window open on the world*. 1977. No. 11. P. 29.

⁴³⁹ Economic, Social and Cultural Rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/human-rights/economic-social-cultural-rights> (дата звернення: 20.04.2023).

⁴⁴⁰ Lauterpacht H. *An International Bill of the Rights of Man*. New York : Columbia University Press, 1945. P. 72.

⁴⁴¹ *Ibid.* P. 151, 152.

⁴⁴² Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження, 20.10.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text (дата звернення: 10.04.2023).

⁴⁴³ Декларації Комітету міністрів Ради Європи "Про культурну різноманітність". 7.12.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_675#Text (дата звернення: 12.04.2023).

та релігії. Право на існування та самовираження усіх народів закріплене у п. 1. ст. 20 Африканської хартії прав людини і народів 1981 р.

Наступні статті Білля стосуються економічних та соціальних прав людини, сам Г. Лаутерпахт у проєкті Білля не називає групи прав, зазначених у статтях, проте у монографії, де він пояснює запропоновані ним права, йменує, що у ст. 13 та 14 йдеться про економічні та соціальні права.⁴⁴⁴

Право на освіту та право на працю закріплені у ст. 13 Білля.⁴⁴⁵ Ця стаття Білля зобов'язує держав забезпечити право на працю та освіту, а також допомогу у разі безробіття, старості, хвороби, інвалідності чи в інших випадках. У цій статті закріплено економічні права у широкому значенні, як стверджує сам Г. Лаутерпахт. Це, безумовно, не лише право на працю саме по-собі, а й належних умов працевлаштування та оплати, а також економічної безпеки у випадку старості, безробіття, хвороби, інвалідності тощо.⁴⁴⁶ Г. Лаутерпахт виділяє взаємозв'язок між політичними правами і економічною свободою, зокрема він називає свободу людської особистості «неповною», якщо не супроводжується відповідними позитивними змінами у економічній та соціальній сферах.⁴⁴⁷

Право на працю закріплене у ЗДПЛ у ст. 23, у якій також є положення про рівну оплату праці, засоби соціального забезпечення, та право створювати профспілки. Право на працю закріплене у Європейській соціальній хартії 1996 р.⁴⁴⁸, у ст. 15 Африканської хартії прав людини і народів 1981 р. та у ст. 34 Арабської хартії прав людини 2004 р., де зазначено що це є природним правом кожної людини.

Право на освіту закріплено безпосередньо у ЗДПЛ (ст. 26), ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права,⁴⁴⁹ ст. 28, 29

⁴⁴⁴ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 155.

⁴⁴⁵ Ibid. P. 72.

⁴⁴⁶ Ibid. P. 155.

⁴⁴⁷ Ibid.

⁴⁴⁸ Європейська соціальна хартія, 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 20.03.2023).

⁴⁴⁹ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення 19.04.2023).

Конвенції про права дитини,⁴⁵⁰ також у ст. 14 Хартії основних прав Європейського Союзу⁴⁵¹ та в інших універсальних та регіональних документах. Також право на освіту закріплене у ст. 2 Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1952 р.,⁴⁵² у ст. 17 Африканської хартії прав людини і народів 1981 р. та у ст. 41 Арабської хартії прав людини 2004 р. де закріплено, що на держав покладається обов'язок викорінення неписьменності (п. 1).

Право на освіту залишається одним із головних та фундаментальних прав людини, важливість якого важко заперечити. Право на освіту включає багато елементів, таких як безкоштовну початкову школу, вищу освіту, якісне навчання, стипендії, свободу вибору та ін.⁴⁵³

Про важливість освіти можуть стверджувати факти, такі як дані ЮНЕСКО, якщо б усі дорослі закінчили середню освіту, то у світі число бідних людей скоротилось би більше, ніж на половину, а щороку навчання в школі знижує ймовірність дитячої смертності на 5–10 %.⁴⁵⁴

У ст. 14 Білля Г. Лаутерпахта деталізоване право на працю та закріплено зобов'язання забезпечити справедливі та гуманні умови праці через співпрацю між самими державами, а також із Міжнародною організацією праці.⁴⁵⁵

На думку К. Васака, третє покоління прав людини – це «права солідарності», до яких він відносить право на розвиток, право на здорове та екологічно збалансоване довкілля, право на мир, право власності на суспільну спадщину людства.⁴⁵⁶ К. Васак зазначає, що, враховуючи суть таких прав, такі права можуть забезпечуватись у випадку «спільних зусиль індивідів, держав та інших органів,

⁴⁵⁰ Конвенція про права дитини. 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 10.04.2023).

⁴⁵¹ Хартія Європейського Союзу про основоположні права. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-uevropijskogo-soyuzu/> (дата звернення: 20.04.2023).

⁴⁵² Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 20.04.2023).

⁴⁵³ What you need to know about the right to education. URL : <https://en.unesco.org/news/what-you-need-know-about-right-education> (дата звернення: 19.03.2023).

⁴⁵⁴ Ibid.

⁴⁵⁵ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 72.

⁴⁵⁶ Vasak K. A 30-year struggle; the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights. *The UNESCO Courier: a window open on the world*. 1977. No. 11. P. 29.

державних та приватних установ».⁴⁵⁷ У проєкті Білля 1945 р. ми не знаходимо закріплення цих прав.

Як і Г. Лаутерпахт, К. Васак приділяє увагу необхідності створення механізму за дотриманням прав людини. К. Васак стверджує, що «завдання, яке стоїть перед правозахисними організаціями... – це не так прийняття нових документів, як спостерігати, що існуючі документи застосовуються і дотримуються».⁴⁵⁸ Такої ж думки дотримувався і Г. Лаутерпахт, про що свідчить структура його проєкту міжнародного документа, отже у наступному підрозділі (2.3) буде подано, як саме він це вбачав.

Було згадано три покоління прав людини, які виділив К. Васак, проте варто наголосити, що із розвитком людства постає питання і про визнання все нових і нових прав, таким чином, сьогодні є актуальною тема про існування вже четвертого покоління прав людини – на зламі ХХ–ХХІ ст.⁴⁵⁹

Серед науковців міжнародного права немає чіткої єдиної позиції, які саме права належать до четвертого покоління. Так наприклад, до прав четвертого покоління відносять інформаційні права,⁴⁶⁰ права у сфері медицини (наприклад, право на евтаназію, право на зміну статі),⁴⁶¹ та ін., що зумовлено науково-технічним прогресом, розвитком медицини тощо.⁴⁶²

Враховуючи, що проєкт Білля був запропонований ще до прийняття Загальної декларації прав людини і до початку розвитку третього і четвертого поколінь прав людини, вони, відповідно, не були зазначені. Проте у Біллію також зазначені й інші важливі правові аспекти того часу, наприклад, щодо питання колоній.

⁴⁵⁷ Vasak K. A 30-year struggle; the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights. *The UNESCO Courier: a window open on the world*. 1977. No. 11. P. 29.

⁴⁵⁸ Ibid.

⁴⁵⁹ Попович Т., Шаварин А. Сучасне наповнення четвертого покоління прав людини. *Теорія держави і права*. 2019. No. 12. С. 267.

⁴⁶⁰ Софіюк Т. О. Прайвесі і концепція поколінь прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2020. No. 1. С. 256.

⁴⁶¹ Маложон О. І. Четверте покоління прав людини в контексті української сучасності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. No. 12. С. 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/6> (дата звернення 21.03.2023).

⁴⁶² Попович Т., Шаварин А. Сучасне наповнення четвертого покоління прав людини. *Теорія держави і права*. 2019. No. 12. С. 267.

У ст. 11 йдеться про необхідність створення «Міжнародного статуту народів колоніальних та підмандатних урядів» (англ. *An International Statute of Peoples under Colonial and Mandatory Government*) задля того, щоб забезпечити політичну незалежність колоній, підмандатних територій⁴⁶³.

Г. Лаутерпахт розумів, що не описав усі права, і це він пояснив у книзі.

Інші права, не зазначені Г. Лаутерпахтом, це: право власності, право на імміграцію (також не було зазначено у Біллі), та право на набуття громадянства після тривалого проживання.⁴⁶⁴

Проект Білля, запропонований Г. Лаутерпахтом, охоплює усі фундаментальні права людини, і, як було проаналізовано, ці права надалі знайшли своє закріплення у численних міжнародних документах, як універсальних, так і регіональних. Білль охоплює усі основоположні права та свободи людини: громадянські, політичні, соціальні, економічні та культурні. Можна стверджувати, що це перший проект міжнародного документа, який настільки повно та обширно мав сформульовані права людини та мав на меті їх визнання та закріплення на міжнародному рівні. Проведений порівняльний аналіз із положеннями Білля та положеннями ЗДПЛ, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Американської конвенції з прав людини 1969 р., Африканської хартії прав людини і народів 1981 р. та Арабської хартії прав людини 2004 р. свідчить про однакове визнання прав людини у таких численних документах, а також про те, що ідеї Г. Лаутерпахта знайшли своє закріплення, хоч і не прийняттям Білля, а у нормах універсальних та регіональних документів.

Як вже згадувалось, порівнюючи проект Г. Лаутерпахта із міжнародними документами, а саме з їх положеннями про права та свободи людини, потрібно взяти до уваги той факт, що Г. Лаутерпахт запропонував два проекти Міжнародного білля прав людини 1945 р. (далі Білль–1945 р.)⁴⁶⁵ та 1950 р. (далі Білль–1950 р.)⁴⁶⁶, щоб порівняти ці два проекти та висвітлити відмінності між ними.

⁴⁶³ Lauterpacht H. *An International Bill of the Rights of Man*. New York : Columbia University Press, 1945. P. 71, 72.

⁴⁶⁴ Ibid. P. 163, 164.

⁴⁶⁵ Ibid. P. 69–74.

⁴⁶⁶ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 313–321.

Другий проєкт Білля був запропонований уже після створення ООН та прийняття ЗДПЛ, що, безумовно, повпливало як на термінологію, використану у Біллі, так і на положення Білля, зокрема, про термінологію детально буде зазначено у підрозділі 2.3 цього дисертаційного дослідження.

Обидва проєкти мають преамбулу, але структуру було дещо змінено, так, проєкт 1945 р. складається із трьох частин, а проєкт 1950 р. складається із трьох розділів, які своєю чергою складаються із частин (перший та другий розділ складаються із двох частин кожен, третя частина розділів не має). Проєкт Білля 1945 р. містить 20 статей, а проєкт 1950 р. – 29 статей.

Положення преамбули були дещо змінені, зокрема Г. Лаутерпахт звернувся до положень Статуту ООН, чого не було у проєкті 1945 р., та все ж основні ідеї про святість людської особистості та необхідність визнання фундаментальних прав людини задля миру були збережені.⁴⁶⁷

Щодо закріплених прав людини у цих проєктах, то можна виділити три категорії змін: перша – це тексти статей, де не було змінено жодних положень; друга – це дещо змінено (додано текст); третя – це абсолютно нові положення.

Статті, у яких не було жодних змін: статті 2 (заборона рабства), 5 (свобода зібрань та асоціацій) та 6 (недоторканність житла та кореспонденції) обох проєктів документа є ідентичними; статті 8 (громадянство) та 9 (право на еміграцію) (Білля 1945 р.) відображені у ст. 11 (Білля 1950 р.); ст. 12 про право на само визначеність народів (Білля 1945 р.) ідентична ст. 14 (Білля 1950 р.); ст. 13 про право на працю та освіту (Білля 1945 р.) така сама як і ст. 15 (Білля 1950 р.), за винятком лексичних змін, що не вплинули на положення самих статей.

Положення які були дещо змінені, були закріплені у таких статтях, зокрема: у ст. 1 Білля 1950 р. було додано положення про життя, крім свободи людини, а саме «життя та свобода людини є недоторканими...»;⁴⁶⁸ статті 3 (свобода віросповідання), 4 (свобода слова) проголошують ті самі права у обох документах

⁴⁶⁷ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 313, 314; Lauterpacht H. *An International Bill of the Rights of Man*. New York : Columbia University Press, 1945. P. 69, 70.

⁴⁶⁸ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 314.

із дещо зміненим формулюванням, однак це не вплинуло на самі положення, зміст та ідеї.

Стаття 8 також стосується недискримінації, тут науковець додав положення про заборону дискримінації на основі статі та національності, чого не було у попередньому проєкті, та додав положення про заборону дискримінації на державному рівні: «ні одна держава не повинна сприяти судовим чи іншим органам або ресурсам з метою примусу чи практики дискримінації, з якого б джерела це не походило б, всупереч об'єктам цього Білля».⁴⁶⁹ Ст. 9 (Білля 1950 р.) містить положення практично такі самі, як і друга частина ст. 7 (Білля 1945 р.), про іноземців, додано лише до терміну іноземці і особи без громадянства. Ст. 12 (Біллю 1950 р.) містить також положення про виборче право як і ст. 10 (Білля 1945 р.), змінено лише положення, що «вибори відбуваються відповідно до права» (Білля 1945 р.) та вибори відбуваються «відповідно до загального виборчого права» (Білля 1950 р.), та додано положення про невторчання влади у вибори: «свобода виборів не повинна обмежуватись запропонованими списками або фактично визначеними державою».⁴⁷⁰ Ст. 13 (Білля 1950 р.) містить положення, які відповідають ст. 11 (Білля 1945 р.), із незначними змінами та ст. 15 (Білля 1950 р.) містить таке саме положення, як ст. 13 (Білля 1945 р.), за винятком того, що у ст. 15 (Білля 1950 р.) не згадано конкретно Міжнародну організацію праці.

Останніми є абсолютно нові положення, що стосуються закріплення прав людини, які були закріплені у Біллю 1950 р. у ст. 7 та ст. 10. Ст. 7 закріплює право на петиції або ж звернення до національних органів влади та ООН.⁴⁷¹ У ст. 10 Г. Лаутерпахт піднімає питання притулку «у межах громадської безпеки та економічних можливостей держави повинно бути повне та ефективне визнання права на притулок для політичних злочинців та біженців через переслідування».⁴⁷²

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити такі висновки: по-перше, Г. Лаутерпахт був першим, хто зробив пропозицію міжнародного універсального

⁴⁶⁹ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. P. 315.

⁴⁷⁰ Ibid. P. 316.

⁴⁷¹ Ibid. P. 315.

⁴⁷² Ibid.

договору, який мав на меті визнати та закріпити фундаментальні та невід'ємні права людини. По-друге, його внесок у розвиток міжнародного права прав людини підтверджується тим, що положення, які були ним запропоновані, відображені у міжнародних документах різних рівнів, різних регіонів. По-третє, права та свободи, які були проголошені у проєкті Білля Г. Лаутерпахта, до сьогодні є актуальними, деякі із них, як це було зазначено, потребують ще більшого захисту або ж визнання та забезпечення на практиці.

Два проєкти Міжнародного білля Г. Лаутерпахта визнають фундаментальні права та обов'язки людини, вони містять різні положення, частини положень, що зумовлено історичними передумовами, зокрема створення ООН та прийняття ЗДПЛ 1948 р., проте головна ідея визнання, забезпечення та захист прав людини залишається незмінною.

2.3. Реалізація положень проєкту Міжнародного білля прав людини у міжнародному праві

Найбільшою особливістю запропонованого проєкту міжнародного документа Г. Лаутерпахта є механізм його реалізації.

Відповідно, у ст. 15–20 прописано механізм забезпечення прав та свобод, який передбачає імплементацію норм Білля у внутрішнє право; скасування законів держав, які не відповідають основним положенням Білля; створення судової системи, яка виноситиме рішення щодо відповідності законів до положень Білля; проголошення Білля частиною міжнародного права, права ООН; створення Вищої комісії.⁴⁷³

Зокрема, у ст. 15 Білля зазначено, що частина перша Білля, де закріплено права так званого першого покоління (заборону рабства, свободу віросповідання, свободу слова, свободу асоціацій, право на таємницю кореспонденції, рівність усіх перед законом, право на громадянство, право на еміграцію та експатріацію і

⁴⁷³ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 72–74.

виборче право), має стати частиною законодавства кожної держави. Можна стверджувати, що Г. Лаутерпахт зазначає про необхідність імплементації норм міжнародного права, зокрема фундаментальних прав людини у внутрішнє право держав. Г. Лаутерпахт також зазначає, що результатом цього повинно стати скасування будь-якого правопорядку, законів, які протирічать положенням Білля, які закріплені у першій частині.⁴⁷⁴

Права людини повинні бути визнані у внутрішньому праві, як це, безперечно, визнано в українському законодавстві, починаючи із Конституції України, та постає питання, яка необхідність тоді у міжнародному праві та визнанні прав людини на міжнародному рівні. Хоча й вважають, що саме на національному рівні можна найкраще забезпечити захист прав людини, міжнародне право постає необхідним, коли б держави не справились із цим завданням.⁴⁷⁵ Така ідея була висловлена ще 1993 р. Генеральним секретарем ООН, зокрема, він заявив, що «універсальні чи регіональні організації повинні перейняти від держав (прим. автора. завдання захисту прав людини), які не виконали зобов'язання», а також він зазначив, що це, на його думку, не «шкодить сучасному розумінню суверенітету».⁴⁷⁶

Щодо внутрішнього або ж національного права держав та суперечливих положень із нормами Білля Г. Лаутерпахт зазначає, що інші закони, які «захищають законні права інших людей шляхом забезпечення безпеки та благополуччя суспільства, не повинні вважатись такими, які суперечать гарантуванню фундаментальних прав, які проголошені у першій частині Білля» (ст. 16),⁴⁷⁷ відповідно, він передбачив те, що норми міжнародного права, зокрема Білля мали б мати більшу юридичну силу, що є безперечним фактом сьогодні, першочергово у сфері прав людини.

⁴⁷⁴ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 72.

⁴⁷⁵ Jayawickrama N. The Judicial Application of Human Rights Law: National, Regional and International Jurisprudence. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. P. 130.

⁴⁷⁶ Address by the Secretary-General of the United Nations at the opening of the World Conference on Human Rights. Vienna, 14 June 1993. P. 8, 9. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/183145> (дата звернення: 20.04.2023).

⁴⁷⁷ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 73.

У ст. 17 Г. Лаутерпахт приділив увагу вищій судовій владі, зокрема наголошує, що «у кожній державі найвища судова установа (трибунал або спеціальний суд свободи (англ. *Constitutional Court of Liberties*) повинна бути наділена юрисдикцією проголошувати судові рішення щодо відповідності законодавчих, виконавчих чи судових дій відповідно до положень, закріплених у першій частині Білля».⁴⁷⁸ Враховуючи положення, які він запропонував, вважаємо за потрібне зробити порівняння із положеннями Конституції України (далі – КУ). По-перше, у ст. 9 КУ зазначено, що чинні міжнародні договори є частиною національного законодавства України, по-друге, ст. 151 КУ зазначає повноваження Конституційного суду України надавати «висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість»⁴⁷⁹. Ці положення відрізняються від тих, які було запропоновано Г. Лаутерпахтом, тому що він запропонував так званому Конституційному суду кожної держави виносити рішення щодо відповідності внутрішніх законів, актів до положень Білля. У законодавстві України Конституційний Суд України наділений повноваженням контролю щодо відповідності міжнародних договорів Конституції України як чинних, так і тих, які ще не набрали чинності.⁴⁸⁰

У ст. 18 зазначено, що Білля є «невід'ємною частиною міжнародного права і знаходиться під гарантією Об'єднаних націй, а його дотримання повинне бути предметом стурбованості всіх держав-членів Об'єднаних націй»⁴⁸¹, хоча Г. Лаутерпахт уживає термін «всіх Об'єднаних націй світу» (англ. *United Nations of the World*), це не означає організацію – ООН. Надалі у тексті буде використано термінологію, яку пропонував Г. Лаутерпахт, та надано пояснення термінів.

Найвагомішою є ст. 19 Білля, оскільки саме у ній зазначено конкретний механізм реалізації положень, закріплений у Біллі. У ст. 19 Г. Лаутерпахт подає

⁴⁷⁸ Lauterpacht H. *An International Bill of the Rights of Man*. New York : Columbia University Press, 1945. P. 73.

⁴⁷⁹ Конституція України, 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 20.04.2023).

⁴⁸⁰ Конституція України. Науково-практичний коментар. Національна академія правових наук України; редкол.: Тацій В. Я., Петришин О. В., Барабаш Ю. Г. Харків : Право, 2011. С. 1059, 1060. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2012/Konst_Ukr_2011.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

⁴⁸¹ Lauterpacht H. *An International Bill of the Rights of Man*. New York : Columbia University Press, 1945. P. 73.

пропозицію структури органу, для того, щоб забезпечити дотримання прав людини на практиці. Орган який мав бути утворений, за ідеєю Г. Лаутерпахта, під назвою «Вища комісія» – це контрольний орган, який мав би бути утворений у рамках Об'єднаних націй світу. Г. Лаутерпахт зазначає також і вимоги до осіб, які будуть так званими експертами або ж членами (хоча він їх так не називає, вживає слово «люди») цієї Комісії, а саме він зазначає дві вимоги до них: по-перше, це незалежні особи, а по-друге, вони мають бути найвищих якостей. Експерти призначаються Радою Об'єднаних націй. Також Г. Лаутерпахт у цій статті передбачив адміністративний структурний елемент Комісії, відповідальний за забезпечення роботи Комісії – це Секретаріат, який формує Президент Комісії. Тобто із цього випливає, що серед експертів (членів) також є Президент Комісії.⁴⁸² Відповідно до цієї статті, Комісія наділена певними повноваженнями:

- збирання інформації;
- прийняття скарг (петицій) та подання щодо дотримання Білля;
- спілкування, отримання зауважень (думок, клопотань, петицій) від зацікавлених держав;
- подання щорічних доповідей Раді (Об'єднаних націй);
- привернення уваги Ради, у разі необхідності, до таких порушень Білля, які можуть спонукати Раду до певних дій.⁴⁸³

У своїх працях Г. Лаутерпахт уживає такі терміни, як: Об'єднані нації світу (англ. *United Nations of the World*), Рада Об'єднаних націй (англ. *The Council of the United Nations*), Постійна палата міжнародного правосуддя (англ. *The Permanent Court of International Justice*). Ця термінологія не співпадає із структурою ООН, яка існує сьогодні, тому постає питання що мав на увазі автор.

Перше, що він зазначає, це Об'єднані нації світу (англ. *United Nations of the World*), що не відповідає офіційній назві ООН. Друге, це те, що орган, наділений контролем за дотримання Білля називається Рада об'єднаних націй (англ. *The*

⁴⁸² Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 73.

⁴⁸³ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 73, 74; Шеретько О. Генеза закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 258.

Council of the United Nations), він не зазначає Раду безпеки ООН, що є постійно діючим органом ООН із часу утворення організації, тому постає питання, про яку структуру писав науковець. Враховуючи той факт, що сьогодні структура ООН має Раду ООН з прав людини, проте цей орган утворений у 2006 р. на базі Комісії ООН з прав людини. На момент опублікування книги (1945) можливим органом ООН, про який міг писати Г. Лаутерпахт, чия назва є подібною і чиє функціонування було прописане у статуті ООН 1945 р. є Рада безпеки ООН. Проте, більш ймовірним є той факт, що Г. Лаутерпахт брав за основу структуру органів Ліги Націй, враховуючи, що пропозиція про написання книги надійшла йому у квітні 1942 р.,⁴⁸⁴ а проєкт монографії був зроблений у 1943 р.⁴⁸⁵ У структурі Ліги Націй був орган Рада, відповідно до ст. 2 Статуту Ліги Націй 1919 р.⁴⁸⁶ Крім того, автор також і надалі використовує термінологію органів Ліги Націй. Третім терміном є Постійна палата міжнародного правосуддя (англ. *The Permanent Court of International Justice*), яка була наявна у структурі Ліги Націй.

Утім, син Г. Лаутерпахта у своїй книзі про батька зазначив: «варто пам'ятати, що проєкт Білля був написаний 1943 р., до того, як були розроблені будь-які пропозиції, що в подальшому стали основою ООН».⁴⁸⁷

Отже, можна стверджувати, що Г. Лаутерпахт не брав до уваги структуру ООН, тому що на момент написання книги її не існувало, термін Об'єднані нації світу він сам запропонував. Можливо, він брав за основу організаційну структуру Ліги Націй, враховуючи подібність уживаних термінів, однак це не є підтверджено. У тексті надалі використовуватимемо термінологію, запропоновану Г. Лаутерпахтом.

Ще одним підтвердженням того, що це не була структура ООН, може слугувати проєкт Міжнародного Білля прав людини 1950 р. А саме, у цьому проєкті Г. Лаутерпахт використовує іншу термінологію – термінологію ООН. Зокрема, ст. 20 Білля 1950 р. зазначає, що положення Білля мають «гарантуватись

⁴⁸⁴ Lauterpacht E. *The life of Sir Hersch Lauterpacht*. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 251.

⁴⁸⁵ Ibid. P. 253.

⁴⁸⁶ *The Covenant of the League of Nations*. 28.06.1919. URL: <https://www.ungeneva.org/en/about/league-of-nations/covenant> (дата звернення: 13.04.2023).

⁴⁸⁷ Lauterpacht E. *The life of Sir Hersch Lauterpacht*. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 253.

ООН...», орган який повинен контролювати дотримання Білля у цьому проєкті, Г. Лаутерпахт називає Рада з прав людини (англ. *Human Rights Council*), що мала бути підзвітна Генеральній Асамблеї, також Г. Лаутерпахт наділяє функцією тлумачення Міжнародний суд (англ. *International Court of Justice*).⁴⁸⁸

Отже, за ідеєю Г. Лаутерпахта механізм дотримання Білля повинен включати дві складові або ж, бути двох видів: нагляд та забезпечення виконання. За словами Г. Лаутерпахта, «ст. 19 Білля стосується саме нагляду у його найширшому значенні».⁴⁸⁹

У вищезгаданій статті Г. Лаутерпахта також йдеться про положення, яке є найважливішим у його концепції захисту прав людини, а саме він наголошує, що можливість звернень до Вищої комісії надане як індивідам, так і міжнародним організаціям (ст. 19).⁴⁹⁰

У проєкті Білля у ст. 20 Г. Лаутерпахта зазначає про повноваження та функції Ради об'єднаних націй у системі забезпечення прав людини на міжнародному рівні. По-перше, Рада є найвищим органом, по-друге, Рада наділена функцією звертати увагу у разі порушення Білля та, по-третє, Рада самостійно уповноважена встановити правила та процедури для належного функціонування.⁴⁹¹

Ще одним підтвердженням того, що Г. Лаутерпахт брав за основу організаційну структуру Ліги Націй, можна вважати використання назви Постійної палати міжнародного правосуддя (англ. *The Permanent Court of International Justice*) у ст. 20 Білля. Науковець наділяє Постійну палату міжнародного правосуддя функцією тлумачення, він зазначив, що «Постійна палата міжнародного правосуддя, на вимогу Ради, повинна давати консультативний висновок щодо будь-якого правового питання, яке стосується дотримання Білля».⁴⁹² Функція надання консультативних висновків була однією із функцій Постійної палати міжнародного

⁴⁸⁸ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 317, 318, 319.

⁴⁸⁹ Lauterpacht H. *An International Bill of the Rights of Man*. New York : Columbia University Press, 1945. P. 196.

⁴⁹⁰ Ibid. P. 74.

⁴⁹¹ Ibid.

⁴⁹² Ibid.

правосуддя, що передбачено четвертим розділом Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя 1920 р.⁴⁹³

Наступне положення свідчить про спосіб вирішення питань, пов'язаних з порушенням прав людини. Для того, щоб було визнано факт порушення прав людини, необхідним є голосування більшістю у три четверти членів Ради, після такого рішення повинна слідувати заява Ради, про порушення прав людини. Наступним положенням, яке зазначив Г. Лаутерпахт, це у випадку відмови державою (проти якої було це голосування) виправити ситуацію (порушення прав людини), Рада в праві «вжити або зобов'язати вжити певні дії політичного, економічного або військового характеру, які вважатимуться необхідними для захисту прав людини» (ст. 20 Білля).⁴⁹⁴

Ідея такої структури механізму захисту прав людини знайшли своє застосування у різних механізмах захисту прав людини, зокрема регіональних.

Г. Лаутерпахт також виділяв питання правової природи Білля та пояснив ключові елементи, якими повинен бути наділений Білля: Білля має бути правовим інструментом; документом, що створює права та обов'язки; Білля має бути частиною міжнародного права, що є обов'язковою для дотримання; цей проєкт є кодифікацією загальних принципів права, як обов'язкової частини міжнародного права, що має максимально універсальні положення та мав бути радикальним нововведенням у міжнародному праві.

Для Г. Лаутерпахта Білля є правовим інструментом, який створює права та обов'язки між державами та їх громадянами, а також і між самими державами,⁴⁹⁵ а також Білля «зможе, по ідеї, сформувані міжнародний правопорядок».⁴⁹⁶

Відповідно до вищезазначеного, за ідеєю науковця, Білля є правовим інструментом, що утворює юридичні права та обов'язки, покладені на держави,

⁴⁹³ Statute of the Permanent Court of International Justice, 16.12.1920. URL: <https://www.refworld.org/docid/40421d5e4.html> (дата звернення: 20.04.2023).

⁴⁹⁴ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 74.

⁴⁹⁵ Ibid. P. 75.

⁴⁹⁶ Ibid. P. 77.

міжнародне співтовариство загалом; права людини їй надаються не лише внутрішнім правом держав, а й міжнародним правом.⁴⁹⁷

Безперечно, сьогодні норми міжнародного права прав людини знайшли своє закріплення як у міжнародних документах, так і фундаментальні і невід'ємні права стали частиною конституцій та інших законів різних держав,⁴⁹⁸ саме так, як вбачав Г. Лаутерпахт належне визнання прав людини.

Г. Лаутерпахт вважав, що Білль повинен бути «обов'язковим до виконання», тобто на практиці повинно бути забезпечено дотримання прав та свобод людини через механізм захисту.⁴⁹⁹

Суть Білля полягає і в тому, що його положення повинні мати максимально універсальний або загальний характер. Г. Лаутерпахт зазначав, що кожна держава повинна сама створити певний механізм впровадження.⁵⁰⁰ Безперечним є той факт, що ефективність захисту прав людини буде більшою у разі інкорпорації у внутрішнє право держав.⁵⁰¹

Г. Лаутерпахт також враховує те, що світ є дуже різноманітний за правовими системами, правовими традиціями, етапами розвитку,⁵⁰² також, на нашу думку, необхідно взяти до уваги культурні, релігійні відмінності, а також відмінності менталітету.

Г. Лаутерпахт наголошував, що Білль є кодифікацією принципів права, а положення, закріплені у Біллі, не порушують державного суверенітету, тому що є нічим іншим як загальними принципами права.⁵⁰³ Отже, Г. Лаутерпахт зазначив у проєкті свого документа ту саму ідею, висловлену Генеральним секретарем ООН про те, що захист прав людини через міжнародні організації не «шкодить сучасному розумінню суверенітету».⁵⁰⁴

⁴⁹⁷ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 78.

⁴⁹⁸ International Human Rights Law. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-and-mechanisms/international-human-rights-law> (дата звернення: 20.04.2023).

⁴⁹⁹ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 78, 79.

⁵⁰⁰ Ibid. P. 79.

⁵⁰¹ Moeckli D., Shah S., Sivakumaran S., Harris D. International Human Rights Law. 3 ed. Oxford : Oxford University Press, 2017. P. 485.

⁵⁰² Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 79, 80.

⁵⁰³ Ibid. P. 81.

⁵⁰⁴ Address by the Secretary-General of the United Nations at the opening of the World Conference on Human Rights. Vienna, 14 June 1993. P. 8, 9. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/183145> (дата звернення: 20.04.2023).

Науковець зазначав, що Білль є радикальною інновацією у міжнародне право. За ідеєю Г. Лаутерпахта, основними нововведеннями є: обмеження повноважень держав у тих питаннях, які віддані міжнародному праву; забезпечення положень міжнародному механізму захисту, які закріплені у Біллі шляхом передачі з повноважень держав; визнання прав та обов'язків у сфері економічних та соціальних прав; зобов'язання у нагляді та дотриманні Білля.⁵⁰⁵

Сьогодні ми простежуємо, що такого роду механізми, запропоновані Г. Лаутерпахтом, існують та є ефективними у сфері забезпечення прав людини, на різних рівнях, тому варто їх виділити та провести порівняльний аналіз із положеннями, запропонованими Г. Лаутерпахтом.

Формування механізму захисту прав людини пройшло довгий шлях. Можна виділити два рівні механізму захисту прав людини: універсальний та регіональний.

Універсальний рівень діє під егідою ООН та розпочався із прийняття Загальної декларації прав людини 1948 р. Особливістю є те, що Декларацією не передбачено чіткого механізму реалізації положень, які нею закріплені. Проте 1966 р. було прийнято два пакти: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. У тому самому році був прийнятий Перший факультативний протокол до Пакту про громадянські і політичні права, який вступив у силу лише 1976 р. Відповідно до цього протоколу, встановлюється механізм реалізації положень Пакту.

Зокрема, відповідно до протоколу, Комітету з прав людини надаються повноваження приймати, розглядати повідомлення від індивідів, якщо вони стверджують, що стали жертвами порушень права, які передбачає Пакт (ст. 2).⁵⁰⁶ У самому Пакті про громадянські і політичні права зазначено про створення такого комітету у ст. 28. Цей Комітет складається із вісімнадцяти членів⁵⁰⁷, про вимоги до членів тут зазначено дещо детальніше, на відміну від пропозиції Г. Лаутерпахта.

⁵⁰⁵ Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. P. 81, 82.

⁵⁰⁶ Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_086#Text (дата звернення: 20.04.2023).

⁵⁰⁷ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 20.04.2023).

Зокрема, вони мають бути: з високими моральними якостями, компетентні у сфері прав людини. Г. Лаутерпахт не надавав чіткої кількості членів та чітких їх якостей.

Важливо виділити основні вимоги щодо повідомлень про порушення від індивідів та держав-учасниць, а саме вони повинні бути:

- не анонімними;
- має бути сумісним із положеннями Пакту;
- не є зловживанням правом;
- не розглядаються іншими установами;
- було вичерпано усі доступні засоби внутрішнього захисту, проте виняток

становить ситуація, якщо невинувато затягується розгляд.⁵⁰⁸ Щодо подання заяв, Г. Лаутерпахт не надає чітких ознак, які є необхідними.

Комітет не є судовим органом, а також не виконує роль примирення сторін, Комітет подає своє рішення щодо того, чи мало місце порушення прав відповідно до Пакту.⁵⁰⁹

Положення, відмінне від ідеї, поданої Г. Лаутерпахтом, це те, що рішення Комітету по правах людини не є юридично обов'язковими, а виконуються на основі політичних зобов'язань,⁵¹⁰ ідея Г. Лаутерпахта полягала у протилежному, у тому, що Білля є юридично обов'язковим до виконання документа, в іншому разі суть Білля не дотримується.

Сьогодні у міжнародному праві є термін Міжнародний білля прав людини, який позначає сукупність документів: Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Вони мають свій механізм реалізації прав людини на міжнародному рівні, що свого роду є подібним до того, що було запропоновано Г. Лаутерпахтом, за винятком певних відмінностей.

⁵⁰⁸ Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_086#Text (дата звернення: 20.04.2023).

⁵⁰⁹ Wallace R. W. W. *International law*. London : Sweet and Maxwell, 2005. P. 239.

⁵¹⁰ Golubović K. *International Mechanisms for the Protection of Human Rights*. *Belgrade Centre for Security Policy*. 2021. P. 17.

Щодо ЗДПЛ, то Г. Лаутерпахт дещо критикував цей документ та писав у своїх листах, датованих листопадом 1948 р., до одного із студентів, що має побоювання щодо своєї майбутньої монографії (опублікованої у 1950 р.), тому що вона містить критику ЗДПЛ, яка має бути прийнята, і це може не сподобатись Комісії із прав людини.⁵¹¹ Одним із ключових тверджень критики ЗДПЛ Г. Лаутерпахта була відсутність обов'язку виконувати права, проголошені декларацією, та все ж наголошував на важливості прийняття такого документа.⁵¹²

Крім універсального механізму захисту прав людини, необхідно розглянути регіональні механізми захисту, а саме: Європейський, Міжамериканський, Африканський.

Європейський механізм захисту прав людини, є, мабуть, найближчим за своєю структурою із тим, що був запропонований Г. Лаутерпахтом.

У 1950 р. було прийнято Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод у рамках Ради Європи. Ця Конвенція проголошує фундаментальні права та свободи людини, які також були зазначені Г. Лаутерпахтом у його проєкті Білля. Права та свободи, закріплені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод великою мірою збігаються із ЗДПЛ, проте вони більш деталізовані.⁵¹³ А також європейська система захисту прав людини була розширена завдяки Протоколам до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, про які було зазначено та проаналізовано положення у п. 2.2 цього дисертаційного дослідження.

У цій Конвенції зазначено, що держави несуть відповідальність за захист прав і свобод, які зазначені у Конвенції, а наглядовою юрисдикцією наділений Європейський суд з прав людини.⁵¹⁴ Метою цього механізму є забезпечення

⁵¹¹ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 262.

⁵¹² Lauterpacht L. The Universal Declaration of Human Rights. *British Yearbook of International Law*. 1948. No. 25. P. 356, 370.

⁵¹³ Robertson A. H. The European Court of Human Rights. *The American Journal of Comparative Law*. 1960. Vol. 9, No. 1. P. 1.

⁵¹⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 14.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.04.2023).

дотримання положень, передбачених Конвенцією, у разі, якщо держави їх порушать.⁵¹⁵

Відповідно до цієї Конвенції, створюється Європейський суд з прав людини, що функціонує на постійній основі (ст. 19). Судді цього суду повинні мати високі моральні якості, необхідну кваліфікацію, або бути юристами із визнаним рівнем компетентності (ст. 21), у проєкті Г. Лаутерпахта було зазначено лише те, що членами Вищої комісії, запропонованої Г. Лаутерпахтом, мають бути незалежні особи найвищих якостей (ст. 19 Білля). Кількість суддів Європейського суду відповідає кількості держав-учасниць (ст. 20), Г. Лаутерпахт не подавав кількості членів Вищої комісії. Обрання суддів Європейського суду відбувається Парламентською Асамблеєю (ст. 22), строком на дев'ять років, без можливості переобрання (ст. 23). Г. Лаутерпахт лише зазначав, що члени Комісії призначаються Радою (ст. 19 Білля), строк повноважень не був зазначений. Адміністративним органом суду є Секретаріат (ст. 24), аналогічно було запропоновано Г. Лаутерпахтом (ст. 19 Білля). Із складу Європейського суду обирають Голову суду та одного або двох заступників (ст. 25). У проєкті Білля Г. Лаутерпахт зазначив лише одну посаду – Президент Вищої комісії, і було зазначено його функцію – формування Секретаріату (ст. 19 Білля).

Найважливішим положенням є те, що до Суду може подати своє звертання будь-яка держава-член, якщо на її думку, було допущене порушення прав людини іншою стороною, а також передбачені індивідуальні заяви від осіб, неурядових організацій, групи осіб, які вважають, що їх права були порушені (ст. 33, 34).

Справа може бути прийнята на розгляд судом лише після того, як було вичерпано всі національні засоби правового захисту (ст. 35).

Також заява повинна бути:

- не анонімною;
- не бути ідентичною до справи, яка вже розглядалась Судом;
- сумісною із положеннями Конвенції або Протоколів;

⁵¹⁵ Robertson A. H. The European Court of Human Rights. *The American Journal of Comparative Law*. 1960. Vol. 9, No. 2. P. 1.

- відсутність зловживання правом (ст. 35).

Рішення суду наділене обов'язковою силою і Комітет міністрів здійснює нагляд за виконанням рішень (ст. 46) .

Про ефективність механізму захисту прав людини Європейським судом з прав людини може стверджувати статистика. Так, наприклад, за 2021 рік кількість поданих заявок зросла, було подано 44 250 заяв на судовий розгляд і це на 6 % більше порівняно із 2020 р. Щодо винесених рішень, то у 2021 р. було прийнято 3 131 порівняно 2020, у якому становила – 1 901, що свідчить про зріст у 65 %.⁵¹⁶ У 2022 р. було подано 45 500 заяв, що на 3 % більше попереднього року, та винесені рішення були щодо 4 168 заяв, що свідчить про зріст на 33% порівняно із 2021 р.⁵¹⁷ Щодо статистики стосовно України, то у 2022 р. Суд мав 2 075 заявок щодо України, 1703 з яких були відхилені, та було 144 судові засідання, по 372-х справах, 141-на з яких має щонайменше одне порушення Конвенції.⁵¹⁸

Порівнюючи положення, викладені Г. Лаутерпахтом у проєкті Білля, та систему захисту прав людини у рамках Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, можна стверджувати, що ідеї, подані Г. Лаутерпахтом, знайшли втілення, зокрема, у Європейському суді з прав людини. Головна ідея яка була втілена, це можливість індивідів подавати скарги (заяви, подання) про порушення їх прав. На такій ідеї наголошував Г. Лаутерпахт. Крім того неодноразово було зазначено про внесок Г. Лаутерпахта у розробку Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, було згадано, що «Інституційна структура Європейської конвенції прав людини частково походить із праці Г. Лаутерпахта»,⁵¹⁹ тобто монографії 1945 р. Також можна стверджувати про фактичний внесок Г. Лаутерпахта щодо Європейської системи захисту прав людини, так 1949 р. науковець зачитав свою працю «Запропонований Європейський суд з прав людини» (англ. *The Proposed European Court of Human*

⁵¹⁶ European Court of Human Rights Analysis of statistics 2021. P. 4, 5. URL: https://echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2021_ENG.pdf (дата звернення: 20.03.2023).

⁵¹⁷ European Court of Human Rights Analysis of statistics 2022. P. 3, 4. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2022_ENG.pdf (дата звернення: 20.03.2023).

⁵¹⁸ European Court of Human Rights Press Country Profile. 2023. P. 1. URL: https://www.echr.coe.int/documents/cp_ukraine_eng.pdf (дата звернення: 20.03.2023).

⁵¹⁹ Fassbender B., Peters A. *The History of International Law*. Oxford : Oxford University Press, 2012. P. 1181.

Rights) на засіданні *Grotius Society*, проте він не був запрошений до обговорення цієї теми, що було для нього розчаруванням, тому що ця тема була для нього важливою.⁵²⁰ Також Лорд Кілмур (Lord Kilmuir) у листі до Е. Лаутерпахта писав: «мені пощастило отримати особисту допомогу вашого батька, коли я готував Європейську конвенцію з прав людини».⁵²¹

У своїй доповіді щодо пропозицій створення Європейського суду з прав людини Г. Лаутерпахт представив пропозицію, у якій зазначив права, які мають бути визнані та захищатись (рівність перед законом, заборона рабства, недоторканність житла та ін.), юрисдикцію суду, кількість суддів та вимоги до них, його пропозицією було те, що суд мав складатись із дев'яти суддів, які мали бути наділені високими якостями та бути професіоналами, тощо.⁵²² На відміну від проекту Білля 1945 р., де Г. Лаутерпахт не подавав конкретної кількості членів Вищої комісії. Проте у проекті Білля 1950 р. Г. Лаутерпахт запропонував, що «Рада з прав людини має складатись із дев'яти осіб, найвищої кваліфікації та не представляти жоден із урядів».⁵²³

Наступною регіональною системою захисту прав людини можна виділити Міжамериканську. Основу функціонування цієї системи засновано Американською конвенцією з прав людини 1969 р., а також Статутом Організації американських держав 1948 р.⁵²⁴ До цієї Конвенції права людини були проголошені у Американській декларації прав та обов'язків людини 1948 р., проте ця Декларація не мала обов'язкової сили і радше була викладом моральних зобов'язань.⁵²⁵ Саме тому постало завдання про створення реального механізму захисту прав людини.

⁵²⁰ Lauterpacht E. *The life of Sir Hersch Lauterpacht*. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2010. P. 262.

⁵²¹ Ibid. P. 264.

⁵²² Lauterpacht H., Barrington H. J., Bentwich N., Moore W. H., Spens P., Mr. Barrington *The Proposed European Court of Human Rights. Transactions of the Grotius Society*. 1949. Vol. 35. Problems of Public and Private International Law, Transactions for the Year 1949. P. 26.

⁵²³ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 318.

⁵²⁴ Левенець А. В. Особливості міжамериканської системи захисту прав людини. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі* : матер. ювілейної Всеукр. дистанційн. наук. конф. 10 квітня 2020 р. Одеса : Фенікс, 2020. С. 90. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/29223/1/89-93.pdf> (дата звернення: 11.04.2023).

⁵²⁵ Goldman R. K. History and Action: The Inter-American Human Rights System and the Role of the Inter-American Commission on Human Rights. *Human Rights Quarterly*. 2009. Vol. 31. No. 4. P. 863.

Частина друга цієї Американської конвенції з прав людини передбачає «способи захисту» прав та свобод, які закріплює дана Конвенція.⁵²⁶

Відповідно до положень, органами, які уповноважені щодо виконання зобов'язань, узятих на себе державами-учасницями цієї Конвенції, є Міжамериканська комісія з прав людини та Міжамериканський суд з прав людини (ст. 33). У пропозиції Г. Лаутерпахта було запропоновано лише один орган для контролю за дотриманням положень Білля (ст. 19 проєкту Білля), на відміну від Американської системи.

Міжамериканська комісія з прав людини складається із семи членів, які наділені високими моральними якостями та які є компетентними у сфері прав людини (ст. 34). Відповідно до наданих повноважень, до комісії можуть бути подані петиції будь-якою особою, групою осіб, чи недержавною організацією щодо обвинувачення або скарги про порушення Конвенції однією із держав-учасниць (ст. 44). У проєкті Г. Лаутерпахта не було зазначено кількість членів Вищої комісії, положення про можливість подачі петицій відповідають ідеї Г. Лаутерпахта (ст. 19 проєкту Білля).

До таких петицій також подають такі вимоги, як зазначення даних особи, що подає, використання усіх способів правового захисту до подання, подання не пізніше шести місяців з дня остаточного рішення (відповідним судовим органом внутрішнього права), заборонено розгляд іншими судовими органами (ст. 46).

Наступним органом є Міжамериканський суд з прав людини, який складається із семи суддів, які виділяються високим моральним авторитетом та компетентні у сфері прав людини (ст. 52). Суд створює свій секретаріат (ст. 59). За структурою Міжамериканський суд з прав людини, як запропоновано Г. Лаутерпахтом, має адміністративним органом Секретаріат.

До суду подаються справи, які вичерпали усі можливі системи захисту прав, проте право надання справ до суду мають лише держави-члени та Комісія (ст. 61).

⁵²⁶ American Convention on Human Rights: «Pact of San José, Costa Rica», 22.11.1969. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201144/volume-1144-i-17955-english.pdf> (дата звернення: 20.04.2023).

Компетенція суду – тлумачення та застосування положень Конвенції (п. 3 ст. 62), у проєкті Білля Г. Лаутерпахт подібну компетенцію надавав Постійній палаті міжнародного правосуддя (ст. 20 проєкту Білля). Рішення Міжамериканського суду є кінцевим і не може бути оскаржене (ст. 67), що загалом, можна вважати, відповідає ідеям Г. Лаутерпахта.

Система забезпечення прав людини, відповідно до Американської системи, дещо відрізняється, зокрема тим, що органом, який розглядає справи, є Комісія, і якщо справи не були вирішені – передаються до суду, однак головна ідея про те, що індивіди можуть подати позов до установи із повідомленням про порушення їх прав відповідно до міжнародного договору все ж була закріплена.

Порівнюючи із запропонованим проєктом Білля Г. Лаутерпахта, Міжамериканська система складається із двох органів (Комісія та Суд), у проєкті Білля – один (Вища комісія), обидві системи передбачають можливість подання заяв індивідами.

Поряд із Європейською та Міжамериканською системами захисту прав людини сформувалась і Африканська.

Ця система розпочалась із прийняття Африканської хартії прав людини і народів у 1981 р. в рамках Організації Африканської Єдності. Набула чинності 1986 р. Хартія включає громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні права, про які було зазначено в п. 2.2 цього дослідження, а також права народів.⁵²⁷

Відповідно до цієї Хартії було передбачено утворення Африканської комісії з прав людини і народів. Функціями Комісії є розвиток і захист прав, проголошених у Хартії на африканському континенті (ст. 30).⁵²⁸ Серед них можна виділити такі фундаментальні: зібрання документів, організація вивчення та дослідження проблем у сфері прав людини, надання рекомендацій урядам, співпраця з іншими організаціями Африки у сфері прав людини, тлумачення Хартії та ін. (ст. 45). Проте, Хартією не було передбачено суду і можливості судового розгляду справ

⁵²⁷ Murray R. International Human Rights: Neglect of Perspectives from African Institutions. *The International and Comparative Law Quarterly*. 2006. Vol. 55, No. 1. P. 194.

⁵²⁸ African Charter on Human and Peoples' Rights. June 1981. URL : https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

щодо порушення прав людини, закріплених Хартією. Комісія не мала повноважень приймати рішення, обов'язкові до виконання.⁵²⁹

У 1995 р. був запропонований проєкт документа про створення Африканського суду з прав людини,⁵³⁰ Протокол до Африканської Хартії про створення Африканського суду з прав людини і народів був прийнятий 10 червня 1998 р.⁵³¹, який вступив у силу 25 січня 2004 р.⁵³² Перші вибори суддів відбулись 2006 р.⁵³³ Перший судовий вирок був винесений 2009 р.⁵³⁴

У протоколі до Хартії визначено джерела, якими керується суд, та зазначено, що Суд керується не лише Хартією, а й іншими документами, ратифікованими державами-учасницями (ст. 7).⁵³⁵ Рішення суду є обов'язковими до виконання державами-членами,⁵³⁶ таке положення передбачено правилом 61 (5), Правилами процедур Африканського суду.⁵³⁷

До суду можуть подавати справи: Комісія, держава-учасниця, що подала скаргу до Комісії та проти якої було подано скаргу, держава-учасниця, громадянином якої є жертва порушення, африканські міжурядові організації, а також судом може бути надане право деяким неурядовим організаціям та індивідам. Проте, щоб індивіди мали право на скарги, держави-учасниці повинні зробити відповідну заяву про визнання компетенції суду, розглядати справи

⁵²⁹ Cole R. JV. The African Court on Human and Peoples' Rights: will political stereotypes form an obstacle to the enforcement of its decisions? *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*. 2010. Vol. 43, No. 1. P. 25.

⁵³⁰ Ibid. P. 26.

⁵³¹ Ayeni V. O. The African Human Rights Architecture: Reflections on the Instruments and Mechanisms within the African Human Rights System. *Beijing Law Review*. 2019. Vol. 10, No. 2. P. 310.

⁵³² Мікічурова О. В. Африканська система та механізми захисту прав людини *DICTUM FACTUM*. 2020. No. 2 (7). С. 84. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/154/132> (дата звернення: 21.02.2023).

⁵³³ Cole R. JV. The African Court on Human and Peoples' Rights: will political stereotypes form an obstacle to the enforcement of its decisions? *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*. 2010. Vol. 43, No. 1. P. 26.

⁵³⁴ Murray R., Mottershaw E. Mechanisms for the Implementation of Decisions of the African Commission on Human and Peoples' Rights. *Human Rights Quarterly*. 2014. Vol. 36, No. 2. P. 350.

⁵³⁵ Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/36393-treaty-0019_-_protocol_to_the_african_charter_on_human_and_peoplesrights_on_the_establishment_of_an_african_court_on_human_and_peoples_rights_e.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

⁵³⁶ Ayeni V. O. The African Human Rights Architecture: Reflections on the Instruments and Mechanisms within the African Human Rights System. *Beijing Law Review*. 2019. Vol. 10, No. 2. P. 310.

⁵³⁷ Rules of Procedure of the African Court, 20.06.2008. URL: https://www.african-court.org/en/images/Basic%20Documents/Final_Rules_of_Court_for_Publication_after_Harmonization_-_Final_English_7_sept_1_.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

відповідно до п. 3 ст. 5, в іншому разі справи від індивідів та неурядових організацій розглядатись не будуть (ст. 5, ст. 34 Протоколу).

Отже, якщо державою не було зроблено відповідної заяви, індивід не може подати заяву чи скаргу про порушення його прав. Із п'ятдесяти п'яти країн-членів ОАЄ лише тридцять ратифікували Протокол та лише вісім зробили відповідну заяву про надання Суду повноважень розглядати скарги індивідів та неурядових організацій.⁵³⁸

Суд складається із одинадцяти суддів високих моральних якостей, визнаних у практичній, судовій чи академічній компетенції, та мають досвід у сфері прав людини та народів (ст. 11).

Також у 2014 р. був прийнятий Протокол Малабо (але не вступив у силу), який наділяє суд кримінальною юрисдикцією щодо злочинів геноциду, агресії, злочинів проти людяності та воєнних злочинів.⁵³⁹

Сама по собі структура Африканської системи забезпечення прав людини має на меті захистити права людини та втілює ідеї Г. Лаутерпахта, проте на практиці через особливість формулювання тексту протоколу це ускладнюється через необхідність подання окремої заяви.

Враховуючи ідеї Г. Лаутерпахта та становище механізмів захисту прав людини, неможливо заперечити той факт, що необхідність механізму захисту прав людини постає саме для того, щоб їх визнання було ефективним.⁵⁴⁰

На сьогодні, ідеї Г. Лаутерпахта, які були опубліковані ще у 1945 р. знайшли своє втілення у різних системах захисту прав людини, як на універсальному так і на регіональному рівні.⁵⁴¹

⁵³⁸African Court International Justice. Resource Center on Human and Peoples' Rights Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights. URL: <https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/AFRICAN%20COURT%20ON%20HUMAN%20RIGHT%20AND%20PEOPLES%27%20RIGHTS.pdf> (дата звернення: 20.04.2023).

⁵³⁹ Мікічурова О. В. Африканська система та механізми захисту прав людини *DICTUM FACTUM*. 2020. No. 2 (7). С. 85. URL : <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/154/132> (дата звернення: 21.02.2023).

⁵⁴⁰ Gardiner R. K. *International Law*. Harlow : Pearson Education, 2003. P. 272.

⁵⁴¹ Шеретько О. Захист прав людини, як основа європейських цінностей. *Правові, управлінські, та економічні засади розбудови європейських цінностей в Україні: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* 22 трав. 2022 р. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 123.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що ідеї, запропоновані Г. Лаутерпахтом у проєкті Білля задля створення механізму захисту прав людини, були реалізовані і функціонують донині. Важливий момент, який підкреслював Г. Лаутерпахт – це передання внутрішніх повноважень держави (дотримання та захист прав людини) іншій установі – міжнародній, оскільки міжнародне право є стабільним і незмінним і зможе на практиці забезпечити захист прав людини.

Можемо стверджувати, що універсальні та регіональні механізми забезпечення захисту прав людини мають спільну рису – це можливість індивідів подати заяви (петиції, скарги) про порушення своїх фундаментальних прав.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. У першій половині ХХ ст. було запропоновано декілька варіантів визнання прав людини у міжнародних документах. Ці документи були запропоновані до проєкту Міжнародного білля прав людини Г. Лаутерпахта, але не знайшли міжнародного визнання та закріплення на всезагальному рівні. Положення окремих із цих документів, які були проаналізовані, мають спільні риси із Загальною декларацією прав людини, в основу яких закладено рівність та недискримінацію усіх людей. Порівняно із пропозицією Г. Лаутерпахта усі ці документи мали спільну рису – відсутність механізму забезпечення прав людини.

2. Концепція Г. Лаутерпахта побудована на необхідності прийняття міжнародного документа, який визнаватиме права людини, а також забезпечуватиме їх захист. Проєкт Міжнародного білля прав людини Г. Лаутерпахта 1945 р. мав на меті проголосити фундаментальні і невід’ємні права людини. Права та свободи людини, які описував Г. Лаутерпахт у подальшому, знайшли своє застосування у численних міжнародних документах та договорах, зокрема у: Загальній декларації прав людини 1948 р.; Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколів до неї; Американській конвенції з прав людини 1969 р.; Африканській хартії прав людини і народів 1981 р.; Арабській хартії прав людини 2004 р.

3. Механізм забезпечення прав людини згідно проєкту Міжнародного білля був революційною ідеєю того часу. Для Г. Лаутерпахта ця ідея була головною у його концепції захисту прав людини на міжнародному рівні. Науковець наполягав на необхідності впровадження механізму захисту прав людини, яка передбачатиме крім заяв держав до відповідного органу, заяви індивідів про порушення їх прав. Ця ідея знайшла своє закріплення у багатьох міжнародних системах захисту прав людини як на рівні ООН, так і на регіональних рівнях, а саме європейському, американському та африканському. Проте деякі механізми мають дещо іншу систему, ніж було запропоновано Г. Лаутерпахтом. Європейський механізм захисту прав людини найбільше відображає ідеї Г. Лаутерпахта.

РОЗДІЛ 3. ПОГЛЯДИ Г. ЛАУТЕРПАХТА НА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ІНДИВІДА

3.1. Засади міжнародно-правового закріплення правосуб'єктності індивіда

Проблематика визнання прав людини, міжнародно-правового закріплення встановлення механізму їх забезпечення та притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності піднімає питання міжнародної правосуб'єктності індивіда. Саме тому необхідним є розгляд та висвітлення поглядів Г. Лаутерпахта щодо цієї теми.

Міжнародна правосуб'єктність – це можливість бути суб'єктом міжнародного права, учасником міжнародних правовідносин шляхом набуття прав, обов'язків та нести відповідальність за свої дії згідно норм міжнародного права.

Правосуб'єктність є визначальною та необхідною категорією, тому що без суб'єктів право не може функціонувати.⁵⁴² У доктрині міжнародного права можна знайти різні погляди щодо того, чи є суб'єктом міжнародного права індивід.

У класичному міжнародному праві держави виступали основними та фактично єдиними суб'єктами міжнародного права. Та вже протягом ХХ ст. постає питання про формування нового суб'єкта міжнародного права – індивіда. Велика заслуга у цьому належить Г. Лаутерпахту, який розкрив та пояснив концепцію міжнародної правосуб'єктності індивіда.⁵⁴³

Аналізуючи поняття суб'єкта міжнародного права, а також його ознаки, можна виділити ключові характеристики: наявність міжнародних прав та обов'язків, можливість захисту своїх прав у судових установах, а також можливість укладати договори.⁵⁴⁴

⁵⁴² Shaw M. N. International law. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. P. 137.

⁵⁴³ Шеретько О. Місце індивіда в міжнародній системі безпеки. *Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози: матеріали міжнар. наук. конф.* 22–23 березня 2018 р. Львів : Факультет міжнародних відносин ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 185.

⁵⁴⁴ Wallace R. W. W. International law. London : Sweet and Maxwell, 2005. P. 59;
Bledsoe R. L., Boczek B. A. The international law dictionary. Oxford : ABC-CLIO, 1987. P. 70.

У книзі Міжнародне право Оппенгайма (дев'ятого видання) міжнародну правосуб'єктність визначено як – можливість «користуватися правами, виконувати обов'язки чи повноваження встановлені міжнародним правом, та, як правило, діяти у міжнародному плані».⁵⁴⁵

Отже, міжнародна правосуб'єктність включає три складові: володіння правами та обов'язками у міжнародному праві, тобто міжнародна правоздатність; реалізація цих прав та обов'язків – міжнародна дієздатність; міжнародна деліктоздатність, що є обов'язком нести відповідальність за свої дії. Саме тому постає необхідність висвітлити, чи є суб'єктами індивіди.

Міжнародна правоздатність індивіда сьогодні передбачена міжнародними документами у сфері прав людини, а саме: ЗДПЛ, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколів до неї; Американською конвенцією з прав людини 1969 р.; Африканською хартією прав людини 1981 р.; Арабською хартією прав людини 2004 р., положення яких були проаналізовані у п. 2.2. цього дисертаційного дослідження, та ін. Г. Лаутерпахт у своєму проєкті Білля мав на меті безпосередньо наділити індивідів міжнародною правоздатністю через проголошення фундаментальних прав та свобод людини.

Міжнародна дієздатність індивідів була також передбачена у проєкті Г. Лаутерпахта через надання можливості індивідам звертатись до міжнародного органу у разі порушення їх прав.

Враховуючи вищезазначене, питання міжнародної правосуб'єктності індивіда та її складових тісно переплетене із проблематикою прав людини у міжнародному праві. Всі компоненти міжнародної правосуб'єктності індивіда слугують головній цілі – визнання і закріплення прав людини у міжнародному праві. Г. Лаутерпахт розглядав питання міжнародної правосуб'єктності індивіда саме у ключі визнання прав людини на міжнародному рівні. Правосуб'єктність індивіда вчений розглядав

⁵⁴⁵ Oppenheim's International Law 9 th. / ed. Edited by Sir R. Jennings, Sir A. Watts. Vol. 1 Part 1. London, New York : Longman, 1992. P. 119.

як один із фундаментів для визнання і закріплення прав людини у міжнародній спільноті.⁵⁴⁶

Ще у другому виданні Міжнародного права Оппенгайма 1912 р. було зазначено: «Оскільки міжнародне право ґрунтується на спільній згоді окремих держав, а не індивідів, держави є єдиними і виключними суб'єктами міжнародного права».⁵⁴⁷ Проте, така концепція зазнала змін. Наприклад, наприкінці ХХ ст. до суб'єктів міжнародного права почали відносити: держави, міжнародні організації, регіональні організації, неурядові організації, державні та приватні компанії та індивідів, однак було зазначено, що вплив у міжнародному праві різних суб'єктів може відрізнятись.⁵⁴⁸ У повоєнний період традиційна доктрина почала зазнавати змін, у дев'ятому перевиданні Міжнародного права Оппенгайма (1992) знаходимо інше твердження порівняння із другим виданням 1912 р., де йдеться про те, що держави не є єдиними суб'єктами міжнародного права.⁵⁴⁹

Щодо міжнародної правосуб'єктності індивіда у доктрині міжнародного права існують різні погляди. Найбільш кардинально різними позиціями є твердження, що індивід є об'єктом міжнародного права, а не суб'єктом, тобто індивід є невидимим у міжнародному праві.⁵⁵⁰ Г. Лаутерпахт у своїх працях непохитно заперечував твердження про те, що індивіди є об'єктами міжнародного права. Водночас існує протилежне твердження, що індивід є «єдиним суб'єктом міжнародного права» (Ж. Ссель).⁵⁵¹ Також є твердження, що індивіди є такими ж суб'єктами міжнародного права, як держави, пояснюючи це тим, що норми міжнародного права, є обов'язковими для індивідів та застосовуються національними судами⁵⁵². Крім того, виділяють специфічну, обмежену, особливу міжнародну правосуб'єктність

⁵⁴⁶ Sheredko O. Formation of a modern concept of legal capacity of the individual as a subject of international law. Формування сучасної концепції міжнародної правосуб'єктності індивіда. *Visegard Journal on Human Rights*. № 1. 2022. P.136.

⁵⁴⁷ Wallace R. W. W. International law. London : Sweet and Maxwell, 2005. P. 60.

⁵⁴⁸ Shaw M. N. International law. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. P. 138, 139.

⁵⁴⁹ Oppenheim's International Law 9 th. / ed. Edited by Sir R. Jennings, Sir A. Watts. Vol. 1 Part 1. London, New York : Longman, 1992. P. 120.

⁵⁵⁰ Bledsoe R. L., Boczek B. A. The international law dictionary. Oxford : ABC-Clio, 1987. P. 71.

⁵⁵¹ Репецький В. М. Міжнародне публічне право : підручник. Київ : Знання, 2012. С. 71.

⁵⁵² Bledsoe R. L., Boczek B. A. The international law dictionary. Oxford : ABC-Clio, 1987. P. 71.

індивідів.⁵⁵³ Тобто, аналізуючи доктринальні твердження міжнародного права простежуємо різні підходи до визначення кола суб'єктів міжнародного права та до того, чи індивід є суб'єктом міжнародного права. У питанні міжнародної правосуб'єктності індивіда варто підсумувати, що протягом років відбулись зміни щодо ідеї міжнародної правосуб'єктності індивіда – від невизнання до наділення індивіда певною (специфічною) правосуб'єктністю.

Враховуючи вищезазначену інформацію, найбільше неоднозначних тверджень простежується щодо міжнародної правосуб'єктності індивіда та ствердження або спростування того твердження, що єдиним суб'єктом є держава, у цьому співвідношенні також виділяють твердження, що «міжнародна правосуб'єктність держав є «фіктивною», єдиними «справжніми» суб'єктами міжнародного права є індивіди», або ж, що «держави є «нормальними» суб'єктами міжнародного права, проте дійсність правил що стосуються індивідів не виключається».⁵⁵⁴ Аналізуючи доктрину міжнародного права у питанні його суб'єктів, усе ж залишаються різні позиції, зокрема і щодо міжнародної правосуб'єктності індивіда.

Також у доктрині міжнародного права можна простежити ідею про те, що держави держави через індивідів перейняли міжнародну правосуб'єктність. Г. Гроцій «розглядав міжнародне право як сукупність норм, які регулюють діяльність індивідів у міжнародних відносинах».⁵⁵⁵

Сучасник Г. Лаутерпахта, Ж. Ссель, був більш радикальним у цьому питанні, тому що стверджував, що єдиним суб'єктом міжнародного права є індивід,⁵⁵⁶ який вважав, що «міжнародне право є правом індивідів, які формують всесвітнє суспільство»,⁵⁵⁷ такої ж позиції дотримувався французький вчений, професор Л. Дюгі, що вважав індивіда єдиним суб'єктом міжнародного права.⁵⁵⁸

⁵⁵³ Мицик В. В. Питання про міжнародну правосуб'єктність фізичної особи. *Альманах міжнародного права*. 2010. Вип. 2. С. 25.

⁵⁵⁴ Aufricht H. Personality in International Law. *The American Political Science Review*. 1943. Vol. 37, No. 2. P. 229.

⁵⁵⁵ Korowicz St. M. The Problem of the International Personality of Individuals. *The American Journal of International Law*. 1956. Vol. 50, No. 3. P. 534.

⁵⁵⁶ Репецький В. М. Міжнародне публічне право : підручник. Київ : Знання, 2012. С. 71.

⁵⁵⁷ Kovler A. The Individual as a Subject of International Law (discussion revised). *Law of Ukraine*, 2013. № 2. P.21.

⁵⁵⁸ Perišić P. Some remarks on the international legal personality of individuals. *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*. 2016. Vol. 49, No. 2. P. 223.

На противагу ідеям Ж. Сселя, класична доктрина міжнародного права стверджує, що індивід не має ні прав, ні обов'язків. З точки зору права в такому випадку індивід є об'єктом, тобто річчю, яка не має прав і способу захисту, тому що права не надаються, а якщо індивід наділяється правами, то тільки завдяки зв'язку із державою, тобто через громадянство. В такому випадку індивід, свого роду, є вторинним бенефіціаром, але ця доктрина зазнала багато критики, починаючи із того твердження, що розглядає як об'єктів саме осіб, а також з тієї точки зору, що за державами стоять їх керівники, які є фізичними особами.⁵⁵⁹ Г. Лаутерпахт заперечував той факт, що індивід, як бенефіціар прав, не є суб'єктом міжнародного права через відсутність можливості вчиняти дії для забезпечення своїх прав.⁵⁶⁰

Враховуючи практику, можна стверджувати, що ідея про те, що індивід є лише суб'єктом міжнародного права, не відповідає дійсності, такий самий висновок можна зробити із аналізу тверджень Ж. Сселя про те, що лише індивід є суб'єктом міжнародного права, оскільки, реальність свідчить про інше. Проте, важливо виділити яку роль відіграють індивіди у міжнародному праві, як це є на практиці, чи наділені вони міжнародною правосуб'єктністю.

Міжнародну правоздатність індивідів у доктрині міжнародного права заперечують та вважають, що індивіди є бенефіціарами третьої сторони.⁵⁶¹ Проте важливо взяти до уваги розвиток міжнародного права, зокрема, згадаємо Загальні коментарі, ухвалені комітетом прав людини згідно з п. 4 ст. 40 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і саме зауваження загального порядку щодо питань, що стосуються безперервного характеру зобов'язань Міжнародного пакту про громадянські і політичні права № 26 (61). У коментарях зазначено, що: «права, які закріплені у Пакті, належать людям, які проживають на території держави-учасниці».⁵⁶² А також: «як тільки людям надається захист прав, відповідно до

⁵⁵⁹ Manner G. The Object Theory of the Individual in International Law. *The American Journal of International Law*. 1952. Vol. 46, No. 3. P. 428, 430, 431.

⁵⁶⁰ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 27.

⁵⁶¹ Cerone J. The Status of the Individual: A Critical Appraisal. *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*. March 29–April 1. 2006. Vol. 100. P. 259, 269.

⁵⁶² General comments adopted by the Human Rights Committee under Article 40, paragraph 4, of the International Covenant on Civil and Political Rights. 08.12.1997. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/249474> (дата звернення: 20.04.2023).

Пакту, такий захист переходить із територією та продовжує належати їм (людям), незважаючи на зміни в уряді держави-учасниці, включаючи розчленування в більш ніж одну державу чи правонаступництво держави чи будь-які подальші дії держави-учасниці, прийняті для позбавлення їх прав, гарантованих Пактом». ⁵⁶³

Аналізуючи такі положення, можна стверджувати, що попри доктринальні погляди, які заперечували міжнародну правосуб'єктність індивіда, на практиці відбулися зміни, що свідчать про визнання прав індивіда наданими міжнародними документами та договорами у сфері прав людини, також закріплення їх статусу. Така ідея простежується у працях Г. Лаутерпахта.

Та питання про те, чи є індивід суб'єктом міжнародного права, залишається відкритим. Саме Г. Лаутерпахт вважають одним із перших, хто відстоював важливість міжнародної правосуб'єктності індивіда у теорії міжнародного права поряд із Г. Кельзенем, Дж. Фіцморісом. ⁵⁶⁴

У попередніх розділах було детально розглянуто ідею Г. Лаутерпахта про закріплення основоположних прав людини на міжнародному рівні шляхом прийняття міжнародного документа, за його проектом описаного в «Міжнародному біллію прав людини», де визначаються та гарантуються фундаментальні права та свободи людини на міжнародному рівні. Відповідно, після прийняття міжнародного документа індивіди наділяються міжнародною правоздатністю за міжнародним документом.

Отже, Г. Лаутерпахт звертає увагу на те, як права надаються індивідам відповідно до міжнародного права. Розглядаючи та аналізуючи питання визнання та закріплення фундаментальних прав людини на міжнародному рівні, Г. Лаутерпахт акцентував на необхідності визнання індивіда як суб'єкта міжнародного права. Ідея основоположних прав людини та міжнародна правосуб'єктність індивіда – це два елементи однієї системи. Цією системою є визнання і забезпечення прав людини у ідеях науковця. Питання міжнародної

⁵⁶³ General comments adopted by the Human Rights Committee under Article 40, paragraph 4, of the International Covenant on Civil and Political Rights. 08.12.1997. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/249474> (дата звернення: 20.04.2023).

⁵⁶⁴ Мицик В. В. Питання про міжнародну правосуб'єктність фізичної особи. *Альманах міжнародного права*. 2010. Вип. 2. С. 26.

правосуб'єктності індивіда є не менш важливим, ніж прийняття Міжнародного білля прав людини. Міжнародна правосуб'єктність індивіда надає більше можливостей саме у можливостях реалізації своїх прав. Отже, правосуб'єктність вчений розглядає як основу для визнання та закріплення прав людини у міжнародній спільноті.

Погляди Г. Лаутерпахта були радикальними на той час. Вчений наголошував, що класична доктрина міжнародного права визнає індивідів виключно як об'єкти міжнародного права. Проте, держави не є єдиними суб'єктами міжнародного права.⁵⁶⁵ Відповідно до його тверджень, індивіди є суб'єктами міжнародного права, хоча він називає, що вони наділені «обмеженою правосуб'єктністю».⁵⁶⁶ Г. Лаутерпахт стверджував, що визнання індивіда як суб'єкта міжнародного права вплине на еволюцію міжнародної моралі.⁵⁶⁷

Як зазначає Е. Лаутерпахт, становище індивіда у міжнародному праві було питанням великої значимості для Г. Лаутерпахта, який заперечував ту точку зору, що лише держави є суб'єктами міжнародного права.⁵⁶⁸

Сучасники Г. Лаутерпахта не підтримували ідеї визнання міжнародної правосуб'єктності індивіда, тому науковця можна вважати першим, хто підняв цю проблематику, не опираючись на погляди інших.

Визнання індивіда як суб'єкта міжнародного права стало революційним, тому що індивід наділений як правами, так і обов'язками і саме таку зміну вважають переходом від «права націй» до «міжнародного права», що характеризується тим, що індивіди більше не є об'єктами міжнародного права, залежних від волі держав.⁵⁶⁹

ЗДПЛ є першим універсальним міжнародним документом, який визнав фундаментальні права та свободи людини. Прийняття цього документу вважається

⁵⁶⁵ Lauterpacht H. International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 1. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. P. 136.

⁵⁶⁶ Ibid.

⁵⁶⁷ Lauterpacht H. International Law and Human Rights. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 46.

⁵⁶⁸ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2010. P. 251.

⁵⁶⁹ Subjects of International Law. Studies in Transnational Legal Policy. 2003. No. 35. P. 80, 81.

новим етапом становлення міжнародного права прав людини. Прийняття ЗДПЛ вплинуло на визнання міжнародної правосуб'єктності індивіда.⁵⁷⁰

Г. Лаутерпахт більшою мірою говорить про міжнародну правосуб'єктність індивіда із прийняттям Статуту ООН. А. Ковлер зазначає, що Г. Лаутерпахт визначав певні критерії для характеристики суб'єкта міжнародного права, а саме: наявність прав у індивідів, які є елементом міжнародної спільноти і які можна захистити у міжнародних судах, наявність зобов'язань, можливість застосування норм міжнародного права у внутрішньому правопорядку та можливість участі індивіда у створенні норм права.⁵⁷¹ А. Ковлер ставить питання, чи для визнання суб'єктом міжнародного права індивіда необхідним є наявність усіх п'яти ознак, чи лише окремих із них.⁵⁷² Враховуючи вищезазначені тези Г. Лаутерпахта, можемо припустити, що для того щоб визнати індивіда суб'єктом міжнародного права, немає необхідності наявності усіх складових ознак суб'єкта міжнародного права (наприклад, можливість створення норм чи укладання договорів), оскільки індивід наділений «обмеженою»⁵⁷³ міжнародною правосуб'єктністю.

Г. Лаутерпахт дав чітке пояснення міжнародної правосуб'єктності індивіда: «індивіди наділені обмеженою міжнародною правосуб'єктністю, що супроводжується відповідною процедурною здатністю, що надана їм прямо чи опосередковано».⁵⁷⁴

Г. Лаутерпахт був переконаний у тому, що «держава існує для людини, а не людина для держави».⁵⁷⁵ Саме держава створена і покликана захищати права та свободи людини, саме таке завдання стоїть перед будь-якою правовою державою. Тобто держава захищає своїх громадян на своїй території та за її межами.

⁵⁷⁰ Malekian F. Principles of Islamic International Criminal Law: A Comparative Search. Second ed. Leiden, Boston : Brill, 2011. P. 102, 103.

⁵⁷¹ Kovler A. The Individual as a Subject of International Law (discussion revised). *Law of Ukraine*, 2013. № 2. P. 28.

⁵⁷² Там само.

⁵⁷³ Lauterpacht H. International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 1. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. P. 136.

⁵⁷⁴ Lauterpacht H. International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 1. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. P. 136;

Sheredko O. Formation of a modern concept of legal capacity of the individual as a subject of international law. Формування сучасної концепції міжнародної правосуб'єктності індивіда. *Visegard Journal on Human Rights*. № 1. 2022. P.136.

⁵⁷⁵ Schwebel S. M. Hersch Lauterpacht: Fragments for a Portrait. *European Journal of International Law*. 1997. Vol. 8. No. 2. P. 307.

Людина може бути наділена правами і обов'язками різними шляхами із міжнародного права. Перший спосіб, про який було згадано це безпосереднє наділення індивіда правами та обов'язками через норми міжнародного права, а саме норми ЗДПЛ, або ж, за пропозицією Г. Лаутерпахта, таким правовим документом мав стати Міжнародний білль прав людини.

Другий спосіб Г. Лаутерпахт називає інкорпорацію норм міжнародного права.⁵⁷⁶ Таким чином, хоча індивід і підпадає під норми внутрішнього права, першочергово це є норми міжнародного. До прикладу він зазначав, що конституції окремих держав прямо передбачають відповідальність згідно норм міжнародного права.⁵⁷⁷ Наприклад, у ст. 25 Конституції Федеративної Республіки Німеччини зазначено, що «загально визнані норми міжнародного права є складовою частиною права Федерації. Вони мають перевагу перед законами і безпосередньо породжують права і обов'язки для жителів федеральної території».⁵⁷⁸

Питання міжнародної правоздатності індивіда також розглядав Г. Лаутерпахт у контексті прав іноземців, а саме, ким вони є, коли перебувають за межами держави свого громадянства. З точки зору Г. Лаутерпахта, це не є права держави, а держава є своєрідним посередником у забезпеченні прав своїх громадян на території іноземної держави.⁵⁷⁹

У праці «Міжнародне право і права людини» Г. Лаутерпахт приділяє велику увагу питанню правосуб'єктності індивіда у міжнародному праві, на відміну від попередньої монографії. Г. Лаутерпахт вважав, що проблема становища індивіда як суб'єкта міжнародного права тісно пов'язана із двома питаннями: по-перше, це те, що існує право, як відображено у статуті ООН, стосується визнання прав

⁵⁷⁶ Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch* Volume 1. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. P. 142.

⁵⁷⁷ Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch* Volume 1. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. P. 142;

Sheredko O. Formation of a modern concept of legal capacity of the individual as a subject of international law. *Формування сучасної концепції міжнародної правосуб'єктності індивіда. Visegard Journal on Human Rights.* № 1. 2022. P.136.

⁵⁷⁸ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23.05.1949. Zuletzt geändert vom 29.09.2020. URL: <https://www.bundestag.de/gg> (дата звернення: 20.04.2023);

Sheredko O. Formation of a modern concept of legal capacity of the individual as a subject of international law. *Формування сучасної концепції міжнародної правосуб'єктності індивіда. Visegard Journal on Human Rights.* № 1. 2022. P.136.

⁵⁷⁹ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights.* London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 27.

людини; по-друге, необхідність розширення існуючого правового регулювання у цій сфері шляхом прийняття Міжнародного білля прав людини.⁵⁸⁰

Можна припустити, що саме такі зміни відображені і в доктрині міжнародного права, яка раніше характеризувалась тим, що індивіди були об'єктами міжнародного права і відносини між державою та громадянами були виключно сферою внутрішньої юрисдикції кожної держави і ставлення до прав людини, як таких, що знаходяться «поза межами впливу міжнародного права чи законного втручання інших держав»,⁵⁸¹ почало змінюватись з розвитком міжнародного права прав людини.

Відповідно, першим етапом у визнанні індивідів як суб'єктів міжнародного права можна вважати саме визнання прав людини та їхнє закріплення на міжнародному рівні, тобто визнання першої складової міжнародної правосуб'єктності – правоздатності. Тому, першочергово Г. Лаутерпахт наголосив на важливості закріплення прав людини у міжнародному універсальному документі, оскільки, для початку, індивіди повинні бути наділені основоположними правами як всередині своєї держави, так і поза її межами.

Із прийняттям Статуту ООН, змінилось і положення до міжнародної правоздатності індивіда. На індивідів, окрім юрисдикції внутрішнього права, почала поширюватись і юрисдикція міжнародного права, яке було відображено у затверджених міжнародних документах у сфері прав людини, згодом «більшість прав людини вже стали частиною міжнародного звичаєвого права, а деякі з них навіть набули статусу *jus cogens*».⁵⁸²

Г. Лаутерпахт підкреслював, що саме у Статуті ООН вперше закріплено особисті права людини як фундаментальні права та свободи людини.⁵⁸³ Важливість такого закріплення полягає у тому, що Статут є правовим документом, і мова

⁵⁸⁰ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 3.

⁵⁸¹ Humphrey J. P. *The International Law of Human Rights in the Middle Twentieth Century. The Present state of international law and other essays : written in honour of the centenary celebration of the International Law Association 1873-1973*. ed. Bos M. Deventer. 1973. P. 76.

⁵⁸² Perišić P. Some remarks on the international legal personality of individuals. *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*. 2016. Vol. 49, No. 2. P. 224.

⁵⁸³ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 33.

статуту є мовою міжнародного права,⁵⁸⁴ який зобов'язує дотримуватись норм Статуту, тобто поважати права людини.⁵⁸⁵ Для Г. Лаутерпахта визнання прав людини та міжнародна правосуб'єктність індивіда є дуже тісно пов'язані, він вважав, що «в тій мірі, в якій Статут містить зобов'язання поважати основні права і свободи людини, в такій мірі це буде визнання індивідів суб'єктами міжнародного права».⁵⁸⁶

На нашу думку, найважливішим положенням, до якого звертався Г. Лаутерпахт є ст. 1 Статуту ООН, у якій серед інших цілей міститься прагнення міжнародної спільноти заохочувати та розвивати повагу до прав людини та основних свобод без розрізнення за расою, статтю, релігією. Схоже положення містить ст. 55 Статуту, де закріплено сприяння ООН «загальній повазі та дотриманню прав людини й основних свобод» також з урахуванням принципу недискримінації за расою, статтю, мовою чи релігією. Також Статут ООН передбачає значну передачу повноважень до органів цієї організації. Відповідно до ст. 13, Генеральна Асамблея зобов'язана сприяти здійсненню прав людини без розрізнення за расою, статтю, мовою чи релігією. Економічна й соціальна рада (далі – ЕКОСОП), відповідно до ст. 62, в праві подавати «рекомендації з метою заохочення поваги і дотримання прав людини та основних свобод для всіх» без винятку. Ст. 68 регламентує створення комісій в «економічній, соціальній галузях», а також у галузі щодо «заохочення прав людини». Крім того, ст. 76 Статуту закріплює обов'язок системи опіки ООН «заохочувати дотримання прав людини й основних свобод для всіх» також враховуючи принцип недискримінації.⁵⁸⁷ Г. Лаутерпахт підкреслює ефективність такого визнання прав людини.⁵⁸⁸

Г. Лаутерпахт порівнює таке визнання прав людини із федеративними законами. На його думку, зв'язок між індивідом та міжнародним правом подібний

⁵⁸⁴ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 34.

⁵⁸⁵ Ibid.

⁵⁸⁶ Ibid. P. 35.

⁵⁸⁷ Статут ООН від 26 червня 1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

⁵⁸⁸ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 35.

до зв'язку між федерацією та особами, які є «суб'єктами цього федеративного закону» і отримують усі «вигоди» відповідно до нього.⁵⁸⁹

Цим порівнянням Г. Лаутерпахт підтверджує свою позицію про те, що індивіди є суб'єктами міжнародного права, тому що через норми міжнародного права індивіди наділені правами та обов'язками безпосередньо.

Г. Лаутерпахт розумів інноваційність свого підходу щодо міжнародної правосуб'єктності індивіда. Вчений зазначав, що не існує жодних упереджень для того, щоб стверджувати, що вплив доктрини заперечує правосуб'єктність індивіда у міжнародному праві.⁵⁹⁰ Також не існує норми міжнародного права, яка б забороняла індивідам набувати права відповідно до міжнародного звичаєвого або договірному права і разом з тим набувати правосуб'єктності.⁵⁹¹ А також Г. Лаутерпахт зазначав, що коло суб'єктів міжнародного права не є незмінним, може змінюватись і розвиватись відповідно до волі держав та вимог міжнародного спілкування,⁵⁹² саме таку зміну простежуємо у доктрині міжнародного права.

Зокрема, позиція Г. Лаутерпахта щодо способу та необхідності визнання індивіда як суб'єкта міжнародного права виражена словами: «Питання про те, чи є особи в будь-якому конкретному випадку суб'єктами міжнародного права, і чи може ця особливість поширюватися на можливості правозастосування, потрібно розглядати прагматично, посиляючись на певну ситуацію і на важливий міжнародний інструмент. Цей інструмент може зробити їх суб'єктами права без наділення їх процесуальними можливостями; це може бути направлено до обох цих об'єктів та досягнення їхніх цілей».⁵⁹³

⁵⁸⁹ Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 1*. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. P. 149.

⁵⁹⁰ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 27; Sheredko O. Formation of a modern concept of legal capacity of the individual as a subject of international law. *Формування сучасної концепції міжнародної правосуб'єктності індивіда. Visegard Journal on Human Rights*. № 1. 2022. P.136.

⁵⁹¹ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 61; Sheredko O. Formation of a modern concept of legal capacity of the individual as a subject of international law. *Формування сучасної концепції міжнародної правосуб'єктності індивіда. Visegard Journal on Human Rights*. № 1. 2022. P.136.

⁵⁹² Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 1*. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. P. 137.

⁵⁹³ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 27; Sheredko O. Formation of a modern concept of legal capacity of the individual as a subject of international law. *Формування сучасної концепції міжнародної правосуб'єктності індивіда. Visegard Journal on Human Rights*. № 1. 2022. P.136.

Г. Лаутерпахт у своїх працях тісно пов'язував проблему визнання прав людини та міжнародної правосуб'єктності індивіда. Науковець заперечував твердження, що індивіди є об'єктами міжнародного права, та спростовував такі твердження тим, що міжнародне право зазнало розвитку та змін, зокрема, на його думку, важливим переломним моментом на користь визнання міжнародної правосуб'єктності індивіда стало прийняття Статуту ООН. Саме у Статуті ООН велику увагу було приділено фундаментальним правам та свободам людини, що безпосередньо встановило зв'язок між індивідами та міжнародним правом. Індивіди набули міжнародної правоздатності.

3.2. Реалізація прав та обов'язків людини у міжнародному праві

Важливим елементом міжнародної правосуб'єктності є можливість суб'єкта міжнародного права реалізовувати свої права та обов'язки у міжнародному праві, тобто міжнародна дієздатність.

Питання міжнародної дієздатності індивіда частково було висвітлено Г. Лаутерпахтом у праці «Міжнародний білль прав людини», зокрема у частині, де проєкт міжнародного документа передбачає можливість індивіда подавати заяви до міжнародного органу щодо порушення його прав – Вищої комісії нагляду за дотриманням Міжнародного білля прав людини. Тобто у проєкті Білля було передбачено створення органу, який надавав можливість індивідам поновити порушені їхні права.

Враховуючи погляди Г. Лаутерпахта, можна сформувати систему надання міжнародної правосуб'єктності індивідам, яка виглядатиме так: першим етапом є наділення індивідів правами та обов'язками відповідно до міжнародного права (міжнародна правоздатність); другим – спосіб їх (прав та обов'язків) реалізації самими індивідами, що є міжнародною дієздатністю. Саме тому Г. Лаутерпахт запропонував прийняти міжнародний документ, який проголошує фундаментальні права і свободи людини як перший етап, та встановити механізм захисту прав – як

другий етап. Детально зупинимось на тому, як на практиці відбувається реалізація міжнародної дієздатності.

Як зазначає Г. Лаутерпахт, «існування права і здатність відстоювати його у судовому процесі не є ідентичними».⁵⁹⁴ В цьому, мабуть, і є головна проблема визнання індивіда як суб'єкта міжнародного права не лише доктринально, а й закріплення такого положення на практиці. Як підкреслює Г. Лаутерпахт «заперечення повної процесуальної дієздатності може супроводжуватися створенням і визнанням засобів захисту, недостатніх для права на самостійні дії».⁵⁹⁵

Це свідчить якраз саме про проблему того, що визнання міжнародної правосуб'єктності без елемента надання дієздатності можна вважати нікчемною. Головною ціллю Г. Лаутерпахта у питанні міжнародної правосуб'єктності була не декларативна частина, а реальне наділення індивідів можливістю реалізації у міжнародній сфері задля забезпечення їх захисту, щоб індивіди самостійно мали можливість діяти.

Г. Лаутерпахт наводить тогочасне твердження щодо правосуб'єктності індивіда: «У міжнародному праві індивіди не наділені жодною незалежністю і не мають жодних прав чи обов'язків, оскільки всі правовідносини де індивіди можуть виступати як суб'єкти, включають права і обов'язки, держави згідно з її національним правом» однак, він не погоджується із ним, зазначаючи, що все ж є винятки із цього твердження.⁵⁹⁶

У доктрині міжнародного права існували різні позиції щодо міжнародної дієздатності індивідів так само, як і щодо міжнародної правоздатності індивіда. Проводячи паралель із визнанням та невизнанням індивіда як суб'єкта міжнародного права в цілому, можна припустити, що, з однієї сторони, вважалось, що міжнародна дієздатність індивіда – це лише прояв дієздатності держав, а індивіди певною мірою є вторинними бенефіціарами, проте була і друга позиція, що характеризується ідеєю, що індивіди також є суб'єктами міжнародного права, і

⁵⁹⁴ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 54.

⁵⁹⁵ Ibid.

⁵⁹⁶ Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 1*. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. P. 141.

його норми є обов'язковими для індивідів без посередництва держав,⁵⁹⁷ відповідно, індивіди вправі від свого імені діяти, зокрема для захисту своїх прав.

Якщо поставити під сумнів твердження, що держави визначають міру дозволеного для індивідів, на противагу цьому Дж. Вестлейк стверджував: «права та обов'язки держав є лише правами та обов'язками людей, які їх утворюють».⁵⁹⁸ Г. Лаутерпахт, висвітлюючи погляди Дж. Вестлейка, писав: «Вестлейк визнавав, що міжнародне право є системою норм, що склалися між державами, але лише у тому значенні, що держави є авторами міжнародного права».⁵⁹⁹

Якщо розглянути детально теорію про те, що індивіди не наділені міжнародною дієздатністю, що індивіди не є суб'єктом міжнародного права, оскільки наділені правами і обов'язками безпосередньо, постає питання про обмежену дієздатність, або, як Г. Лаутерпахт називав «обмежену» міжнародну правосуб'єктність індивіда,⁶⁰⁰ тому можемо також охарактеризувати її як «спеціальну», яка проявляється можливістю індивіда бути учасником (стороною) у судових процесах міжнародних органів.⁶⁰¹ Саме така здатність індивіда змінює ставлення до його міжнародної правосуб'єктності загалом, та дає змогу індивіду захистити свої права у «наднаціональних інституціях».⁶⁰²

Аналізуючи вищезазначені положення, можна стверджувати, що хоч держави і є сторонами договорів, які створюють та надають права та обов'язки індивідам, це не виключає можливості визнання міжнародної дієздатності індивідів. Про таку можливість індивідів було зазначено у п. 2.3. цього дисертаційного дослідження. Сьогодні у міжнародному праві наявні універсальний та регіональні механізми захисту прав людини, які безпосередньо надають індивіду можливість бути стороною у справі про порушення його прав чи свобод.

⁵⁹⁷ Korowicz St. M. The Problem of the International Personality of Individuals. *The American Journal of International Law*. 1956. Vol. 50, No. 3. P. 534.

⁵⁹⁸ McDougal M. S., Leighton G. C. K. The Rights of Man in the World Community: Constitutional Illusions versus Rational Action. *Law and Contemporary Problems*. 1949. Vol. 14, No. 3. P. 509.

⁵⁹⁹ Lauterpacht H. Westlake and Present Day International Law. *Economica*. 1925. No. 15. P. 312.

⁶⁰⁰ Lauterpacht H. International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 1. Cambridge :Cambridge University Press, 1970. P. 136.

⁶⁰¹ Korowicz St. M. The Problem of the International Personality of Individuals. *The American Journal of International Law*. 1956. Vol. 50. No. 3. P. 535.

⁶⁰² Ireland P. International Protection of Human Rights. *Lawyer of the Americas*. 1975. Vol. 7, No. 2. P. 319.

Хоч і сьогодні можемо стверджувати про численні можливості міжнародної дієздатності індивіда, зокрема механізми захисту прав людини, із можливістю індивідуальних заяв чи петицій, про які було згадано у п. 2.3. цього дослідження, становлення розпочалось на початку ХХ ст., та не одразу було успішним.

Г. Лаутерпахт аналізував різні підходи щодо міжнародної дієздатності індивіда: повної заборони; можливості надання міжнародної дієздатності індивідам через канали держави; можливості наділення індивіда міжнародною дієздатністю через договори між державами, за умови безпосередньої участі держав через визначення причини позовів до суду та ін.; надання повної або часткової міжнародної дієздатності. Г. Лаутерпахт проаналізував у своїх працях Статут Постійної палати міжнародного правосуддя 1920 р.; Статут Міжнародного суду ООН 1945 р.; консультативні висновки та рішення Постійної палати міжнародного правосуддя, XII Гаазьку Конвенцію 1907 р.; Конвенція про створення Центрального Американського суду справедливості, Версальський мирний договір щодо приділенню уваги привосуб'єктності індивіда.

Під час обговорення у 1920 р. покликаний для написання статуту Постійної палати правосуддя, комітет юристів мав дві протилежні позиції щодо дієздатності індивіда. З однієї сторони були професори Лодер (В. С. J. Loder) та Де Лапрадель (Professor De Lapradelle), які були прихильниками надання міжнародної дієздатності індивідам у судах, а противниками були Лорд Філімор (Lord Phillimore) та Річчі-Бусатті (Ricci-Busatti). Лорд Філімор стверджував, що «держава ніколи не дозволить, щоб приватна особа подала позов до суду». Такої ж позиції був Річчі-Бусатті (Ricci-Busatti), який зазначив: «приватні особи не є суб'єктами міжнародного права, і Суд покликаний діяти виключно в межах цього права», чия позиція була підтримана.⁶⁰³ Професор Лодер, який став першим президентом Постійної палати міжнародного правосуддя у 1922 р., вважав, що державний суверенітет не має бути перпоною у наданні індивідам міжнародної дієздатності, він не бачив жодних обмежень, чому індивіди не можуть

⁶⁰³ Korowicz St. M. The Problem of the International Personality of Individuals. *The American Journal of International Law*. 1956. Vol. 50, No. 3. P. 543.

безпосередньо бути стороною у суді.⁶⁰⁴ Г. Лаутерпахт стверджував, що той факт, що індивіди не наділені у цьому випадку міжнародною дієздатністю, не свідчить про те, що вони не є суб'єктами міжнародного права.⁶⁰⁵

Проте надана така можливість індивідам ще на початку ХХ ст. була надто радикальною як у доктрині міжнародного права, так і на практиці. Вважалося, що для створення такого роду судових установ із наданням індивідам можливості бути стороною, необхідна згода держав, що є складною до виконання умовою.⁶⁰⁶

Результат роботи комітету юристів простежуємо у закріпленні ст. 34 Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя, де зазначено, що лише держави або члени Ліги Націй можуть бути сторонами у справі перед судом.⁶⁰⁷

Г. Лаутерпахт наводить приклад, що ст. 34 Статуту Міжнародного суду, в якій закріплена така сама ідея, що лише держави можуть бути сторонами у суді,⁶⁰⁸ є чітким висвітленням традиційної доктрини.⁶⁰⁹ Проте, на думку Г. Лаутерпахта, у разі, якщо держави хочуть, вони в праві надати індивідам доступ до міжнародних судів і трибуналів.⁶¹⁰ Тобто, за аналізом та трактуванням Г. Лаутерпахта положень Статуту Міжнародного суду, можна вважати, що дозволеним є все, що прямо не заборонене. Це свідчить якраз про обмежену процесуальну дієздатність індивідів, яка у цьому випадку, можна вважати, залежить від волі держав.

Незважаючи на положення Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя, що єдиними сторонами у судовому процесі можуть бути держави, все ж на практиці відбулися зміни щодо визнання міжнародної дієздатності індивіда. Постійна палата міжнародного правосуддя прийняла рішення, що через канали держави індивід може подати позов, про це свідчать рішення від 30 серпня 1924 р.

⁶⁰⁴ Kjeldgaard-Pedersen A. *The International Legal Personality of the Individual*, Oxford : Oxford University Press, 2018. P. 51.

⁶⁰⁵ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 48, 49.

⁶⁰⁶ Borchard E. M. *The Access of Individuals to International Courts*. *The American Journal of International Law*. 1930. Vol. 24, No. 2. P. 360.

⁶⁰⁷ Statute of the Permanent Court of International Justice. 16.12.1920. URL: <https://www.refworld.org/docid/40421d5e4.html> (дата звернення: 20.04.2023).

⁶⁰⁸ Statute of the international court of Justice. 26.06.1945. URL : <https://www.icj-cij.org/en/statute> (дата звернення: 11.04.2023).

⁶⁰⁹ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 48.

⁶¹⁰ Ibid.

та від 13 вересня 1928 р.⁶¹¹ У рішенні від 30 серпня 1924 р. було постановлено, що «якщо держава подала позов від імені її суб'єкта (громадянина або підданого) до міжнародного суду, в очах останнього (перед судом) держава є єдиним позивачем».⁶¹² Рішення від 13 вересня 1928 р.: «міжнародне право не перешкоджає одній державі надання іншій право на звернення до міжнародних арбітражних судів для того, щоб прямо надати громадянам другої держави компенсації за шкоду, завдану через порушення міжнародного права першою державою».⁶¹³

Наступним підтвердженням міжнародної дієздатності індивіда можна виділити консультативний висновок (Jurisdiction of the Courts of Danzig) (Юрисдикція суду Данцига), у якому йшлося про те, що *Beamtenabkommen* (договір між Польщею та Данцигом від 22 жовтня 1921 р.) не може надавати прямо права та обов'язки індивідам, тому що це є міжнародний договір, проте було зазначено, що сторони договору, відповідно до нього, можуть через прийняття певних правил створювати права та обов'язки, та, найважливіше, було визнано, що ці права та обов'язки «підпадатимуть під виконання національними судами».⁶¹⁴ Г. Лаутерпахт наголошує, що цей консультативний висновок зазначив про створення прав для індивідів міжнародним договором, забезпечення яких може відбуватись як у національних, так і в міжнародних судах.⁶¹⁵

Ще у 1907 р. була спроба наділити індивідів повною або частковою міжнародною дієздатністю, зокрема, відповідно до XII Гаазької Конвенції 1907 р. про створення Суду або Міжнародної призової палати (англ. *International Prize Court*), було передбачено можливість індивідів позиватись до цього суду проти

⁶¹¹ Korowicz St. M. The Problem of the International Personality of Individuals. *The American Journal of International Law*. 1956. Vol. 50. No. 3, P. 544.

⁶¹² Collection of Judgments. The Mavrommatis Palestine Concessions. August 30 th, 1924. Leyden A. W. Sijthoff's Publishing Company. 1924. Series A. No. 2. P. 12. URL: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_02/06_Mavrommatis_en_Palestine_Arret.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

⁶¹³ Collection of Judgments. Case Concerning The Factory at Chorzów (Claim for Indemnity). September 13 th, 1928. Leyden A. W. Sijthoff's Publishing Company. 1928. Series A, No. 17. P. 28. URL: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

⁶¹⁴ Advisory Opinion of 3 march 1928 (Series B, No. 15) . Permanent Court of International Justice. URL: <https://jusmundi.com/en/document/decision/en-jurisdiction-of-the-courts-of-danzig-advisory-opinion-saturday-3rd-march-1928> (дата звернення: 20.04.2023).

⁶¹⁵ Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch* Volume 1. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. P. 142.

рішень національних судів.⁶¹⁶ У ст. 4 зазначено, апеляція може бути подана індивідом (який не є громадянином держави, суд якої розглядає справу), якщо рішення національного суду завдає шкоди її власності, однак із застереженням, що держава її громадянства може заборонити такий розгляд, або може сама розпочати провадження замість Суду (п. 2), та громадянином або підданим (іншої держави), якщо рішення національного суду завдає шкоди його власності (п. 3). Ця конвенція мала на меті бути арбітражним судом у справах з морського права, але не була ратифікована.⁶¹⁷

Ще одним прикладом наділення індивідів частковою або ж повною міжнародною дієздатністю є Конвенція про створення Центрального Американського суду справедливості. У Договорі, який у 1907 р. створив Центральний Американський суд справедливості (англ. *Central American Court of Justice*) між п'ятьма центральноамериканськими республіками (Сальвадор, Коста-Рика, Гватемала, Нікарагуа та Гондурас),⁶¹⁸ «індивіди отримали право прямого доступу до Суду»,⁶¹⁹ зокрема, могли подати скарги.⁶²⁰ Так, у ст. 2 Конвенції передбачено: «цей суд бере до уваги питання, які піднімають індивіди (громадяни держав-членів) проти будь-якого уряду (сторони договору) через порушення договорів чи конвенцій та інших справ міжнародного характеру; незалежно, чи підтримує їхній уряд їх, чи ні; за умови, що засоби правового захисту, передбачені законодавством відповідної країни проти такого порушення, були вичерпані або була доведена відмова у правосудді». ⁶²¹ Вважається, що цей суд став першим у історії, якому держави передали частину свого суверенітету задля того, щоб суд

⁶¹⁶ Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 1*. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. P. 145.

⁶¹⁷ Convention XII relative to the Creation of an International Prize Court. The Hague, 18. 10.1907. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-xii-1907?activeTab=undefined> (дата звернення: 20.04.2023).

⁶¹⁸ Ripley C. The Central American Court of Justice (1907-1918): Rethinking the World's Forst Court. *Diálogos Revista Electrónica de Historia*. 2018. No. 19(1). P. 48. URL: <https://www.scielo.sa.cr/pdf/dreh/v19n1/1409-469X-dreh-19-01-47.pdf> (дата звернення: 10.04.2023).

⁶¹⁹ Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 1*. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. P. 145.

⁶²⁰ Ripley C. The Central American Court of Justice (1907-1918): Rethinking the World's Forst Court. *Diálogos Revista Electrónica de Historia*. 2018. No. 19(1). P. 53. URL: <https://www.scielo.sa.cr/pdf/dreh/v19n1/1409-469X-dreh-19-01-47.pdf> (дата звернення: 10.04.2023).

⁶²¹ Convention for the Establishment of a Central American Court of Justice.1907. URL : <https://www.dipublico.org/100532/convention-for-the-establishment-of-a-central-american-court-of-justice-1907/> (дата звернення: 20.04.2023).

був у змозі розглянути будь-які позови.⁶²² Це одна із головних ідей Г. Лаутерпахта щодо реального забезпечення прав людини, оскільки він вважав, що лише таким способом – обмеженням суверенітету держави, на користь прав людини, можна реально забезпечити їх дотримання.

Наступним проявом міжнародної дієздатності індивіда Г. Лаутерпахт виділяє можливість бути представником безпосередньо на міжнародній арені та як приклад наводить Версальський мирний договір,⁶²³ зокрема XIII частину. Ст. 389 передбачає: «Генеральна конференція представників країн-членів... складається із чотирьох представників від кожного учасника договору, двоє із яких є делегатами уряду та двоє є делегатами представників роботодавців і працівників держави-члена».⁶²⁴ Г. Лаутерпахт пояснює, що «громадянам союзних держав надано право висунути проти Німеччини вимоги від свого імені та, за бажанням, без допомоги агентів, призначених їхніми урядами».⁶²⁵

Враховуючи вищенаведені приклади, на думку Г. Лаутерпахта, міжнародна дієздатність індивіда не є повною, вона є обмеженою.⁶²⁶ Певні договори, укладені між державами, надають можливість подання позовів індивідами, проте є обмеження у тому, що індивіди не діють самі від свого імені, таке право надається державі.⁶²⁷ Це стосується договору між Мексикою і США від 10 вересня 1923 р. про створення Спеціальної позовної комісії, яка мала на меті розглянути позови від громадян США проти Мексики, яким було завдано шкоду в унаслідок революції у Мексиці у період із 10 листопада 1910 р. до 31 травня 1920 р.⁶²⁸ Як результат, ця Комісія розглянула 2 833 заяви від громадян США проти Мексики.⁶²⁹

⁶²² Ripley C. The Central American Court of Justice (1907-1918): Rethinking the World's Forst Court. *Diálogos Revista Electrónica de Historia*. 2018. No. 19(1). P. 47. URL: <https://www.scielo.sa.cr/pdf/dreh/v19n1/1409-469X-dreh-19-01-47.pdf> (дата звернення: 10.04.2023).

⁶²³ Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 1*. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. P. 145.

⁶²⁴ Official Bulletin. International Labour Office. 1923. Vol. 1. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---jur/documents/genericdocument/wcms_441862.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

⁶²⁵ Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 1*. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. P. 145.

⁶²⁶ Ibid. P. 143.

⁶²⁷ Ibid. P. 143.

⁶²⁸ Special Claims Commission (Agreement 10 September 1923) (United Mexican States, United States of America). 26.04.1926.-24.04.1931. Vol. IV. P. 773. URL : https://legal.un.org/riaa/cases/vol_IV/772-927.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

⁶²⁹ McKernan L. W. Special Mexican Claims. *The American Journal of International Law*. 1938. Vol. 32, No. 3. P. 457.

Ці положення підкреслюють позицію, що індивіди у міжнародному праві обмежені процесуальними можливостями. Незважаючи на те, що переважає позиція заперечення міжнародної правосуб'єктності індивіда, Г. Лаутерпахт наводить у приклад Європейський механізм захисту прав людини. Вчений зазначає, що у Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. «було передбачено не лише забезпечення прав людини, зазначених у ній, а й імплементацію цих положень через дії як держав, так і індивідів».⁶³⁰

Ще одним із прикладів того, що міжнародними угодами було надано індивідам процесуальну дієздатність, слугує Верхньосілезька конвенція 1922 р. між Німеччиною та Польщею. Відповідно до Конвенції, був створений трибунал, відкритий для громадян обох сторін, відповідно, було закріплено можливість індивідів подавати позови проти своєї держави, а також, відповідно до цього трибуналу, було надано можливість подати позов громадянам третіх держав, якщо питання позову стосувалось тих прав, які підлягали під юрисдикцію трибуналу.⁶³¹

Г. Лаутерпахт називає таке нововведення революційним, на стільки, що у справі Штайнер і Гросс проти Польської держави (*Steiner and Gross v. Polish State*) представник Польщі стверджував, що «Конвенція у цьому розумінні не може означати те, що вона закріпила», проте така точка зору була відхилена трибуналом⁶³². Г. Лаутерпахт вважав, що на практиці у міжнародному праві індивіди наділені міжнародною дієздатністю та немає жодних «перепон для подальшого розвитку у цьому напрямі».⁶³³

Г. Лаутерпахт наполягає на тому, що не потрібно обмежувати міжнародне право тим, щоб судові органи розглядали справи лише між державами, міжнародне

⁶³⁰ Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch* Volume 1. Cambridge : Cambridge University Press. 1970. P.144.

⁶³¹ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 50; Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch* Volume 1. Cambridge : Cambridge University Press. 1970. P.146.

⁶³² Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited. 1950. P.50, 51.

⁶³³ Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch* Volume 1. Cambridge : Cambridge University Press. 1970. P.146.

право є не лише регулятором міжнародних прав та обов'язків держав, а й щодо інших суб'єктів, як це впливає із міжнародних звичаїв та домовленостей.⁶³⁴

Суть визнання індивіда як суб'єкта міжнародного права полягає не лише у декларації такого статусу, а й у наданні реальних повноважень, а саме право діяти у міжнародному праві, тобто бути наділеним міжнародною процесуальною дієздатністю. Оскільки, покликанням міжнародного права є врегулювання реальних правовідносин на практиці.⁶³⁵

Підсумовуючи вищезазначене, у працях Г. Лаутерпахта чітко проілюстровано необхідність надання індивідам міжнародної дієздатності як елементу міжнародної правосуб'єктності. Його концепція бере початок із запропонованого ним проєкту Міжнародного білля прав людини, де чітко прописано механізм реалізації своїх прав самими індивідами. Крім того, він визначив різні можливі варіанти надання міжнародної дієздатності індивідам, які були наявні у ХХ ст.

Вчений наводив різні позиції на підтвердження існуючої думки, що у доктрині того часу індивіди визнавались як об'єкти міжнародного права, а не суб'єкти, саме тому і на практиці мала місце заборона індивідам бути сторонами у міжнародних судах. Проте були наявні документи між державами, які надавали повну міжнародну дієздатність індивідам, зокрема Г. Лаутерпахт виділив Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., яка передбачає звернення індивідів про порушення своїх прав і до сьогодні залишається актуальним механізмом захисту прав людини. Крім того, були і приклади договорів, положення яких були проміжними між цими двома ідеями, оскільки ними надавалась міжнародна дієздатність індивіда через канали держави, або ж із протекцією держави.

⁶³⁴ Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch* Volume 1. Cambridge : Cambridge University Press. 1970. P.146, 147.

⁶³⁵ Шеретько О. М. Закріплення прав людини на міжнародному рівні як засада правосуб'єктності індивіда у поглядах Г. Лаутерпахта. *Правове життя сучасної України: у 3 т.: Матеріали міжнар. наук.- практ. конф.* 15 трав. 2020 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Т.3. С.81.

3.3. Міжнародна кримінальна відповідальність фізичної особи

Наступним елементом міжнародної правосуб'єктності є міжнародна деліктоздатність, яка виражається міжнародною кримінальною відповідальністю. Міжнародна деліктоздатність індивіда – це здатність індивіда нести відповідальність за порушення норм міжнародного права. Раніше у дисертаційному дослідженні було висвітлено, як саме надаються права та обов'язки індивідам відповідно до міжнародного права, у цьому підрозділі увагу приділено питанню міжнародної деліктоздатності індивіда, що охоплює значну сферу питань та врегульована численною кількістю міжнародних договорів. Питання міжнародної деліктоздатності індивіда тісно переплетена із визнанням, закріпленням та забезпеченням прав людини у поглядах Г. Лаутерпахта.

Проблематику деліктоздатності індивіда у міжнародному праві яскраво висвітлено у контексті міжнародної кримінальної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів. Сьогодні найважчими міжнародними злочинами визнано – воєнні злочини, злочини проти людяності, злочин геноциду та злочин агресії, за які встановлено відповідальність відповідно до міжнародного права. Г. Лаутерпахт у своїх напрацюваннях приділяв увагу різним видам міжнародних злочинів, але проблематику міжнародної деліктоздатності індивідів найбільше висвітлено у аналізі концепції воєнних злочинів.

Визнання міжнародної деліктоздатності індивіда можна вважати, що бере свій початок після Другої світової війни, саме завдяки визнанню міжнародної кримінальної відповідальності.⁶³⁶ Безперечно, із розвитком міжнародного права, сьогодні, індивіди несуть відповідальність за міжнародним правом, яке воно на них покладає, а саме за міжнародні злочини,⁶³⁷ що дає «змогу гарантувати покарання за порушення прав людини».⁶³⁸

⁶³⁶ Bassiouni M. Ch. International Criminal Law. 3rd ed. Leiden : Martinus Nijhoff Publisher, 2008. P. 41;

Шередько О. Деліктоздатність як ключовий елемент міжнародної правосуб'єктності індивіда (на основі поглядів Г. Лаутерпахта). *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 2. С. 45.

⁶³⁷ Brownlie I. Principles of Public International Law. 6th ed. New York : Oxford University Press, 2003. P. 559;

Шередько О. Деліктоздатність як ключовий елемент міжнародної правосуб'єктності індивіда (на основі поглядів Г. Лаутерпахта). *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 2. С. 45.

⁶³⁸ Kälin W., Jörg K. The Law of International Human Rights Protection. New York : Oxford University Press, 2011. P.196.

У цьому дослідженні важливим є висвітлити позицію Г. Лаутерпахта щодо таких злочинів: злочинів проти людяності, воєнних злочинів та геноциду. Г. Лаутерпахт приділив велику увагу проблематиці визнання та призначення покарання за воєнні злочини.

Першим підтвердженням цього можна вважати той факт, що Г. Лаутерпахт запропонував визначення воєнних злочинів у 1942 р., яке було взято за основу для подальшого опрацювання Комітетом, який мав розглянути правила та процедури для врегулювання справи «Злочинів проти міжнародного публічного порядку» (англ. *Crimes Against International Public Order*), що був створений під час конференції Міжнародної комісії реконструкції та розвитку покарань (англ. *International Commission for the Penal Reconstruction and Development*) 14 листопада 1941 р. у Кембриджі.⁶³⁹ Його пропозиція була такою: «Воєнні злочини, відповідно, можна визнати як правопорушення законів війни, які є кримінальними (злочинними) у звичайному та загальноприйнятому розумінні основних правил ведення війни та загальних принципів кримінального права, через їх огидність, жорстокість, безжальну зневагу до святості людського життя та особистості, або їх безпричинне втручання у право власності, не пов'язаних із обґрунтованими вимогами військової необхідності».⁶⁴⁰

Сьогодні загальновизнаним фактом є те, що за міжнародним правом індивід несе індивідуальну кримінальну відповідальність за вчинення воєнних злочинів⁶⁴¹ та найбільш широко окреслене поняття воєнних злочинів у Римському статуті міжнародного кримінального суду 1998 р. (далі – Римський статут), який вважається новою точкою фокусу у міжнародному кримінальному праві⁶⁴², у якому перелічено усі діяння, які є воєнними злочинами. Незважаючи на те, що розвиток концепції воєнних злочинів припадає на кінець XIX–XX ст. завдяки кодифікації

⁶³⁹ History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War. London : His Majesty's Stationery Office, 1948. P. 94, 95.

⁶⁴⁰ Ibid. P. 95.

⁶⁴¹ Cryer R., Håkan F., Robinson D., Wilmschurst E. An Introduction To International Criminal Law Procedure. 2nd ed. New York : Cambridge University Press, 2010. P. 267.

⁶⁴² Kemp S. L. British Justice, War Crimes and Human Rights Violations The Age of Accountability. Edinburgh : Palgrave Macmillan, 2019. P.62.

міжнародного гуманітарного права,⁶⁴³ впродовж життя Г. Лаутерпахта питання визнання та встановлення покарання за воєнні злочини стало знову актуальним через вчинені звірства під час Другої світової війни. Необхідність визнання воєнних злочинів та призначення покарання за них було важливою частиною міжнародно-правових поглядів Г. Лаутерпахта. Він був одним із тих науковців, які наполягали саме на відповідальності індивідів. У своїх працях Г. Лаутерпахт звертає увагу на конкретні питання, пов'язані із покаранням за воєнні злочини та відповідальністю індивіда, що своєю чергою є вираженням міжнародної деліктоздатності індивіда.

Саме в нормах міжнародного гуманітарного права Г. Лаутерпахт вбачав головне його завдання щодо «захисту права на життя людини та низки інших основоположних прав».⁶⁴⁴

Г. Лаутерпахт звертався як до міжнародного гуманітарного, так і до міжнародного кримінального права. Проблематику, пов'язану із відповідальністю за воєнні злочини, Г. Лаутерпахт розглянув у статті під назвою «Міжнародне право та покарання за воєнні злочини» (англ. *The Law of Nations and the Punishment of War Crimes*) 1944 р.

Розглядаючи це питання Г. Лаутерпахт виділив декілька важливих і дискусійних питань: по-перше, необхідність покарання за воєнні злочини; по-друге, визначення межі покарання воєнного злочинця у разі виконання злочинного наказу; по-третє, способи розгляду справ щодо скоєних воєнних злочинів; по-четверте, принципи, на яких має ґрунтуватись призначення покарань.⁶⁴⁵

⁶⁴³ War Crimes. URL: <https://www.un.org/en/genocideprevention/war-crimes.shtml> (дата звернення: 07.04.2023).

⁶⁴⁴ Гутник В. До питання застосування норм міжнародного права до держави-агресора: міжнародно-правові погляди Херша Лаутерпахта. *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* 9 трав. 2022 р. Львів : Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка, 2022. С. С. 38.

⁶⁴⁵ Lauterpacht H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. *British Year Book of International Law*. 1944. No. 21. P. 58–95;

Шередько О. Деліктоздатність як ключовий елемент міжнародної правосуб'єктності індивіда (на основі поглядів Г. Лаутерпахта). *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 2. С. 45.

Г. Лаутерпахт називав воєнні злочини злочинами проти міжнародного права і наголошував на необхідності покарання за них, він стверджував, що це «в жодному разі не є запізнілим методом застосування міжнародного права».⁶⁴⁶

У ідеях Г. Лаутерпахта можна простежити заперечення думки про те, що покарання за воєнні злочини є неприйнятним для міжнародного права, саме через ідею «покарання держав».⁶⁴⁷ Г. Лаутерпахт наполягав на тому, що відповідальність несуть індивіди. Таку саму ідею, пізніше було закріплено і в Римському статуті у ст. 27 про неприпустимість посилення на посадове становище, у якій зазначено, що Статут застосовується однаково; незалежно від посадового становища особи, глава держави, уряду чи інша посадова особа не звільняється від кримінальної відповідальності за статутом, а також не є підставою для пом'якшення вироку.⁶⁴⁸ Тобто пізніше у Римському статуті було закріплено ідею Г. Лаутерпахта про те, що це не є покаранням держав, навіть якщо винними є вищі посадові особи держави.

Крім того, у Статуті Нюрнберзького трибуналу було закріплено положення про неприпустимість звільнення від відповідальності або пом'якшення покарання посадових осіб.⁶⁴⁹ А також, відповідно до першої резолюції Генеральної Асамблеї 1946 р. було встановлено, що злочин геноциду засуджується цивілізованим світом та покарання «винних осіб і співучасників, незалежно від того чи вони були індивідами, державними посадовцями, чи державними діячами», а також було закріплено те, що, незалежно від того, з яких мотивів було скоєно злочин (релігійних, расових, політичних чи інших).⁶⁵⁰

Прикладом такої непохитної позиції щодо відповідальності індивідів можна навести лист Г. Лаутерпахта до П. Діна (Patrik Dean), що був радником із юридичних питань Міністерства закордонних справ Англії того часу. Г. Лаутерпахт

⁶⁴⁶ Lauterpacht H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. *British Year Book of International Law*. 1944. No. 21. P. 58.

⁶⁴⁷ Ibid.

⁶⁴⁸ Римський статут Міжнародного кримінального суду. від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 10.04.2023).

⁶⁴⁹ Agreement for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European Axis 8 august 1945 URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

⁶⁵⁰ The Crime of Genocide. UN. General Assembly 1st session 1946. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/209873> (дата звернення: 15.03.2023).

у цьому листі надіслав витяг із книги Оппенгайма, чим хотів пояснити, що ст. 6 Статуту Нюрнберзького трибуналу не є нововведенням, зокрема, що стосується відповідальності індивідів за міжнародним правом. У цьому листі Г. Лаутерпахт щодо кримінальної відповідальності індивідів зазначив, що «у міжнародному праві існує таке поняття, як кримінальна відповідальність держав», що «означає кримінальну відповідальність індивідів, які є органами держави».⁶⁵¹ Ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу для суду і покарання головних воєнних злочинців європейських країн осі (далі – Статут Нюрнберзького трибуналу) закріплює принцип індивідуальної відповідальності за вчинення злочинів проти миру, воєнних злочинів та злочинів проти людяності.⁶⁵²

Наступним питанням, яке порушував Г. Лаутерпахт у питанні воєнних злочинів – це проблематика встановлення межі покарання за них у тому випадку, коли було віддано та виконано злочинний наказ. У таких ситуаціях Г. Лаутерпахт наголошує на застосуванні двох принципів кримінального права: перший – це *mens rea*, тобто необхідність встановити, чи був злочинний намір або ж умисел, та другий – *prima facie*, та означає те, що наказ був злочинним із «першого погляду» і відповідно не повинен був виконуватись.⁶⁵³ Крім того, Г. Лаутерпахт розглядає ситуації, коли невиконання злочинного наказу могло загрожувати небезпекою чи смертю (виконавцю), в такому разі ступінь примусу можна вважати «достатнім», і виключає відповідальність *pro tanto* (в тій мірі).⁶⁵⁴ Важливо виділити той факт, що незалежно від того що військові накази є обов'язковими, це не є оправданням за вчинення очевидно злочинних дій.⁶⁵⁵

⁶⁵¹ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge; New York : Cambridge University Press, 2010. P. 273.

⁶⁵² Agreement for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European Axis 8 august 1945 URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

⁶⁵³ Lauterpacht H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. *British Year Book of International Law*. 1944. No. 21. P. 73;

Шередько О. Деліктоздатність як ключовий елемент міжнародної правосуб'єктності індивіда (на основі поглядів Г. Лаутерпахта). *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 2. С. 45, 46.

⁶⁵⁴ Lauterpacht H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. *British Year Book of International Law*. 1944. No. 21. P. 73;

Шередько О. Деліктоздатність як ключовий елемент міжнародної правосуб'єктності індивіда (на основі поглядів Г. Лаутерпахта). *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 2. С. 46.

⁶⁵⁵ Norris D. C. War Crimes. *Medico-Legal Journal*. 1950. Vol. 18. No. 1. P. 16;

Шередько О. Деліктоздатність як ключовий елемент міжнародної правосуб'єктності індивіда (на основі поглядів Г. Лаутерпахта). *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 2. С. 46.

Отже, у разі застосування цих принципів, як зазначив Г. Лаутерпахт, можливими є два види ситуацій: у першому випадку, за відсутності реальної небезпеки для виконавця, його життя чи здоров'я, під час виконання злочинного наказу, він не зможе претендувати на захист, звільнення від відповідальності, чи пом'якшення покарання; у другому випадку, в окремих ситуаціях, індивід, який підкорився злочинному наказу, який йому «видавався» законним і невиконання якого загрожувало б його безпеці, життю чи здоров'ю, можна вважати таким, що передбачатиме захист, до прикладу, пом'якшення покарання. Однак ці два варіанти можливого розвитку ситуацій, як зазначав Г. Лаутерпахт, не є виключними, між ними буде багато проміжних ситуацій.⁶⁵⁶ З вищезгаданого випливає, що у кожній ситуації можливе врахування різних обставин, але ключовим є умисел та обставини, коли індивід міг протидіяти чи ні наказу та розуміння злочинності діяння.

Щодо відповідальності індивідів за вчинення воєнних злочинів у поглядах Г. Лаутерпахта, крім вищезазначених, можна виділити ще такі принципи:

- однаково винні і ті, хто віддає злочинний наказ, і ті, хто його виконує;⁶⁵⁷
- усі дії держав є результатом діянь одного чи кількох індивідів, без виключень;⁶⁵⁸
- винні обоє, і той, хто віддавав злочинний наказ, і той, хто виконував, оскільки за інших обставин буде перекладання відповідальності, що призведе до автоматичної безкарності.⁶⁵⁹

Ще однією із головних ідей Г. Лаутерпахта щодо воєнних злочинців було покарання їх шляхом суду. Він запропонував три моделі створення міжнародних судових органів для суду воєнних злочинців:

1. За допомогою Міжнародного кримінального суду;

⁶⁵⁶ Lauterpacht H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. *British Year Book of International Law*. 1944. No. 21. P. 73;

Шередько О. Деліктоздатність як ключовий елемент міжнародної правосуб'єктності індивіда (на основі поглядів Г. Лаутерпахта). *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 2. С. 46.

⁶⁵⁷ Lauterpacht H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. *British Year Book of International Law*. 1944. No. 21. P. 79.

⁶⁵⁸ Ibid.

⁶⁵⁹ Ibid. P. 70.

2. Шляхом зміни діяльності судів (внутрішніх) держав-переможниць, що розглядатимуть справи про воєнні злочини;
3. Через систему міжнародних квазі-судів, що задумані як внутрішньодержавні суди воюючої сторони, склад яких не обмежується її власними громадянами.⁶⁶⁰

Першим варіантом Г. Лаутерпахт називає Міжнародний кримінальний суд, потрібно зауважити, що Міжнародний кримінальний суд, який функціонує сьогодні, був заснований у 2002 р. із набранням чинності Римського статуту,⁶⁶¹ а пропозиція Г. Лаутерпахта була у 1944 р. Тобто, можемо стверджувати, що це його авторська пропозиція назви міжнародного кримінального трибуналу, не позначаючи Міжнародний кримінальний суд, який діє сьогодні.

Створення Міжнародного кримінального суду, за ідеєю Г. Лаутерпахта, супроводжувалось би деякими проблемами. По-перше, тривалість створення такого суду. По-друге, важко забезпечити неупередженість, якщо у конфлікті були залучені практично усі держави так, як наприклад, у Другій світовій війні. По-третє, неможливо забезпечити міжнародний трибунал незалежними суддями, водночас, коли нейтральними державами можна вважати такі, що «позбавлені почуття міжнародної солідарності під час найвищого випробування».⁶⁶²

Наступним варіантом, запропонованим Г. Лаутерпахтом, є розгляд справ воєнних злочинців судами держав-переможниць. Є декілька способів забезпечення розгляду справ щодо воєнних злочинців через суди держави-переможниці, а саме:

1. Юрисдикція спеціальних судів, що складаються з професійних суддів за участю військових експертів або суддів;
2. Розширення військових трибуналів шляхом включення присяжних;
3. Участь нейтральних експертів;
4. Участь експертів сторони-противника.⁶⁶³

⁶⁶⁰ Lauterpacht H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. *British Year Book of International Law*. 1944. No. 21. P. 80.

⁶⁶¹ Cryer R., Håkan F., Robinson D., Wilmshurst E. An Introduction To International Criminal Law Procedure. 2nd ed. New York : Cambridge University Press, 2010. P. 149.

⁶⁶² Lauterpacht H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. *British Year Book of International Law*. 1944. No. 21. P. 80, 81, 82.

⁶⁶³ Ibid. P. 82.

Останній варіант, запропонований Г. Лаутерпахтом (квазі-міжнародні апеляційні суди та суди першої інстанції) є судами країни-переможниці, та особливістю є те, що ці суди розширені завдяки включенню суддів із інших країн, як і учасників війни (на стороні переможних), а також Г. Лаутерпахт допускає і участь суддів нейтральних держав.⁶⁶⁴

Сьогодні перед міжнародним правом постали нові виклики в наслідок російсько-української війни. Ідеї Г. Лаутерпахта про моделі трибуналів над воєнними злочинцями не втратили своєї актуальності й до сьогодні та можуть бути враховані під час створення Спеціального трибуналу з приводу злочину агресії проти України. Зважаючи на те, що ведеться робота щодо заснування Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України,⁶⁶⁵ ідеї Г. Лаутерпахта, зокрема щодо самої структури суду, можуть бути використані під час розробки вищезгаданого трибуналу. Така необхідність виникла в результаті тих фактів, що ні Україна, ні Російська Федерація не є членами Міжнародного кримінального суду. А отже, відповідно до положень Римського статуту, «суд не здійснює своєї юрисдикції щодо злочину агресії, вчиненого громадянами цієї держави або на її території», якщо держава не є учасницею даного статуту.⁶⁶⁶

Ще одним важливим питанням у поглядах Г. Лаутерпахта були принципи, на яких повинні були ґрунтуватись призначення покарань за воєнні злочини. Відповідно до Статуту Нюрнберзького трибуналу, було визнано сім принципів міжнародного права, на який базувався судовий процес, серед цих принципів було визнано індивідуальну кримінальну відповідальність осіб, відповідальність за міжнародним правом індивідів, навіть якщо це не передбачено національним правом держав, відповідальність глав держав за злочини, відповідальність за виконання злочинного наказу, якщо був можливий моральний вибір, право на

⁶⁶⁴ Lauterpacht H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. *British Year Book of International Law*. 1944. No. 21. P. 82, 83;

Шередько О. Деліктоздатність як ключовий елемент міжнародної правосуб'єктності індивіда (на основі поглядів Г. Лаутерпахта). *Український часопис міжнародного права*. 2023. № 2. С. 46, 47.

⁶⁶⁵ Робота по створенню Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України: події та факти. *Український часопис міжнародного права*. 2022. № 2. С. 7–8.

⁶⁶⁶ Римський статут Міжнародного кримінального суду. від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 10.04.2023).

справедливий суд та ін.⁶⁶⁷ Г. Лаутерпахт виділяв такі: призначення покарання має відбуватись відповідно до норм міжнародного права; таке покарання має бути справедливим і законним; має бути «актом міжнародного правосуддя», а не судом сторони яка отримала перемогу, проти сторони, яка програла.⁶⁶⁸

Отже, у своїх напрацюваннях щодо необхідності призначення покарання за воєнні злочини Г. Лаутерпахт виділяв ключові принципи: визнання міжнародної деліктоздатності індивіда, встановлення міжнародної справедливості шляхом суду над воєнними злочинцями, який ґрунтуватиметься на принципах справедливості і законності виключно у рамках міжнародного права.

Визнання та пояснення суті злочинів проти людяності у міжнародному праві є ваговою частиною наукової та практичної спадщини Г. Лаутерпахта.

Науковець вбачав у визнанні злочинів проти людяності як міжнародного злочину наділення індивіда міжнародною деліктоздатністю за їх вчинення. Г. Лаутерпахт вважав, що визнання злочинів проти людяності у міжнародному договорі є визнанням фундаментальних прав людини,⁶⁶⁹ що є «незалежним від національного права та є обов'язковим до виконання за міжнародним правом».⁶⁷⁰

Сьогодні у доктрині міжнародного права визнається значимість встановлення покарання за злочини проти людяності та наголошується на важливості цього саме для гарантування міжнародного права прав людини.⁶⁷¹

Г. Лаутерпахт приділяв увагу важливості визнання та встановлення відповідальності за злочини проти людяності не лише у своїх працях. У своєму листі до П. Діна (Patrik Dean), про який було зазначено раніше,⁶⁷² Г. Лаутерпахт також наголосив, що положення про злочини проти людяності у Статуті є інновацією. Він стверджував, що «міжнародне право є не лише правом між

⁶⁶⁷ Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal. 1950. United Nations 2005. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf (дата звернення: 19.04.2023).

⁶⁶⁸ Lauterpacht H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. *British Year Book of International Law*. 1944. No. 21. P. 59.

⁶⁶⁹ Lauterpacht H. International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 1. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. P. 143.

⁶⁷⁰ Lauterpacht H. International Law and Human Rights. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 61,62.

⁶⁷¹ Moeckli D., Shah S., Sivakumaran S., Harris D. International Human Rights Law. New York : Oxford University Press, 2010. P. 34.

⁶⁷² Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge; New York : Cambridge University Press, 2010. P. 273.

державами, а й правом людства, і ті, хто його порушують (міжнародне право), не зможуть захиститись законами держави або ж процедурними обмеженнями міжнародного права».⁶⁷³

Г. Лаутерпахт вважав, що покарання за вчинення злочинів проти людяності мають бути згідно міжнародного права. Він це пояснював тим, що ці злочини є «злочинами, навіть якщо вчинялись відповідно до національного права», і ці злочини «порушують святість людської особистості до такої міри, що недоцільним є покладатись на право держави, яка здійснила наказ на їх вчинення».⁶⁷⁴ Встановлення відповідальності за такі злочини, за ідеєю Г. Лаутерпахта, «утвердить існування прав людини, заснованих у праві, що є вищим за право держав», тобто у міжнародному праві.⁶⁷⁵ Г. Лаутерпахт називає таке визнання прав людини хоч і не є прямим, але переконливим.⁶⁷⁶

Найменше уваги серед цих міжнародних злочинів у працях Г. Лаутерпахта приділено злочину геноциду, але це не заперечує того, що Г. Лаутерпахт наголошував на важливості визнання цього злочину саме у питанні міжнародної деліктоздатності індивіда. Г. Лаутерпахт стверджує, що відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього індивід стає суб'єктом прямих зобов'язань та санкцій міжнародного права.⁶⁷⁷ Він також акцентував, що можливість безпосередньо наділяти індивідів обов'язками через міжнародні договори, «мабуть, є впливом Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р.».⁶⁷⁸ Г. Лаутерпахт виділяв, що визнання злочину геноциду та встановлення покарання за його вчинення є безпосереднім визнанням індивіда як суб'єкта міжнародного права саме через наділення його відповідальності за порушення норм міжнародного права.

⁶⁷³ Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge; New York : Cambridge University Press, 2010. P. 273, 274.

⁶⁷⁴ Lauterpacht H. International Law and Human Rights. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 36

⁶⁷⁵ Ibid.

⁶⁷⁶ Ibid. P. 38.

⁶⁷⁷ Ibid. P. 44.

⁶⁷⁸ Lauterpacht H. International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 1. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. P. 142.

Г. Лаутерпахт наголошує, що міжнародне право і норми, які ним закріплені, стосуються людей, а не «безособових сутностей», зокрема щодо норм міжнародного гуманітарного права. Норми гуманітарного права є обов'язковими не для абстрактних понять, а для конкретних членів урядів держав, індивідів, які виконують урядові функції на окупованій території, для військових. Крім того, науковець наголошує, що: «у жодній іншій сфері думка про те, що міжнародне право є обов'язковим лише для держав, а не для окремих осіб, не призводить до більш парадоксальних наслідків, і ніде вона на практиці не заперечувалася так рішуче, як у сфері законів війни».⁶⁷⁹

Наприклад, Г. Лаутерпахт звертається до положень IV Гаазької конвенції про закони і звичаї війни від 18 жовтня 1907 р., у ст. 3 якої зазначено, що воююча сторона, що порушила норми, підлягає відповідальності у формі відшкодування збитків, і вона є відповідальною за всі дії, вчинені особами, які входять до складу її збройних сил⁶⁸⁰. А також Гаазькі правила повітряної війни 1923 р., які хоч і не були ратифіковані, але у п. 5 ст. 24 було передбачено, що «воююча держава несе відповідальність за виплату компенсації за тілесні ушкодження, заподіяні людям, чи шкоду майну через порушення положень цієї конвенції будь-ким із посадових осіб або військових».⁶⁸¹ Тобто воююча сторона, зокрема держава, несе відповідальність за порушення норм Конвенції про відповідальність конкретно індивідами.

У наукових працях Г. Лаутерпахта важливим є висвітлити його позицію щодо ядерної зброї, а також щодо розмежування завданої шкоди за злочини, що посягають на різні права людини.

Г. Лаутерпахт дотримувався думки, що використання атомної зброї має вважатись незаконним,⁶⁸² а також наголосив на необхідності залучення

⁶⁷⁹ Lauterpacht H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. *British Year Book of International Law*. 1944. No. 21. P. 64.

⁶⁸⁰ IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 20.04.2023).

⁶⁸¹ The Hague Rules of Air Warfare. The Hague, December 1922 – February 1923. URL: http://lawofwar.org/hague_rules_of_air_warfare.htm (дата звернення: 22.04.2023).

⁶⁸² Гутник В.В. Проблеми права війни в наукових працях Херша Лаутерпахта. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 1 (21). С. 56.

індивідуальної кримінальної відповідальності у питанні міжнародного контролю за атомною енергією як потенційної зброї.⁶⁸³ Він наполягав, щоб відповідальність була кримінальною, враховуючи масштаб залученого інтересу.⁶⁸⁴ Беручи до уваги сьогоденішню загрозу ядерної катастрофи, внаслідок встановлення контролю та замінування Росією Запорізької АЕС та можливі наслідки використання Запорізької АЕС як потенційної зброї росіянами, підтверджують важливість думок Г. Лаутерпахта, які він висвітлив ще у 1950 р.⁶⁸⁵

Стосовно відповідальності за вчинення злочинів Г. Лаутерпахт порушує питання про різні види злочинів, які посягають на різні невід'ємні права і свободи людини, такі як злочини проти життя чи здоров'я, злочини проти власності, та наполягає на тому, що повинно бути розрізнення за вчинення злочинів, що посягають на різні права чи свободи та покарання за них. Він прирівнює завдану шкоду за такі злочини як грабіж, розкрадання, свавільне знищення приватної та громадської власності і злочини проти життя чи здоров'я, тому що наслідки можуть бути «не менш жорстокими». Г. Лаутерпахт стверджує, що по суті «не велика різниця є між стратою людини та засудженням до «повільної страти» через смерть від голоду, позбавлення притулку чи засобів існування».⁶⁸⁶ У Статуті Нюрнберзького трибуналу у ст. 6, де зазначено юрисдикцію, перелічено воєнні злочини, які посягають на різні права і свободи, а саме було визначено як убивства, так і пограбування загальної і приватної власності та ін.⁶⁸⁷

Г. Лаутерпахт всебічно розглядав концепцію міжнародної правосуб'єктності індивіда. Значну частку його наукових напрацювань присвячено саме проблематиці відповідальності індивіда у міжнародному праві, бо саме через визнання індивіда як суб'єкта міжнародного права науковець вбачав повне

⁶⁸³ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 44, 45.

⁶⁸⁴ Ibid. P. 45.

⁶⁸⁵ Шеретько О. Деліктоздатність як ключовий елемент міжнародної правосуб'єктності індивіда (на основі поглядів Г. Лаутерпахта). *Український часопис міжнародного права*. 2023. № 2. С. 46.

⁶⁸⁶ Lauterpacht H. *The Law of Nations and the Punishment of War Crimes*. *British Year Book of International Law*. 1944. No. 21. P. 79.

⁶⁸⁷ Agreement for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European Axis 8 august 1945 URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

визнання прав та свобод людини на міжнародному рівні. Його твердження та ідеї були закріплені надалі.

Договір від 8 серпня 1945 р. між чотирма основними державами про створення Нюрнберзького військового трибуналу для покарання основних воєнних злочинців є чітким прикладом визнання індивідів суб'єктами міжнародного права, зокрема визнання їх міжнародної деліктоздатності.

Кінцевим результатом роботи над питанням покарання воєнних злочинців Другої світової війни можна вважати Нюрнберзький та Токійський міжнародні трибунали, хоча це питання розглядали задовго до створення цих трибуналів.

Першим кроком можна виділити заяви (декларації) урядів Польщі та Чехії у вигнанні, що були здійснені у листопаді 1940 р. У цій заяві було зазначено, що насильство та жорстокість, які зазнали країни, не мають рівних у історії людства, таких як вигнання, примусові роботи, страти, депортація до концентраційних таборів, пограбування, знищення науки, мистецтва та ін. Та у грудні 1940 р. Польща також звинуватила Німеччину у денационалізації Польщі.⁶⁸⁸ Пізніше була заява президента США Рузвельта та прем'єр-міністра Великої Британії В. Черчіля щодо засудження звірств на окупованих територіях 25 жовтня 1941 р.⁶⁸⁹

Наступним етапом було підписання Міжсоюзницької Сент-Джеймської декларації 13 січня 1942 р. та пропозиції утворення органу, що пізніше отримав назву Міжсоюзницька комісія покарання за воєнні злочини (англ. *Inter-Allied Commission on the Punishment of War Crimes*).⁶⁹⁰

У цій Декларації було зазначено про необхідність визначення як однієї із головних цілей війни – «покарання шляхом організованого правосуддя винних або відповідальних за ці злочини, незалежно від того, чи вони їх наказували, чи скоїли, чи брали в них участь» (п. 3) та «вирішити в дусі міжнародної солідарності, що, по перше, винні чи відповідальні, незалежно від їхнього громадянства, були

⁶⁸⁸ History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War. London : His Majesty's Stationery Office, 1948. P. 87.

⁶⁸⁹ Ibid. P. 87, 88.

⁶⁹⁰ Ibid. P. 89.

розшукані, передані правосуддю та засуджені, по-друге, щоб винесені вирoki були виконані» (п. 4).⁶⁹¹

На заміну цієї комісії прийшла Комісія ООН щодо воєнних злочинів, історія якої розпочалась задовго до створення ООН, а саме у 1942 р. коли було зроблено заяву Лордом Маугамом (Lord Maugham) про те, що воєнні злочинці мають бути покарані, на його думку, це необхідно було розпочати ще до закінчення війни.⁶⁹² Його слова також підтвердив Роберт Сейсіл, який заявив, що після Першої світової війни було приділено занадто мало уваги воєнним злочинам.⁶⁹³ Ця Комісія повинна відповідати двом цілям, по-перше, розслідування та запис доказів скоєння воєнних злочинів, у разі можливості знаходження відповідальних осіб та, по-друге, повідомлення відповідних урядів, у справах які мають відповідні необхідні докази.⁶⁹⁴ І саме 20 жовтня 1943 р. було створено Комісію ООН щодо воєнних злочинів, робота тривала із 11 січня 1944 р. до кінця березня 1948 р. До повноважень Комісії відносили:

- «Збирання, розслідування та фіксування доказів воєнних злочинів та, де це можливо, вказуючи відповідальних індивідів;
- Повідомлення відповідних урядів про випадки, коли наявні матеріали можуть свідчити про *prima facie*;
- Діяти як Комітет правових експертів, яким доручено надавати консультації зацікавленим урядам з питань технічного характеру, таких як тип трибуналів, які будуть використовуватися для судового розгляду воєнних злочинців, закон, який буде застосовуватися, процедура і правила доказування, яких потрібно дотримуватися».⁶⁹⁵

⁶⁹¹ Punishment for War Crimes. The Inter-Allied Declaration of St. James of 13th January 1942. London : His Majesty's Stationery Office, 1942. 16 p. URL: <https://nla.gov.au/nla.obj-648522001/view?partId=nla.obj-648522473#page/n3/mode/1up> (дата звернення: 20.04.2023).

⁶⁹² History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War. London : His Majesty's Stationery Office, 1948. P. 109.

⁶⁹³ Ibid.

⁶⁹⁴ Ibid. P. 113.

⁶⁹⁵ Summary of AG-042 United Nations War Crimes Commission (UNWCC) (1943-1949). P. 1. URL: <https://search.archives.un.org/downloads/united-nations-war-crimes-commission-unwcc-1943-1949.pdf> (дата звернення: 20.04.2023).

Відповідно, було визначено компетенцію трибуналу щодо таких злочинів: злочини проти миру, воєнні злочини, злочини проти людяності,⁶⁹⁶ щодо таких самих злочинів мав компетенцію і Токійський трибунал.⁶⁹⁷

Ці міжнародні трибунали стали завершенням та спробою встановити справедливість на міжнародному рівні після жорстоких та нелюдських злочинів. Ці судові процеси стали прецедентними в історії та свідчать про те, що індивіди понесли відповідальність за порушення норм міжнародного права.

У цій проблематиці питання міжнародної правосуб'єктності індивіда дуже тісно переплітається із основними правами людини через кримінальну відповідальність індивіда у міжнародному праві. Як уже було згадано, Г. Лаутерпахт наполягав на тому, що винними у скоєні злочинів відповідно до міжнародного права є індивіди. Він стверджує, що у міжнародному кримінальному праві повинна бути застосована аналогія, як і у внутрішньому праві.⁶⁹⁸ Зокрема, у законодавстві України зазначено, що суб'єктом кримінального права є фізична особа.⁶⁹⁹

Г. Лаутерпахт заперечує ідею про те, що індивід не може бути суб'єктом міжнародної кримінальної відповідальності через те, що він не вважається суб'єктом міжнародного права як такого. Вчений пояснює, що «первинним суб'єктом міжнародного зобов'язання є людина, яка здійснює злочинне діяння», таким чином «кримінальна відповідальність держави несе субсидіарний характер».⁷⁰⁰ Г. Лаутерпахт зазначає, що Статут Нюрнберзького трибуналу надав формального схвалення індивідуальної відповідальності, та це суперечило попередній доктрині, яка стверджувала про те, що якщо індивіди не є суб'єктами

⁶⁹⁶ Text of the Nürnberg Principles Adopted by the International Law Commission. *Yearbook of the International Law Commission*. 1950. Vol. II. P. 374-377. URL: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_12.pdf (дата звернення: 19.04.2023).

⁶⁹⁷ International Military Tribunal for the Far East 19.01.1946. P. 22-23. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

⁶⁹⁸ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 43.

⁶⁹⁹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.03.2023).

⁷⁰⁰ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 43.

міжнародного права та не наділені обов'язками відповідно до міжнародного кримінального права.⁷⁰¹

Ще одним елементом визнання відповідальності індивіда у міжнародному праві можна виділити правопорушення у відношенні до дипломатичних представників, що передбачено національним правом багатьох держав і є кримінальними діяннями, якщо порушують норми міжнародного права.⁷⁰²

Так, наприклад, Г. Лаутерпахт аналізує справу 1784 р. *Respublica v. De Longchamps*. Ця справа стосується особи, яка напала на генерального консула Франції у США.⁷⁰³ Відповідно до рішення, було констатовано: «Особа державного службовця є священною і недоторканною. Той, хто чинить йому будь-яке насильство, не лише зневажає суверенітет держави, яку він представляє, але й шкодить загальній безпеці та добробуту націй і тому він винен у злочині проти всього світу».⁷⁰⁴

Аналізуючи вищенаведене, підтверджується позиція, що не лише держави є суб'єктами міжнародного права, а й індивіди, оскільки було визнано індивіда у «злочині проти всього світу».

На думку Г. Лаутерпахта, «якщо зобов'язання за міжнародним правом не спрямовані на фізичних осіб, вони не спрямовані ні на кого». Підтверджує свої твердження науковець і прикладом із постанови Нюрнберзького трибуналу: «Злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними суб'єктами, і лише шляхом покарання осіб, які вчинили такі злочини, положення міжнародного права можуть бути дотримані».⁷⁰⁵

Головною ідеєю Г. Лаутерпахта у питанні покарання за воєнні злочини є дотримання міжнародного права, науковець стверджував, що міжнародне право є першочерговим інструментом, за допомогою якого мають бути покарані воєнні

⁷⁰¹ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 43, 44.

⁷⁰² Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 1*. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. P. 142.

⁷⁰³ Ibid.

⁷⁰⁴ *Respublica v. De Longchamps*, 1 U.S. 111 Supreme Court of the United States. URL: <https://www.courtlistener.com/opinion/2381743/respublica-v-de-longchamps/> (дата звернення: 20.04.2023).

⁷⁰⁵ Lauterpacht H. *International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 1*. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. P. 148.

злочинці,⁷⁰⁶ крім того, покарання за воєнні злочини повинне відбуватись у «рамках судового процесу, що зумовить покращення як ефективності, так і поваги до міжнародного права, за умови дотримання обмежень, накладених за міжнародним правом».⁷⁰⁷

У цьому дисертаційному дослідженні питання міжнародної кримінальної відповідальності, або ж деліктоздатності індивіда є актуальним для української доктрини міжнародного права сьогодні. Зважаючи на те, що Г. Лаутерпахт народився на території сучасної України, розпочав своє навчання у Львівському університеті та на роки його життя припали дві світові війни та повоєнний період. Сьогодні, Україна проходить через подібний досвід знову, із початком війни у 2014 р. та повномасштабним вторгненням з 24 лютого 2022 р. Між періодом життя Г. Лаутерпахта та сьогодні можна провести паралель, та виділити багато спільних рис.

Порушення норм міжнародного права сьогодні є підтвердженням того, що норми міжнародного права, які були актуальні щодо міжнародної кримінальної відповідальності індивіда у повоєнний період надалі мають бути питанням міжнародної стурбованості. Російська Федерація (в якості індивідів) вчинила та продовжує вчиняти усі можливі міжнародні злочини із початком повномасштабного вторгнення: злочин агресії, злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини.

Злочином агресії, відповідно до норм Римського статуту, є планування, підготовка, ініціювання «або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту ООН» (Ст. 8 bis),⁷⁰⁸ що відповідає злочинному нападу Російської Федерації (далі – РФ). Підтвердженням того, що РФ вчинила акт агресії, можна навести заяву Міністерства закордонних справ України від 24 лютого 2023

⁷⁰⁶ Lauterpacht H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. *British Year Book of International Law*. 1944. No. 21. P. 65, 66.

⁷⁰⁷ Ibid. P. 59.

⁷⁰⁸ Римський статут Міжнародного кримінального суду. від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 10.04.2023).

р., «повномасштабне вторгнення в лютому 2022 року стало продовженням злочину агресії, яку Росія здійснює проти України з лютого 2014 року»,⁷⁰⁹ а також Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН від 2 березня 2022 року, якою було визнано агресію проти України.⁷¹⁰ Це є безперечні факти підтвердження злочину агресії, за що винні особи мають понести покарання за міжнародним правом.

Злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини вчинені РФ на території України є юрисдикцією Міжнародного кримінального суду. Злочин геноциду РФ проти українського народу це вбивства українців, «знищення української культури та мови, розграбування музейних фондів, насильницьке вивезення десятків тисяч дітей та примусова паспортизація»⁷¹¹ відповідають ознакам злочину геноциду, як передбачено ст. 6 Римського статуту.

Злочини проти людяності, визначені у п. 1 ст. 7 Римського статуту, до яких відносять вбивство, винищення, оборнення в рабство, депортація або насильницьке переміщення населення, ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права, катування; згвалтування, сексуальне рабство, тощо.⁷¹² Такі діяння Російська Федерація вчиняє щодня по всій території України із початком повномасштабного вторгнення.

Під час російсько-української війни, армія РФ вчиняє численні воєнні злочини, одним із численних прикладів воєнних злочинів РФ є страта українського полоненого 11 квітня 2023 р.⁷¹³

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновки про те, що визнання кримінальної відповідальності індивіда у міжнародному праві є способом визнання та закріплення прав людини, у концепції Г. Лаутерпахта. Відповідальність індивіда

⁷⁰⁹ Заява МЗС України до року з початку повномасштабного військового вторгнення Росії в Україну. від 24.02.2023. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-do-roku-z-pochatku-povnomasshtabnogo-vijskovogo-vtorgnennya-rosiyi-v-ukrayinu-ua> (дата звернення: 01.04.2023).

⁷¹⁰ Aggression against Ukraine : resolution / adopted by the General Assembly. 02.03.2022. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3965290?ln=en> (дата звернення: 20.04.2023).

⁷¹¹ Заява МЗС України до року з початку повномасштабного військового вторгнення Росії в Україну. від 24.02.2023.. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-do-roku-z-pochatku-povnomasshtabnogo-vijskovogo-vtorgnennya-rosiyi-v-ukrayinu-ua> (дата звернення: 01.04.2023).

⁷¹² Римський статут Міжнародного кримінального суду. від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 10.04.2023).

⁷¹³ Заява МЗС України щодо страти армією РФ українського полоненого. від 12. 04. 2023. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-strati-armiyeyu-rf-ukrayinskogo-polonenogo> (дата звернення: 20.04.2023).

за вчинення міжнародних злочинів має бути реалізована шляхом призначення покарання відповідно до міжнародного права в рамках справедливого законного та неупередженого суду, за ідеєю Г. Лаутерпахта.

Г. Лаутерпахт запропонував три способи розгляду справ: міжнародним кримінальним судом, за допомогою внутрішніх судів держав-переможниць або міжнародними квазі-судами. Ця ідея, безперечно, є актуальною у питанні створення Спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України.

Обвинуваченим і відповідальним за вчинення вищезгаданих злочинів може бути лише індивід. Будь-які дії вчиняються безпосередньо індивідами, незалежно в якій якості вони діяли. Тому сьогодні у теперішніх реаліях, коли ми говоримо про відповідальність РФ йдеться безперечно про відповідальність держави Російська Федерація, а також індивідів, які вчинили протиправне діяння, що є за міжнародним правом злочином. Необхідність покарання за ці злочини полягає у тому, що вони посягають на фундаментальні і невід'ємні права та свободи людини.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Ідеї про міжнародну правосуб'єктність індивіда у напрацюваннях Г. Лаутерпахта охоплює усі три складові правосуб'єктності індивіда: наділення індивіда правами і обов'язками безпосередньо міжнародним правом, їх реалізація на міжнародному рівні, та відповідальність за порушення норм міжнародного права. Міжнародна правоздатність полягає у наданні прав та обов'язків індивідам через норми міжнародного права. Тобто, відповідно до концепції та пропозиції Г. Лаутерпахта, права індивідам закріплюються та надаються проектом Міжнародного білля прав людини.

2. Наступним елементом міжнародної правосуб'єктності індивіда є міжнародна дієздатність, тобто можливість реалізації своїх прав на міжнародному рівні. Цей елемент також передбачений у проекті Міжнародного білля прав людини Г. Лаутерпахта, де закріплено механізм захисту і передбачено можливість подання скарг самими індивідами. У ідеях Г. Лаутерпахта простежується позиція, що наділення індивіда можливістю захистити свої порушені права є чи не найважливішою у його концепції прав людини.

3. Міжнародна деліктоздатність індивіда полягає у здатності індивіда нести відповідальність за порушення норм міжнародного права. Г. Лаутерпахт розглядає міжнародну деліктоздатність через відповідальність за воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин геноциду. Найбільшу увагу автор приділив відповідальності за воєнні злочини, оскільки він їх називав злочинами проти міжнародного права. Науковець також запропонував три способи створення трибуналу над воєнними злочинцями: міжнародний кримінальний суд, внутрішні суди держав-переможниць та міжнародні квазі-суди. Г. Лаутерпахт вважав, що через визнання міжнародної деліктоздатності індивіда відбувається визнання індивіда суб'єктом міжнародного права, відповідно, і визнання фундаментальних прав людини. Ідеї Г. Лаутерпахта є актуальними та сьогодні перед міжнародним співтовариством знову стоїть питання покарання злочинців за скоєння міжнародних злочинів у російсько-українській війні.

ВИСНОВКИ

Отже, у проведеному дослідженні здійснена спроба цілісного викладення авторської концепції і особистого внеску Герша Лаутерпахта щодо прав людини у міжнародному праві та сформульовано такі висновки:

1. Наукові концептуальні погляди Г. Лаутерпахта формувались під впливом великих змін у світовій спільноті, Першої та Другої світової війни та повоєнного періоду. Наукова спадщина вченого охоплює дослідження різних галузей міжнародного права та більшість його наукових ідей досі не втратили своєї актуальності. Доктринальні погляди Г. Лаутерпахта щодо визнання та закріплення прав людини відображають незмінну позицію науковця про необхідність визнання та захисту прав людини. Впродовж формування життєвої кар'єри Г. Лаутерпахт зумів поєднати науку та практику.

2. Вчений доводив важливість теорії природного права як основи визнання прав людини на міжнародному рівні. Г. Лаутерпахт сформував ідею визнання прав людини на основі природно-правової концепції, звертаючись до аналізу поглядів прихильників природно-правової концепції серед юристів, філософів та богословів різних часів. Концепцію міжнародного захисту прав людини Г. Лаутерпахта можна розділити на такі складові: визнання, закріплення та забезпечення механізму їх захисту. При цьому, науковець виділяв, що природне право та природні права людини є ключовими у визнанні та слугуватимуть основою для подальшого закріплення та захисту прав людини. Природне право постулюється вченим як першоджерело прав людини, які ми знаємо сьогодні. Саме тому у своїх працях Г. Лаутерпахт приділяє йому вагоме значення для пояснення, звідки кожна людина наділена цими правами.

3. Г. Лаутерпахт вбачав природне право основою визнання прав людини, а міжнародне право, своєю чергою розглядав наступною ланкою у концепції захисту прав людини, яка відповідає за забезпечення на практиці закріплення та захисту прав людини. Науковець у своїх працях також відзначав, що природне право часто ставало методом спекуляцій, саме тому, у його сучасників було негативне

ставлення до природного права. Однією із таких спекуляцій він вважав твердження про те, що ненароджені мають такі ж права як і народжені, та стверджує, що це є способом оправдання у особисту свободу. Досліджено формування терміну прав людини та доведено, що поняття прав людини бере свій початок із концепції юснатуралізму, а загально вживаний термін права людини *human rights* було змінено на термін *rights of man* саме під час розробки ЗДПЛ. Ця термінологія зазнала змін і у працях Г. Лаутерпахта, без зміни суті самих його ідей та тверджень.

4. У дисертаційному дослідженні проведено аналіз становлення ідеї визнання прав людини на міжнародному рівні через прийняття міжнародного документа. Проекту Білля передували Проєкт декларації щодо міжнародного права А. Альвареса який містив розділ про права людини, «Декларація міжнародних прав людини» 1928–1929 (фр. *La Déclaration des droits internationaux de l'homme adoptée par l'Institut de Droit International*) А. Мандельштама та «Декларація прав людини» 1939 р. (англ. *Declaration of the Rights of Man*) Г. Веллса. Творці зазначених проєктів декларацій були новаторами щодо питань у сфері прав людини у міжнародному праві. Хоча ці документи формально випередили проєкт Міжнародного білля прав людини Г. Лаутерпахта, вони не передбачали договірний спосіб закріплення такого документа та не містили механізму забезпечення та захисту прав людини, як було запропоновано вченим.

5. Одним із головних досягнень наукової спадщини Г. Лаутерпахта у сфері прав людини був «Міжнародний білля прав людини», положення якого стали фундаментальними для визнання, закріплення та захисту прав людини. Білля Г. Лаутерпахта охоплює усі основоположні права людини, а саме громадянські, політичні, соціальні, економічні та культурні, що відповідають першому та другому поколінню прав людини. Білля мав на меті проголосити та закріпити фундаментальні права та свободи людини, більшість з яких були відображені у Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. Комплекс перелічених міжнародних документів сьогодні неофіційно називають «Міжнародний білля прав людини». Ідеї Г. Лаутерпахта набули втілення

також у регіональних міжнародних договорах, до яких можна віднести: Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколів до неї, Американську конвенцію з прав людини 1969 р., Африканську хартію прав людини і народів 1981 р. та Арабську хартію прав людини 2004 р. Можна стверджувати, що це перший проєкт міжнародного документа, який настільки повно і обширно мав сформульовані фундаментальні та невід'ємні права і свободи людини та мав на меті їх визнання та закріплення на міжнародному рівні, при цьому, ці положення залишаються актуальними, що свідчить про їх універсальність та фундаментальність.

6. Проєкт Білля передбачав не лише визнання фундаментальних права і свобод людини, а й пропозицію механізму забезпечення захисту прав людини на міжнародному рівні. Можливість реалізації своїх прав на міжнародному, яку запропонував вчений, надалі було застосовано у різних механізмах захисту прав людини, зокрема регіональних. Г. Лаутерпахт запропонував створення Вищої комісії, яка була наглядовим органом за дотриманням прав людини, державами-учасницями договору. Особливістю цього проєкту є те, що до Вищої комісії могли подавати заяви окрім держав, міжнародні організації та індивіди. При цьому, вчений наполягав на тому, щоб затвердити Білля, як міжнародну конвенцію, яка створює права та обов'язки, що є обов'язковою для дотримання. Така позиція була досить радикальним нововведенням у міжнародному праві про що зазначав і сам Г. Лаутерпахт. У результаті даного дослідження було встановлено, що у своєму проєкті Білля, Г. Лаутерпахт використовував авторську термінологію, зокрема Об'єднані нації світу (англ. *United Nations of the World*), Рада Об'єднаних націй (англ. *The Council of the United Nations*), що передувало і водночас прогнозувало назву та структуру головних органів ООН. Внесок Г. Лаутерпахта у систему прав людини характеризується запозиченням його ідей у створенні механізмів захисту прав людини. Його ідеї знайшли закріплення на універсальному та регіональних рівнях забезпечення та захисту прав людини через механізми, які дають можливість індивідам безпосередньо звертатись до відповідних установ про порушення їх прав.

7. Концепція захисту прав людини Г. Лаутерпахта ґрунтується також і на ідеї визнання міжнародної правосуб'єктності індивіда. Г. Лаутерпахт спростовував твердження, що індивіди є об'єктами міжнародного права, як це було характерно для доктрини першої половини ХХ ст. Вчений обґрунтував наявність трьох складових міжнародної правосуб'єктності індивіда: наділення індивіда правами і обов'язками безпосередньо нормами міжнародного права; реалізація цих прав та обов'язків безпосередньо; індивідуальні міжнародна кримінальна відповідальність. Індивіди, за ідеєю Г. Лаутерпахта наділені правами відповідно до міжнародного права шляхом відповідних договорів. Прикладом такого договору є і проєкт Білля, на прийнятті якого наполягав Г. Лаутерпахт. Науковець визначав такі способи наділення індивідів правами та обов'язками відповідно до норм міжнародного права, а саме безпосередньо через норми міжнародного права або через інкорпорацію норм міжнародного права у національне законодавство.

8. Можливість реалізації своїх прав та свобод на міжнародному рівні індивідом, на думку Г. Лаутерпахта, характеризується можливістю індивіда до безпосередніх дій у міжнародному праві, тобто звернення індивіда до певних міжнародних органів, наприклад, про порушення їх прав. Вища комісія, запропонована Г. Лаутерпахтом у проєкті Білля, є прикладом такого органу і такої ідеї.

9. Відповідно до поглядів Г. Лаутерпахта, найяскравішим підтвердженням того, що індивід наділений «обмеженою» або «спеціальною» правосуб'єктністю є відповідальність індивіда за порушення норм міжнародного права, яка найбільше виражена індивідуальною кримінальною відповідальністю індивіда за вчинення міжнародних злочинів. Визнання злочинів проти людяності Г. Лаутерпахт вважав визнанням фундаментальних прав людини, а от визнання злочину геноциду – прямим наділенням індивідів зобов'язань за міжнародним правом. Найбільш повно Г. Лаутерпахт розкрив цю ідею у питанні відповідальності за воєнні злочини та призначення покарання за них. Науковець наполягав на справедливому, неупередженому суді на міжнародному рівні за вчинення воєнних злочинів під час Другої світової війни. Зважаючи на те, що у той період не було механізму судового

переслідування за міжнародні злочини, Г. Лаутерпахт запропонував у 1944 р. три можливі моделі створення міжнародного трибуналу щодо воєнних злочинців, а саме: 1) міжнародний кримінальний суд; 2) внутрішній суд держав-переможниць; 3) міжнародний квазі-суд. Науковець наголошував, що обвинуваченим і відповідальним за вчинення вищезгаданих злочинів може бути лише індивід. У наш час у міжнародному праві визнано і закріплено індивідуальну кримінальну відповідальність фізичних осіб за злочин агресії, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочину геноциду (Римський статут міжнародного кримінального суду 1998 р.) що є реалізацією наукової концепції Г. Лаутерпахта. Ідеї вченого щодо механізмів переслідування та покарання воєнних злочинців, можуть бути використані в ході підготовки створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буткевич В. Г. Генеза доктрини міжнародної правосуб'єктності індивіда. *Право України*. 2010. № 2. С. 44–54.
2. Буткевич О. В. Міжнародне право середніх віків. Київ : Видавництво гуманітарної літератури, 2008. 672 с.
3. Буткевич О. В. Теоретичні аспекти походження і становлення міжнародного права : Україна, 2003. 800 с.
4. Васецький В. Ю. Природне право як виток історичного розвитку загальних поглядів на право. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2018. № 7. С. 40–44.
5. Гутник В. В. Міжнародно-правові погляди Герша Лаутерпахта щодо інституту визнання держав. *Права людини XXI століття: міжнародні та національні аспекти*: матеріали круглого столу 21 лист. 2019 р. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2019. С. 5–7.
6. Гутник В. В. Проблеми права війни в наукових працях Херша Лаутерпахта. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 1 (21). С. 54–59.
7. Гутник В. В., Яворський Я. Т. Право міжнародних договорів у наукових працях Херша Лаутерпахта. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2022. № 69. С. 438–443.
8. Гутник В. Внесок Х. Лаутерпахта у становлення міжнародно-правового регулювання прав обвинувачених на захист у кримінальних провадженнях. *Права людини: теорія, реальність, перспективи* : матеріали науково-практичного семінару. 12 груд. 2013 р. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 66–68.
9. Гутник В. До питання застосування норм міжнародного права до держави-агресора: міжнародно-правові погляди Херша Лаутерпахта. *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки*: матеріали міжнар. наук.-

практ. конф. 9 трав. 2022 р. Львів : Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка, 2022. С. 37–39.

10. Декларації Комітету міністрів Ради Європи «Про культурну різноманітність», 07.12.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_675#Text (дата звернення: 12.04.2023).

11. Добрянський С. Права людини як певним чином внормована свобода (до характеристики поняття прав людини). *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XII регіон. наук.-практ. конф., 9–10 лют. 2006 р. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. С. 23–24. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/LVIV_Conferenc/LVIV_2006.pdf (дата звернення: 28.11.2021).

12. Доктринально-нормативні попередники Загальної декларації прав людини. Декларація міжнародних прав людини/ пер. з фр. Н. Раданович. *Право України*. 2018. № 9. С. 212–213.

13. Доктринально-нормативні попередники Загальної декларації прав людини. Декларація прав людини/ пер. з англ. А. Держипільська. *Право України*. 2018. № 9. С. 214–215.

14. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. Т. 1. / редкол.: Ю. С. Шемчушенко, В. Н. Денисов та ін. Київ : Академперіодика, 2014. 920 с.

15. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. Т. 2. / редкол. : Ю. С. Шемчушенко, В. Н. Денисов та ін. Київ : Академперіодика, 2017. 928 с.

16. Європейська соціальна хартія, 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 20.03.2023).

17. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.04.2023).

18. Заява МЗС України до року з початку повномасштабного військового вторгнення Росії в Україну від 24.02.2023. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-do-roku-z-pochatku-povnomasshtabnogo-vijskovogo-vtorgnennya-rosiyi-v-ukrayinu-ua> (дата звернення: 01.04.2023).

19. Заява МЗС України щодо страти армією РФ українського полоненого від 12.04.2023. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-strati-armiyeyu-rf-ukrayinskogo-polonenogo> (дата звернення: 20.04.2023).

20. Земан І. В. Наука міжнародного права у Львівському університеті : монографія. Львів : ЛНУ Івана Франка, 2015. 320 с.

21. Земан І. Вихованці Львівського університету, які здобули світову славу юристів-міжнародників. *Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини*. 2013. Вип. 33. С. 154–163.

22. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 20.04.2023).

23. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами, 02.12.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162#Text (дата звернення: 10.04.2023).

24. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 20.04.2023).

25. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 14.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.04.2023).

26. Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження, 20.10.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text (дата звернення: 10.04.2023).

27. Конвенція про права дитини, 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 10.04.2023).

28. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, 16.05.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text (дата звернення: 10.04.2023).

29. Конституція України, 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 20.04.2023).

30. Конституція України. Науково-практичний коментар. Національна академія правових наук України/ редкол. : Тацій В. Я., Петришин О. В., Барабаш Ю. Г. Харків : Право, 2011. 1128 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2012/Konst_Ukr_2011.pdf (дата звернення: 20.04.2023).
31. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.03.2023).
32. Лаб'як О. І. Взаємодія позитивно-правових і природно-правових начал у міжнародному праві: загальнотеоретичні аспекти. *Наше право*. 2014. № 1. С. 186–190. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_1_33. (дата звернення: 20.04.2023).
33. Левенець А. В. Особливості міжамериканської системи захисту прав людини. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі* : матер. ювілейної Всеукр. дистанційн. наук. конф. 10 квіт. 2020 р. Одеса : Фенікс, 2020. С. 89–93. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/29223/1/89-93.pdf> (дата звернення: 11.04.2023).
34. Маложон О. І. Четверте покоління прав людини в контексті української сучасності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 41–44. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/6> (дата звернення: 21.03.2023).
35. Медвідь А. Б. Історичні передумови конституційного закріплення прав людини у XIII–XVIII століттях: Європейська та вітчизняна теорія і практика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Юридичні науки*. 2016. №. 837. С. 292–296.
36. Мережко А. А. Введение в философию международного права. Гносеология международного права. Київ : Юстиниан, 2002. 192 с.
37. Мережко А. А. История международно-правовых учений. Київ : Таксон, 2006. 491 с.
38. Мицик В. В. Питання про міжнародну правосуб'єктність фізичної особи. *Альманах міжнародного права*. 2010. Вип. 2. С. 25–36.

39. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, 21.12.1965. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text (дата звернення: 10.04.2023).

40. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 20.04.2023).

41. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення 19.04.2023).

42. Мікічурова О. В. Африканська система та механізми захисту прав людини *DICTUM FACTUM*. 2020. № 2 (7). С. 80–86. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/154/132> (дата звернення: 21.02.2023).

43. Монархомахи. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=12402&action=show> (дата звернення: 22.04.2023).

44. Попович Т., Шаварин А. Сучасне наповнення четвертого покоління прав людини. *Теорія держави і права*. 2019. № 12. С. 266–271.

45. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 20.04.2023).

46. Протокол про внесення змін в Конвенцію про рабство, 07.12.1953. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XVIII-1&chapter=18&clang=_en (дата звернення: 11.03.2023).

47. Протокол номер 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ETS N 177), 04.11.2000 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_537#Text (дата звернення: 20.04.2023).

48. Протокол номер 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх

обставин від 03.05.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_180#Text (дата звернення: 20.04.2023).

49. Протокол номер 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї, 16.09.1963. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_059#Text (дата звернення: 20.04.2023).

50. Протокол номер 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари від 28.04.1983. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802#Text (дата звернення: 20.04.2023).

51. Рабінович П. Професор Герш Лаутерпахт – перший проектант спеціального органу ООН з контролю за дотриманням її Міжнародного білля прав людини. *Право України*. 2017. № 4. С. 26–33.

52. Рабінович П., Особа В. Професор Г. Лаутерпахт – автор ідеї та першого Міжнародного білля (Загальної декларації) прав людини. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 3–10.

53. Репецький В. М. Міжнародне публічне право : підручник. Київ : Знання, 2012. 437 с.

54. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 10.04.2023).

55. Робота по створенню Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України: події та факти. *Український часопис міжнародного права*. 2022. № 2. С. 7–8.

56. Романюк Є. О. Природні права людини як відправна ланка визначення сутності правової ідеології. *Правова держава*. 2015. Вип. 26. С. 126–133.

57. Руднева О. М. Розвиток концепції прав людини під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 11. С. 30–36.

58. Салкієвич-Муннерлін Є. Позиція Рафала Лемкіна стосовно абортів. *Український часопис міжнародного права*. 2022. № 4. С. 30–35.
59. Сендс Ф. Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 652 с.
60. Софінська І. Конституційно-правове дослідження сучасних способів набуття громадянства. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 281–289.
61. Софіюк Т. О. Прайвесі і концепція поколінь прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2020. №. 1. С. 255–258.
62. Статут ООН від 26 червня 1945 р. URL:https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 20.04.2023).
63. Турянський Ю. Генезис права людини: поступально-правовий аналіз. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2019. No. 23. С. 207–210.
64. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_086#Text (дата звернення: 20.04.2023).
65. Хартія Європейського Союзу про основоположні права. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/> (дата звернення: 20.04.2023).
66. Чайковський Ю. В. Ідея міжнародного права в філософії стоїків. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. С. 195–198.
67. Шередько О. Вплив Г. Лаутерпахта на закріплення фундаментальних прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2021. № 51. С. 25–28.
68. Шередько О. Генеза закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 252–261.

69. Шеретько О. Деліктоздатність як ключовий елемент міжнародної правосуб'єктності індивіда (на основі поглядів Г. Лаутерпахта). *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 2. С. 44–48.

70. Шеретько О. Захист прав людини, як основа європейських цінностей. *Правові, управлінські, та економічні засади розбудови європейських цінностей в Україні. Збірник тез: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* 22 трав. 2022 р. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 122–123.

71. Шеретько О. М. Закріплення прав людини на міжнародному рівні як засада правосуб'єктності індивіда у поглядах Г. Лаутерпахта. *Правове життя сучасної України: у 3 т.: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* 15 трав. 2020 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Т.3. С.80–82.

72. Шеретько О. М. Юснатуралізм – основа концепції міжнародного захисту прав людини у працях Г. Лаутерпахта. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія право*. 2021. Вип. 64. С. 392–396.

73. Шеретько О. Місце індивіда в міжнародній системі безпеки. *Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози: Матеріали міжнар. наук. конф.* 22–23 бер. 2018 р. Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 185–187.

74. Шеретько О. Природне право як основа міжнародного захисту прав людини. *Права людини як індикатор розвитку сучасної держави*. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. 13 груд. 2021 р. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ : Видавництво Людмила, 2021. С. 102–104.

75. Шеретько О. Становлення концепції міжнародно-правового захисту прав людини (перша половина ХХ ст.). *Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку: матеріали міжнар. наук. конф.* 4–5 квіт. 2019 р. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2019. С. 167–169.

76. A Declaration of the Rights of Man. URL: <http://www.voting.ukscientists.com/sanke.html> (дата звернення: 10.04.2023).

77. Address by the Secretary-General of the United Nations at the opening of the World Conference on Human Rights. Vienna, 14 June 1993. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/183145> (дата звернення: 20.04.2023).

78. Advisory Opinion of 3 march 1928 (Series B, No. 15). Permanent Court of International Justice. URL : <https://jusmundi.com/en/document/decision/en-jurisdiction-of-the-courts-of-danzig-advisory-opinion-saturday-3rd-march-1928> (дата звернення: 20.04.2023).

79. African Charter on Human and Peoples' Rights. June 1981. URL : https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

80. African Court International Justice Resource Center on Human and Peoples' Rights. Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights. URL: <https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/AFRICAN%20COURT%20ON%20HUMAN%20RIGHT%20AND%20PEOPLES%27%20RIGHTS.pdf> (дата звернення: 20.04.2023).

81. Afshari R. On Historiography of Human Rights Reflections on Paul Gordon Lauren's The Evolution of International Human Rights: Visions Seen. *Human Rights Quarterly*. 2007. Vol. 29. P. 1–67.

82. Aggression against Ukraine : resolution / adopted by the General Assembly. 02.03.2022. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3965290?ln=en> (дата звернення: 20.04.2023).

83. Agreement for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European Axis 8 august 1945. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

84. Alonso L. F. H. Cicero and Natural Law. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie / Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy*. 2012. Vol. 98, No. 2. P. 157–168.

85. American Convention on Human Rights: «Pact of San José, Costa Rica». 22.11.1969. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201144/volume-1144-i-17955-english.pdf> (дата звернення: 20.04.2023).

86. American Declaration on the Rights and Duties of Man / adopted by the 9th International Conference of American States, 10.06.1948. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/565094> (дата звернення: 20.04.2023).

87. Androff D. K. The Problem of Contemporary Slavery: An International Human Rights Challenge for Social Work. *International Social Work*. 2011. No. 54. P. 209–222.

88. Arab Charter on Human Rights. 2004. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/551368> (дата звернення: 20.04.2023).

89. Aufricht H. Personality in International Law. *The American Political Science Review*. 1943. Vol. 37, No. 2. P. 217–243.

90. Aust H. P. From Diplomat to Academic Activist: André Mandelstam and the History of Human Rights. *The European Journal of International Law*. 2014. Vol. 25, No. 4. P. 1105–1121.

91. Ayeni V. O. The African Human Rights Architecture: Reflections on the Instruments and Mechanisms within the African Human Rights System. *Beijing Law Review*. 2019. Vol. 10, No. 2. P. 302–316.

92. Banciella P. B. The development of universal human rights law: latin American collaboration as key determinants to the international historical legal process. *Revista de Estudios Historico-Juridicos. Seccion historia del derecho publico*. XL Valparaiso, Chile. 2018. P. 125–140.

93. Bantekas I., Lutz O. *International Human Rights Law and Practice*. 3rd ed. Cornwall : Cambridge University Press, 2020. 1009 p.

94. Bassiouni M. Ch. *International Criminal Law*. 3rd ed. Leiden : Martinus Nijhoff Publisher, 2008. 1086 p.

95. Bledsoe R. L., Boczek B. A. *The international law dictionary*. Oxford : ABC-Clio, 1987. 422 p.

96. Borchard E. M. The Access of Individuals to International Courts. *The American Journal of International Law*. 1930. Vol. 24, No. 2. P. 359–365.
97. Bossuyt M. International Human Rights Protection. Balanced, Critical, Realistic. Cambridge ; Antwerp ; Portland : Intersentia Ltd., 2016. 231 p.
98. Bratza N. The Precious Asset: Freedom of Religion under the European Convention on Human Rights. *Ecclesiastical Law Journal*. 2012. Vol. 14, No. 2. P. 256–271.
99. Brown J. S. Catholic Conception of International Law: Francisco de Vitoria, Founder of the Modern Law of Nations, Francisco Suarez, Founder of the Modern Philosophy of Law in General and in Particular of the Law of Nations. A Critical Examination and a Justified Appreciation. Washington : Georgetown University Press, 1934. 494 p.
100. Brown J. S. Law, the State, and the International Community. New York : Columbia University Press, 1939. 613 p.
101. Brownlie I. Principles of Public International Law. 6th ed. New York : Oxford University Press, 2003. 742 p.
102. Bryan B. The Conventionalist Challenge to Natural Rights Theory. *Social Theory and Practice*. 2017. Vol. 43, No. 3. P. 569–587.
103. Buergenthal T., Maier H. G. Public International Law in a Nutshell 2nd ed. Saint Paul : West publishing Co., 1990. 275 p.
104. Burgers J. H. The Road to San Francisco: The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century. *Quarterly*. 1992. Vol. 14, No. 4. P. 447–477.
105. Catlin G. Story of the Political Philosophers. New York : McGraw-Hill Book Co., 1939. 802 p.
106. Celebrating HG Wells's role in the creation of the UN Declaration of Human Rights. URL: <https://www.theguardian.com/books/2015/nov/20/ali-smith-celebrates-hg-wells-role-creation-un-declaration-of-human-rights> (дата звернення: 20.04.2023).
107. Cerone J. The Status of the Individual: A Critical Appraisal. *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*. 2006. March 29–April 1. 2006. Vol. 100. P. 257–260.

108. Chinkin C. *The Women, Peace and Security and International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. P. 1–37.

109. Chipman L. Grotius and the Derivation of Natural law. *Bulletin of the Australian Society of Legal Philosophy*. 1983. No. 2. P. 66–78.

110. Cole R. JV. The African Court on Human and Peoples' Rights: will political stereotypes form an obstacle to the enforcement of its decisions? *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*. 2010. , Vol. 43, No. 1. P. 23-45.

111. Collection of Judgments. Case Concerning The Factory at Chorzów (Claim for Indemnity). September 13 th, 1928. *Leyeden A. W. Sijthoff's Publishing Company*. 1928. Series A. No. 17. 65 p. URL: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

112. Collection of Judgments. The Mavrommatis Palestine Concessions. August 30 th, 1924. *Leyeden A. W. Sijthoff's Publishing Company*. 1924. Series A, No. 2. 37 p. URL: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_02/06_Mavrommatis_en_Palestine_Arret.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

113. Convention for the Establishment of a Central American Court of Justice, 1907. URL : <https://www.dipublico.org/100532/convention-for-the-establishment-of-a-central-american-court-of-justice-1907/> (дата звернення: 20.04.2023).

114. Convention on Certain Questions Relating to the Conflict of Nationality Law, 13.04.1930. URL: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3b00.html> (дата звернення: 20.04.2023).

115. Convention XII relative to the Creation of an International Prize Court. The Hague, 18. 10.1907. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-xii-1907?activeTab=undefined> (дата звернення: 20.04.2023).

116. Cornthwaite N. N. H.G. Wells. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/H-G-Wells> (дата звернення 30.03.2023).

117. Cryer R., Håkan F., Robinson D., Wilmshurst E. An Introduction To International Criminal Law Procedure. 2nd ed. New York : Cambridge University Press, 2010. 618 p.
118. De Montorency J. E. G. Emerich De Vattel. *Journal of the Society of Comparative Legislation*. 1909. Vol. 10. No. Part 1. P. 17–39.
119. Dembour M.-B. What Are Human Rights? Four Schools of Thought. *Human Rights Quarterly*. 2010. Vol. 32, No. 1. P. 1–20.
120. Dimmock M., Fisher A. Ethics for A-Level. Cambridge : Open Book Publishers, 2017. 262 p.
121. Domaradzki S., Khovtsova M., Pupovac D. Karel Vasak’s Generations of Rights and the Contemporary Human Rights Discourse. *Human Rights Review*, 2019. P. 423–443.
122. Donnelly J. Freedom of Religion and Freedom of Expression: Religiously Offensive Speech and International Human Rights. *Human Rights*. 2016. Vol. 10, No. 2. P.20–28.
123. Donnelly J. Human Rights as Natural Rights. *Human Rights Quarterly*. 1982. Vol. 4, No. 3. P. 391–405.
124. Draft Declaration on Rights and Duties of States with commentaries. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/2_1_1949.pdf (дата звернення: 20.04.2023).
125. Economic, Social and Cultural Rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/human-rights/economic-social-cultural-rights> (дата звернення: 20.04.2023).
126. European Court of Human Rights Analysis of statistics 2021. 61 p. URL: https://echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2021_ENG.pdf (дата звернення: 20.03.2023).
127. European Court of Human Rights Analysis of statistics 2022. 14 p. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2022_ENG.pdf (дата звернення: 20.03.2023).

128. European Court of Human Rights Press Country Profile. 2023. 13 p. URL : https://www.echr.coe.int/documents/cp_ukraine_eng.pdf (дата звернення: 20.03.2023).
129. Fact Sheet No. 14, Contemporary Forms of Slavery. UN Office of the High Commissioner for Human Rights. July 1991. URL: <https://www.refworld.org/docid/4794773b0.html> (дата звернення: 20.04.2023).
130. Fassbender B., Peters A. *The History of International Law*. Oxford : Oxford University Press, 2012. 1228 p.
131. Fassbender B., Peters A. *The Oxford handbook of the history of international law*. Oxford : Oxford University Press, 2014. 1128 p.
132. Feinberg N. Hersch Lauterpacht – Jurist and Thinker. *Israel Law Review*. 1968. Vol. 3, No. P. 333–344.
133. Finnis J. *Natural law and natural rights* 2nd ed. New York : Oxford university Press, 2011. 494 p.
134. Fitzmaurice G. Hersch Lauterpacht – The Scholar as Judge – Part I. *British Year Book of International Law*. 1961. Vol. 37. P. 1–71.
135. Gardiner R. K. *International Law*. Harlow : Pearson Education, 2003. 517 p.
136. General comments adopted by the Human Rights Committee under Article 40, paragraph 4, of the International Covenant on Civil and Political Rights, 08.12.1997. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/249474> (дата звернення: 20.04.2023).
137. Goldman R. K. History and Action: The Inter-American Human Rights System and the Role of the Inter-American Commission on Human Rights. *Human Rights Quarterly*. 2009. Vol. 31, No. 4. P. 856–887.
138. Golubović K. *International Mechanisms for the Protection of Human Rights*. *Belgrade Centre for Security Policy*. 2021. 26 p.
139. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23.05.1949. Zuletzt geändert vom 29.09.2020. URL: <https://www.bundestag.de/gg> (дата звернення: 04.02.2022).
140. Hans Kelsen. *Encyclopædia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Hans-Kelsen> (дата звернення: 01.04.2023).

141. Hensel D. G. 10 december 1948: H. G. Wells and drafting of a Universal Declaration of Human Rights. *Peace Research*. 2003. Vol. 35, No. 1. P. 93–102.
142. Hershey A. S. The History of International Relations During Antiquity and the Middle Ages. *The American Journal of International Law*. 1911. Vol. 5, No. 4. P. 901–933.
143. Herzog C. Sir Hersch Lauterpacht: An Appraisal. *European Journal of International Law*. 1997. Vol. 8, No. 2. P. 299–300.
144. History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War. London : His Majesty's Stationery Office, 1948. 592 p.
145. Human Rights Council Resolution 6/14. Special Rapporteur on contemporary forms of slavery, 28.09.2007. URL: https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_6_14.pdf (дата звернення: 20.04.2023).
146. Humphrey J. P. The International Law of Human Rights in the Middle Twentieth Century. *The Present state of international law and other essays: written in honour of the centenary celebration of the International Law Association 1873-1973*. ed. Bos M. Deventer, 1973. P.75–105.
147. International Court of Justice Reports of Judgments, Advisory opinions and orders Nottebohm Case (Liechtenstein v. Guatemala) April 6th, 1955. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/18/018-19550406-JUD-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 21.03.2023).
148. International Human Rights Law. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-and-mechanisms/international-human-rights-law> (дата звернення: 20.04.2023).
149. International Military Tribunal for the Far East 19.01.1946. P. 20–32. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocitycrimes/Doc.3_1946%20Токуо%20Charter.pdf (дата звернення: 20.04.2023).
150. Ireland P. International Protection of Human Rights. Lawyer of the Americas. 1975. Vol. 7, No. 2. P. 318–336.

151. Jayawickrama N. *The Judicial Application of Human Rights Law: National, Regional and International Jurisprudence*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 965 p.
152. Jenks C. W. Hersch Lauterpacht – The Scholar as Prophet. *British Year Book of International Law*. 1960. No. 36. P. 1–103.
153. Jennings R. Hersch Lauterpacht: A Personal Recollection. *European Journal of International Law*. 1997. Vol. 8, No. 2. P. 301–304.
154. Jessup Ph. C. An International Bill of the Rights of Man. by H. Lauterpacht. *The American Journal of International Law*. 1945. Vol. 39, No. 4. P. 847–850.
155. Jessup Ph. C., Baxter R. R. The Contribution of Sir Hersch Lauterpacht to the Development of International Law. *The American Journal of International Law*. 1961. Vol. 55, No. 1 P. 97–103.
156. Kälin W., Jörg K. *The Law of International Human Rights Protection*. New York : Oxford University Press, 2011. 539 p.
157. Kamminga M. T., Scheinin M. *The Impact of Human Rights Law on General International Law*. New York : Oxford University Press, 2009. 258 p.
158. Kelsen H., Lord McNair Tributes to Sir Hersch Lauterpacht. *European Journal of International Law*. 1997. No. 2. P. 309–312.
159. Kemp S. L. *British Justice, War Crimes and Human Rights Violations. The Age of Accountability*. Edinburgh : Palgrave Macmillan, 2019. 488 p.
160. Kjeldgaard-Pedersen A. *The International Legal Personality of the Individual*, Oxford : Oxford University Press, 2018. 304 p.
161. Korff S. A. An Introduction to the History of International Law. *The American Journal of International Law*. 1924. Vol. 18. No. 2. P. 246–259.
162. Korowicz St. M. The Problem of the International Personality of Individuals. *The American Journal of International Law*. 1956. Vol. 50, No. 3. P. 533–562.
163. Koskenniemi M. *Hersch Lauterpacht (1897–1960)*. *Oxford University Press*. 2004. P. 601 – 661.
164. Koskenniemi M. Lauterpacht: The Victorian Tradition in International Law. *European Journal of International Law*. 1997. Vol. 8, No. 2. P. 215–263.

165. Koskenniemi M. The Function of Law in the International Community: 75 Years After. *British Yearbook of International Law*. 2008. Vol. 79. Iss. 1. P. 353–366.
166. Kovler A. The Individual as a Subject of International Law (discussion revised). *Law of Ukraine*, 2013. № 2. P. 19–41.
167. Kroger J. R. The Philosophical Foundations of Roman Law: Aristotle, the Stoics, and Roman Theories of Natural Law. *Wisconsin Law Review*. 2004. No. 3. P. 905–944.
168. Lauterpacht E. Sir Hersch Lauterpacht: 1897–1960. *European Journal of International Law*. 1997. Vol. 8, No. 2. P. 313–315.
169. Lauterpacht E. The life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2010. 505 p.
170. Lauterpacht H. International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 2. Cambridge : Cambridge University Press, 1975. 590 p.
171. Lauterpacht H. International Law Being The Collected Papers of Hersch Volume 1. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. 539 p.
172. Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. 230 p.
173. Lauterpacht H. Das Volkerrechtliche Mandat in der Sitzung des Volkerbunde. Dissertation. Wien, 1922. 116 s.
174. Lauterpacht H. International Law and Human Rights. London : Stevens & Sons Limited, 1950. 475 p.
175. Lauterpacht H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. *British Year Book of International Law*. 1944. No. 21. P. 58–95.
176. Lauterpacht H. Westlake and Present Day International Law. *Economica*. 1925. No. 15. P. 307–325.
177. Lauterpacht H., Barrington H. J., Bentwich N., Moore W. H., Spens P., Mr. Barrington The Proposed European Court of Human Rights. *Transactions of the Grotius Society*. 1949. Vol. 35. Problems of Public and Private International Law, Transactions for the Year. 1949. P. 25–47.

178. Lauterpacht L. The Universal Declaration of Human Rights. *British Yearbook of International Law*. 1948. No. 25. P. 354–381.
179. Lazarescu C. I., Lazarescu S. Human Rights and Freedom of Religion. *AGORA International Journal of Juridical Sciences*. 2011. No. 2. P. 407–411.
180. Lobingier C. S. Evolution of the Roman Law from before the Twelve Tables to the Corpus Juris. Omaha : The author, 1923. 319 p.
181. Loenen T. Towards a Common Standard of Achievement? Development in International Equality Law. *Acta Juridica*. 2001. No. 2001. P. 197–213.
182. Macklem P. Human rights in international law: three generations or one? *London Review of International Law*. 2015. Vol. 3, Iss. 1. P. 61–92.
183. Malekian F. Principles of Islamic International Criminal Law: A Comparative Search. Second ed. Leiden; Boston : Brill, 2011. 452 p.
184. Manner G. The Object Theory of the Individual in International Law. *The American Journal of International Law*. 1952. Vol. 46, No. 3. P. 428–449.
185. McDougal M. S., Leighton G. C. K. The Rights of Man in the World Community: Constitutional Illusions versus Rational Action. *Law and Contemporary Problems*. 1949. Vol. 14, No. 3. P. 490–536.
186. McKernan L. W. Special Mexican Claims. *The American Journal of International Law*. 1938. Vol. 32, No. 3. P. 457–466.
187. Mende J. The Concept of Modern Slavery: Definition, Critique, and the Human Rights Frame. *Human Rights Review*. 2019. Vol. 20, Iss. 2. P. 229–248.
188. Moeckli D., Shah S., Sivakumaran S., Harris D. International Human Rights Law. 3 ed. Oxford : Oxford University Press, 2017. 719 p.
189. Moeckli D., Shah S., Sivakumaran S., Harris D. International Human Rights Law. New York : Oxford University Press, 2010. 654 p.
190. Montevideo Convention on the Rights and Duties of States. URL: <https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/Montevideo%20Convention.pdf> (дата звернення: 20.04.2023).
191. Morgenthau H. J. Positivism, Functionalism, and International Law. *The American Journal of International Law*. 1940. Vol. 34, No. 2. P. 260–284.

192. Mosley L. Lord Curzon. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Lord-Curzon> (дата звернення: 01.04.2023).

193. Murray R. International Human Rights: Neglect of Perspectives from African Institutions. *The International and Comparative Law Quarterly*. 2006. Vol. 55, No. 1. P. 193–204.

194. Murray R., Mottershaw E. Mechanisms for the Implementation of Decisions of the African Commission on Human and Peoples' Rights. *Human Rights Quarterly*. 2014. Vol. 36, No. 2. P. 349–372.

195. Natural Rights. The Declaration of Independence and Natural Rights. URL: <https://www.crf-usa.org/foundations-of-our-constitution/natural-rights.html> (дата звернення: 20.04.2023).

196. Natural Rights. URL: <https://courses.lumenlearning.com/suny-hccc-worldhistory2/chapter/natural-rights/> (дата звернення: 20.04.2023).

197. Norris D. C. War Crimes. *Medico-Legal Journal*. 1950. Vol. 18, No. 1. P. 14–16.

198. Nussbaum M. C. Women's Progress and Women's Human Rights. *Human Rights Quarterly*. 2016. Vol. 38, No. 3. P. 589–622.

199. O'Reilly A. In Defence of Offence: Freedom of Expression, Offensive Speech, and the Approach of the European Court of Human Rights. *Trinity College Law Review*. 2016. No. 19. P. 234–260.

200. Obregon L. The Universal Declaration of Human Rights and Latin America. *Maryland Journal of International Law*. 2009. Vol. 24, Iss. 1. P. 94-98.

201. Official Bulletin. International Labour Office. 1923. Vol. 1. URL : https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---jur/documents/genericdocument/wcms_441862.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

202. Oppenheim's International Law 9 th. / ed. Edited by Sir R. Jennings, Sir A. Watts . Vol. 1 Parts 2-4. London; New York : Longman, 1992. 1333 p.

203. Oppenheim's International Law 9 th. / ed. Edited by Sir R. Jennings, Sir A. Watts . Vol. 1 Part 1. London; New York : Longman, 1992. 554 p.

204. Paz R. Y. Between the 'Public' and the 'Private': A Review Essay on Elihu Lauterpacht. *The European Journal of International Law*. 2011. Vol. 22, No. 3. P. 863–873.

205. Perišić P. Some remarks on the international legal personality of individuals. *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*. 2016. Vol. 49, No. 2. P. 223–246.

206. Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal. 1950. United Nations 2005. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf (дата звернення: 19.04.2023).

207. Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights. URL : https://au.int/sites/default/files/treaties/36393-treaty-0019_-_protocol_to_the_african_charter_on_human_and_peoplesrights_on_the_establishment_of_an_african_court_on_human_and_peoples_rights_e.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

208. Punishment for War Crimes. The Inter-Allied Declaration of St. James of 13th January 1942. London : His Majesty's Stationery Office, 1942. 16 p. URL: <https://nla.gov.au/nla.obj-648522001/view?partId=nla.obj648522473#page/n3/mode/1up> (дата звернення: 20.04.2023).

209. Putney A. H. Popular Law Library. *Cree Publishing Co*. 1908. 367 p.

210. Quirk J. Anti-Slavery Project: Linking the Historical and Contemporary. *Human Rights Quarterly*. 2006. Vol. 28, No. 3. P. 565–598.

211. Report of the International Conference on Population and Development, Cairo, 5–13 September 1994. 193 p. URL: https://www.unfpa.org/sites/default/files/event-pdf/icpd_eng_2.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

212. Reproductive rights and abortion. URL: <https://www.hrw.org/topic/womens-rights/reproductive-rights-and-abortion> (дата звернення: 15.04.2023).

213. *Respublica v. De Longchamps*, 1 U.S. 111 Supreme Court of the United States. URL: <https://www.courtlistener.com/opinion/2381743/respublica-v-de-longchamps/> (дата звернення: 20.04.2023).

214. Ripley C. The Central American Court of Justice (1907-1918): Rethinking the World's Forst Court. *Diálogos Revista Electrónica de Historia*. 2018. No. 19(1). P. 47–68. URL: <https://www.scielo.sa.cr/pdf/dreh/v19n1/1409-469X-dreh-19-01-47.pdf> (дата звернення: 10.04.2023).

215. Robertson A. H. The European Court of Human Rights. *The American Journal of Comparative Law*. 1960, Vol. 9, No. 1. P. 1–28.

216. Rogers G. A. J. John Locke. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/John-Locke>. (дата звернення: 11.03.2023).

217. Rosenne S. Sir Hersch Lauterpacht's Concept of the Task of the International Judge. *American Journal of International Law*. 1951. Vol. 55, No. 4. P. 825–862.

218. Rules of Procedure of the African Court, 20.06.2008. URL: https://www.african-court.org/en/images/Basic%20Documents/Final_Rules_of_Court_for_Publication_after_Harmonization_-_Final__English_7_sept_1_.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

219. Sands P. A Memory of Justice: The Unexpected Place of LVIV in International Law – A Personal History. *Case Western Reserve Journal of International Law*. 2011. Vol. 43. No. 3. P. 739–758.

220. Sands P., Redzik A. Lauterpachtów dwóch: Elihu i Hersch. *Palestra*. 2017. No. 7–8. P.213–217.

221. Saudi Arabia's women vote in election for first time. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-35075702> (дата звернення: 20.04.2023).

222. Saudi Arabian women vote for first time in local elections. URL: <https://www.reuters.com/article/us-saudi-election-idUSKBN0TV0E520151213> (дата звернення: 20.04.2023).

223. Schwebel S. M. Hersch Lauterpacht: Fragments for a Portrait. *European Journal of International Law*. 1997. Vol. 8, No. 2. P.305–308.
224. Scobbie I. G. M. The Theorist as Judge: Hersch Lauterpacht's Concept of the International Judicial Function. *European Journal of International Law*. Vol. 8, No. 2. P. 264–298.
225. Shaw M. N. *International law*. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 939 p.
226. Sheredko O. Formation of a modern concept of legal capacity of the individual as a subject of international law. Формування сучасної концепції міжнародної правосуб'єктності індивіда. *Visegard Journal on Human Rights*. № 1. 2022. P. 135–139.
227. Slavery Convention. 25.09.1926. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/slavery.pdf> (дата звернення: 20.04.2023).
228. Smith D. C., Stone W. F. Peace and Human Rights: H. G. Wells and the Universal Declaration. *Peace Research*. 1989. Vol. 21, No. 1. P. 21–26, 75–78.
229. Special Claims Commission (Agreement 10 September 1923) (United Mexican States, United States of America). 26.04.1926–24.04.1931. Vol. IV. P. 772–972. URL: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_IV/772-927.pdf (дата звернення: 20.04.2023).
230. Statute of the international court of Justice, 26.06.1945. URL: <https://www.icj-cij.org/en/statute> (дата звернення: 11.04.2023).
231. Statute of the Permanent Court of International Justice, 16.12.1920. URL: <https://www.refworld.org/docid/40421d5e4.html> (дата звернення: 20.04.2023).
232. Stone D. Sir Hersch Lauterpacht; teacher, writer and judge – a presidential address. *Transactions & Miscellanies (Jewish Historical Society of England)*. 1981–1982. Vol. 28. P. 102–110.
233. Stranzinger R. *Recht und Moral : ihre Unterschiede und Zusammenhänge. Ius humanitatis*. Duncker & Humblot, Berlin. 1980. S. 247–261.
234. Strauss L. On Natural Right A course offered in the autumn quarter. 1962. 346 p. URL: https://wslamp70.s3.amazonaws.com/leostrauss/s3fs-public/pdf/transcript/Natural_Right_1962.pdf (дата звернення: 15.04.2023).

235. Subjects of International Law. Studies in Transnational Legal Policy. 2003. No. 35. P. 61–86.

236. Summary of AG-042 United Nations War Crimes Commission (UNWCC) (1943–1949). 59 p. URL: <https://search.archives.un.org/downloads/united-nations-war-crimes-commission-unwcc-1943-1949.pdf> (дата звернення: 20.04.2023).

237. Text of the Nürnberg Principles Adopted by the International Law Commission. *Yearbook of the International Law Commission*. 1950. Vol. II, P. 374–378. URL: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_12.pdf (дата звернення: 19.04.2023).

238. The 120th anniversary of women's suffrage in Australia. URL: https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/FlagPost/2022/June/Womens_suffrage (дата звернення: 10.04.2023).

239. The Center for Reproductive Rights. URL: https://reproductiverights.org/our-work/#block_601d90fa0ea5c (дата звернення: 20.04.2023).

240. The Covenant of the League of Nations, 28. 06. 1919. URL: <https://www.ungeneva.org/en/about/league-of-nations/covenant> (дата звернення: 13.04.2023).

241. The Crime of Genocide. UN. General Assembly 1st session 1946. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/209873> (дата звернення: 15.03.2023).

242. The Hague Rules of Air Warfare. The Hague, December 1922 – February 1923. URL: http://lawofwar.org/hague_rules_of_air_warfare.htm (дата звернення: 22.04.2023).

243. The World's Abortion Laws. URL: https://reproductiverights.org/wp-content/uploads/2019/05/WALM_2021update_V1-1.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

244. Tracking the States Where Abortion Is Now Banned. URL: <https://www.nytimes.com/interactive/2022/us/abortion-laws-roe-v-wade.html> (дата звернення: 20.04.2023).

245. Traditional Rights and Freedoms – Encroachments by Commonwealth Laws. Sydney. Australian Law Reform Commission. 2014. Iss. 46. 126 p. URL: <https://perma.cc/H6NV-DR2T> (дата звернення: 20.04.2023).

246. Troebst S. Lemkin and Lauterpacht in Lemberg and Later: Pre- and Post-Holocaust Careers of Two East European International Lawyers. URL: <https://www.iwm.at/transit-online/lemkin-and-lauterpacht-in-lemborg-and-later-pre-and-post-holocaust> (дата звернення: 18.04.2023).

247. US supreme court overturns abortion rights, dpending Roe v Wade. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/24/roe-v-wade-overturned-abortion-summary-supreme-court> (дата звернення 20.04.2023).

248. Van der Vyver J. D. Limitations of Freedom of Religion or Belief: International Law Perspectives. *Emory International Law Review*. 2005. Vol. 19, No. 2. P. 499–538.

249. Vasak K. A 30-year struggle; the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights. *The UNESCO Courier: a window open on the world*. 1977. No. 11. P. 28–29, 32.

250. Wallace M. B. Early Greek «Proxenoï». *Phoenix*. 1970. Vol. 24, No. 3. P.189–208.

251. Wallace R. W. W. International law. London : Sweet and Maxwell, 2005. 370 p.

252. Waltz S. Reclaiming and Rebuilding the History of the Universal Declaration of Human. *Third World Quarterly*. 2002. Vol. 23, No. 3 P. 437–448.

253. War Crimes. URL: <https://www.un.org/en/genocideprevention/war-crimes.shtml> (дата звернення: 07.04.2023).

254. Wells H. G. The New World Order. 1940. 124p. URL: https://www.voltairenet.org/IMG/pdf/Wells_New_World_Order-3.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

255. Wells H. G. The Rights of Man Or What Are We Fighting For? New York : Vinage, 2015. 176 p.

256. Weston B. H. Human rights. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/human-rights>. (дата звернення 06.04.2023).

257. What you need to know about the right to education. URL : <https://en.unesco.org/news/what-you-need-know-about-right-education> (дата звернення: 19.03.2023).

258. Women and the vote. URL: <https://nzhistory.govt.nz/politics/womens-suffrage> (дата звернення: 20.04.2023).

259. Women Who Shaped the Universal Declaration. URL: <https://www.un.org/en/observances/human-rights-day/women-who-shaped-the-universal-declaration> (дата звернення: 20.04.2023).

260. World Health Organization. Maternal mortality. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/maternal-mortality> (дата звернення: 20.04.2023).

261. Wright H. Catholic Founders of Modern International Law. *American Catholic Historical Society*. 1934. Vol. 45, No. 2 P. 119–143.

262. Yearbook of the United Nations. URL: https://cdn.un.org/unyearbook/yun/chapter_pdf/1951YUN/1951_P1_SEC4.pdf (дата звернення: 15.04.2023).

263. Zeman I. Die völkerrechtliche Tätigkeit von Leo Strisower und sein Einfluss auf Hans Kelsen, Alfred Verdross und Hersch Lauterpacht. *Zeitschrift für öffentliches Recht*. 2018. Vol. 73, Iss. 2. P. 373–396.

264. Zohadi R. L. The Generations of Human Rights. *International Studies Journal*. 2004. Vol. 1, No. 4. P. 95–113.

265. 50 million people in modern slavery: UN report. URL: <https://www.un.org/en/delegate/50-million-people-modern-slavery-un-report> (дата звернення: 11.04.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1) статті у фахових виданнях України:

1. Шеретько О. Генеза закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 252–261.

2. Шеретько О. М. Юснатуралізм – основа концепції міжнародного захисту прав людини у працях Г. Лаутерпахта. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія право*. 2021. Вип. 64. С. 392–396.

3. Шеретько О. Вплив Г. Лаутерпахта на закріплення фундаментальних прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2021. № 51. С. 25–28.

4. Шеретько О. Деліктоздатність як ключовий елемент міжнародної правосуб'єктності індивіда (на основі поглядів Г. Лаутерпахта). *Український часопис міжнародного права*. 2023. № 2. С. 44–48.

2) статті у міжнародних періодичних виданнях:

1. Sheredko O. Formation of a modern concept of legal capacity of the individual as a subject of international law. Формування сучасної концепції міжнародної правосуб'єктності індивіда. *Visegard Journal on Human Rights*. № 1. 2022. P. 135–139.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Шеретько О. Місце індивіда в міжнародній системі безпеки. *Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози*. Матеріали міжнародної наукової

конференції. Львів, 22–23 березня 2018 р. Факультет міжнародних відносин ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 2018. С. 185–187 (форма участі – заочна).

2. Шеретько О. Становлення концепції міжнародно-правового захисту прав людини (перша половина ХХ ст.). *Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку*. Матеріали міжнародної наукової конференції. Львів, 4–5 квітня 2019 р. Львівський національний університет імені Івана Франка, 2019. С. 167–169 (форма участі – очна, усна доповідь).

3. Шеретько О.М. Закріплення прав людини на міжнародному рівні як засада правосуб'єктності індивіда у поглядах Г. Лаутерпахта. *Правове життя сучасної України: у 3 т.* Матеріали Міжнар. науково-практичної конференції. (м.Одеса, 15 трав. 2020 р). Видавничий дім «Гельветика», Одеса, 2020. Т.3. С.80-82 (форма участі – заочна).

4. Шеретько О. Природне право як основа міжнародного захисту прав людини. *Права людини як індикатор розвитку сучасної держави*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (13 грудня 2021 року). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Видавництво Людмила, Київ, 2021. С.102–104 (форма участі – дистанційна, усна доповідь).

5. Шеретько О. Захист прав людини, як основа європейських цінностей. *Правові, управлінські, та економічні засади розбудови європейських цінностей в Україні*. Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м.Хмельницький, 22 травня 2022 р.). Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2022. С. 122–123 (форма участі – заочна).